

LATVIJAS VALSTS UNIVERSITĀTE

Filoloģijas fakultāte

Latviešu valodas katedra

JERU IZLOKSNES LEKSIKA

Diplomdarbs

Zinātniskā vadītāja

prof. Marta Rudzīte

Autore

LVU Filoloģijas fakultātes

Latviešu valodas un literatūras nodaļas

neklātiences VI kursa studente

ANTRA ASTRĪDA LĀCE

Rīgā 1972.

S A T U R S

IEVADS.

- A. Īsas ziņas par Jeru izloksni un diplomdarbā izmantoto materiālu
4. lpp.**
- B. Ziņas par teicējiem
10. lpp.**
- C. Izloksnes paraugs
12. lpp.**

**Jeru izloksnes leksikas attiecības ar literāro valodu
14. lpp.**

- 1. Zemkopības leksika
21. lpp.**
- 2. Lopkopības leksika
71. lpp.**

3.Ar ēdiena gatavošanu saistītā leksika.....	128.lpp.
4.Ar apģērba saistītā leksika.....	
a/apģērba un tā izejmateriālu	
darināšana.....	151."
b/apģērba kopšana,glabāšana un	
valkāšana.....	164. "
5.Ar cilvēku saistītā leksika.....	172. "
a/cilvēks kā fiziska būtne.....	173. "
b/cilvēks kā sabiedriskā būtne.....	185. "
c/cilvēks kā psihiska būtne.....	199. "
6. Ar lauku sētu saistītā leksika.....	207. "
7.Ar meteoroloģiskajām parādībām	
saistītā leksika.....	219. "
8.Leksika,kas attiecināma uz dažādām	
tematiskajām grupām.....	224. "
9.Skapu vārdi: a/ verbi.....	234. "
b/ nomeni.....	237. "
10.Interjekcijas.....	240. "
TEZES.....	242. "
Izlokšnes vārdu vokabulārijs.....	245. "
Literatūras saraksts.....	264. "
Saīsinājumu paskaidrojums.....	266. "

I E V A D S.

A.ĪSAS ZINĀS PAR JERU IZLOKSNI UN DIPLOMDARBĀ IZMANTOTO MATERIĀLU.

Latviešu valodas izlokņu sistēmā īpatu vietu ieņem Rūjienas apkaimes izloknes. Tās ir it kā uz robežas starp vidus un lībisko dialektu. Jeru un ci-
tas šī novada izloknes stipri ietekmējusi igauņu x
valoda (Igaunijas PSR tuvākā robeža ir 17 km attālu-
nā no Jeru ģeogrāfiskā centra), sakarā ar to radu-
šās īpatnības, kas saskan ar lībiskā dialekta iezī-
mēm.

Kādreiz Jeri ir piederējuši pie triju intonāci-
ju apgabala. Pašreiz šai izloksnē balsīgo līdzskaņu
priekšā ir lauztā, nebalsīgo līdzskaņu priekšā -
kritošā intonācija. Tātad mūsdienās Jeru izloksnē
fonoloģiski izšķir tikai stiepto un nestiepto into-
nāciju.

Jeru ciems, kas kā stabila administratīvi terito-
riāla vienība ir pastāvējis ilgāku laiku, apvieno bi-
jušo Ģeru, Indzeles, Paipusu un Oleru muižu zemes.

Ciena teritorijā ietilpst apdzīvota vieta Oleri (Uōleru mīēsts), kas izveidojusies 1840. gadā, kad Oleru barons Knideners no Vistaspārnu nājam padzinis rentnieku un tur uzcēla desmit nājpas vācu kolonistiem amatniekiem, krogu un vējdzirnavas.

Senāko Geru nosaukumu (vācu Seyershof) tagad lieto tikai vecākie izlokānes runātāji. Geru pagasta nosaukums acīm redzot paturēts tādēļ, ka pagasta pārvaldes atrašanās vieta vienmēr bijusi bijušās Geru muižas tuvumā.

Bez jau minētās igauņu valodas Jeru izlokāni ietekmējušas arī kaimiņu ciemos runātās izlokānes. Jeru teritorija robežojas ar Naukšēnu, Renočnu, Vecates, Burtnieku un Ziemeļu ciemiem, kā arī ar Rūjienas pilsētas teritoriju /sk. l. zīm. /.

Izlokānē lieto literārās valodas skaņu sistēmu ar dažām īpatnībām. Ir neregulāra patskaņu ^{un divskaņu} mija, atšķiras e, ē un ē, ē lietošanas nosacījumi. Raksturīgs ir neuzsvērto īso patskaņu zudums un garo patskaņu saīsinājums (bez kvalitātes maiņas) vārda beigās. Izlokānē vērojams līdzskaņu j /araš/, n /saimeks²/, r /i/, v /cišs²/ un t /evēki²/ zudums dažādās pozīcijās.

Sastopami līdzskaņu iespraudumi /gaŋc² < gants¹ un ceekšas/ un piespraudumi /skulstīt, zuose²/.

Izlokānes morfoloģijā raksturīga vārdu darināšana gan ar literārajā valodā sastopamiem, gan īpatnējiem piedēkļiem (-en-, -en>en-, -in-) Piemēram, blakus substantīvu atvasinājumiem ar izskaņu -āns -enl¹) tiek darināti arī adjektīvi ar šo izskaņu (mālene, piešavene), kas atbilst izskaņai -ains literārajā valodā. Ir arī piedēkļi, kas no literārās valodas atšķiras galvenokārt ar dažādiem fonētiskiem pārveidojumiem. Īpaši produktīvs vārdu darināšanas veids ir saliktoņu veidošana, pie kam izlokānē ir tendence apvienot salikteni lietvārda ģenitīvu, kas kalpo par apzīmētāju, ar apzīmējamo vārdu, piemēram, asīnetraūks², gubmīetīne², atagake ast-agaic², pierskāulc². Nereti šie saliktoņi ir līdzīgi vārdkopām.

Igaņu valodas ietekmē Jeru izlokānē nereti lieto vīriešu dzinti sieviešu dzintes vietā, taču šai parā-

1) Atšķirībā no literārās valodas ar šo izskaņu darina arī vārdus, kas apzīmē pieaugušas dzīvas būtnes /guōtenc², atēnc²/ ar nelielu nevērības vai mīlīnējuma nokrāsu.

dībai ir tendence izzust. Deklinācijai raksturīgi, ka daudzi 1.-celma lietvārdi ē-celmos pārgājuši tikai daļēji, un to trūkst konsekvences pat viena teicēja runā. Konjugācija ir līdzīga Vidzemes lībisko izlokāņu konjugācijai.

x x x

Diplondarbū nav apskatīti visi izlokenes vārdi, tajā ietverta tikai daļa. Visu savākto leksikas materiālu grupēju pēc tematiskā principa uz jēdzieniskās kopības pamata. Plašākās tematiskās grupas sadalītas semantiskās apakšgrupās, pamatojoties uz konkrētām vārdu lietošanas īpatnībām, uz konkrētiem procesiem, ar kuriem saistīti vārdi. Ja attiecīgajam vārdam ir vairākas nozīmes, uzrādītas tikai tās, kas attiecas uz darbā aptvertajām nozarēm. Vispirms dots šķirkļa vārds, kas pārcelts literārās valodas skatu sastāvā, tad vārds izloksnē, blakus norādīta tā atrašanās vieta ME vai LH. Ja šai vārdnīcā attiecīgajai leksēnai ir cita nozīme, dota norāde 'c. noz.' Tālāk dots leksēnas skaidrojums (ja tas nepieciešams) un norāde uz vārdu šķiru. Verbiem uzrādīts celms, kartītēs arī tagadnes, pagātnes un nākotnes III personas formas, ja

tās zināmas. Substantīviem uzrādīts celms, atsevišķos gadījumos arī vienskaitļa datīva un lokatīva formas. Pārējās vārdu šķiras tikai nosauktas. Interjekcijas, kaut arī tās attiecas dažreiz arī uz konkrētu nozari, apvienotas atsevišķā grupā. Aiz izloksnē rakstītā pionēra aizguvumiem norādīta cilme.

Piezīme. Tehnisku iemeslu dēļ darba tekstā turpmāk nav lietots krītošās un lauztās intonācijas sakrituma apzīmējums /[^]2/, nav arī apzīmēts velārais n/ŋ / k un g priekšā.

B. Z I Ņ A S P A R T E I C Ē J I E M.

Izlokanes materiāls diplomdarbam savākts pie četrin teicējiem, kas runā izloksnē. Materiāla vakunā izmantotas trīs metodes - noklausīšanās, brīva stāstījuma pieraksts un izjautāšanas metode. Teicēju runā ir saglabājušās fonētiskās un morfoloģiskās īpatnības, arī teikumu konstrukcija atšķiras no literārās valodas.

Vecākā teicēja - Karlīne Indriķa m. Strandiņa dzimusi 1893. gadā Oleru miestā/Jeru c. teritorijā/ kalpa ģimenē, kopā bērnības strādājusi pie saimniekiem un muižā, galvenokārt lopkopībā, tāpēc varēja dot daudz ziņu par to. Gandrīz visu mūžu, neskaitot dažus gadus, pavadījusi Jeru ciema teritorijā, arī vīrs bijis ģerietis. Tagad ir pensionāre, dzīvo Jeru c. "Noripās". Izglītība - 3 klases.

Karlīne Jāņa m. Mušperte dzimusi 1893. gadā Jeru pagastā. Visu mūžu nodzīvojusi tā teritorijā. Izrunu mazliet ietekmējusi literārā valoda, taču ar izjautāšanas metodi varēja iegūt ziņas par atsevišķu nozaru lopkopības leksiku, kā arī par apģērba gatavošanu. Dzīvo Jeru c. "Snēdēs", izglītība - 6 klases.

Jēkabs Jāņa d. Pūce dzimis 1900.gadā Jeru pagastā kalēja ģimenē. Lielāko daļu mūža pavadījis turpat. Valoda mazāk arhaiska, jo to ietekmējušas teicēja plašās zināšanas, kā arī dzīvā interese par grāmatām un jaunāko lauksaimniecību. Par teicēju tomēr izvēlējos tāpēc, ka Pūce labi pārzina agrāko laiku lauksaimniecību. Galvenokārt devis ziņas par zemkopības leksiku. Pašreiz ir kolhoza pensionārs, dzīvo Jeru ciema "Caidās". Izglītība - 6 klases.

Berta Jāņa m. Pīlaine dzimusi 1908.gadā Oleru miestā kalpa ģimenē. Visu mūžu pavadījusi tagadējā Jeru ciema teritorijā. Izrunu jūtami ietekmējusi literārā valoda, tomēr teicēja zina daudz Jeru izlokanes vārdus. Materiāls galvenokārt savākts, ar teicēju esot pastāvīgā kontaktā, tā ka bija iespējams savākt drošu materiālu par vidējās paaudzes pārstāvju izrunu izlokanē. Teicējai izglītība 6 klases. Pašreiz ir pensionāre, dzīvo Jeru ciema "Pīlengos".

C. I Z L O K S N E S P A R A U G S.

Teicēja K.Strazdina

ganibs tēk bi, tik staigs, pa purlā iēkša živoj.
ne'kuē nebi, ku ganit, reizums viik luops a strikiē
āra. aicina, kuopa no nāburgiē vīrs. četr vīr stīpai
(stiepa') no staiguē guops āra.

vis laik kameē no pavasaē agr, ka jāū sniēks(-gs)
bi, nuokuē, gani, luops. maīja, kādreiz aprīli. vis vasaē
viēna ganiba. pa vasaē vid, kameē tīruē pil, cituē nebi,
ku ganit. beiz ganit, kameē sāk sāit, rudenos vēl. ziēgs,
tuos gaē tāūpi, guops ka skelet-s, bet ziēgē ābol us
sēniē.

guops laid sūllēkme āra. no rīt, ka vēl sūllit nay
lēkus, ganeē vāzē, laidara stāvet. gani, liz pulkstiē
diūpacmitiē uē ta isslēko(-zs-), uē ta pādaē puzdē
vis: saim, uē ganeē bi, jāiet ravetes, kameē jālatē āra
luop. liz trīsē uē pec taē uz ganiē. citas nūjas bi,
zvaē uē pulkateē, uē klap: at-s akaē tād-s bi, ka
klapei, ka bi, guops jāzē.

gaē rīkst-s bi, paš: ganos sagriēz no kārkiē.
pulks paš: dreījai no kuok pātāgs kāt-s. ka pilnoroiz

laīd guōys āra, ta stuk: ('rīkste') biī jāņs uz mēi
un jāātsprāūz aiz vārd-s ('sijas'), ta ne*kas nopiōke-
ras, ka piānoreiz laīd guōys āra, ta cit-s guōys
sprīņgoī, kam biī labak turēt-s.

laīdafs biī tāc(-ds) pac(-ts) ka tagad. sēt rīņči
aptaisīt un a duōbun, ta ka liēlcārks. un ta guōvit-s
zēr tuō duļķeno ūdeņ.

pērkon negaīs laīka guōvit-s turēī kūti. ja ganiba
uznāc pērkonc, ta atstāī. guōys tok āpāc un krāc, sarā-
vušes tīr līk un nugaīs pakāī vōī. protišķaī (t.i.,
pret vēju) ne*viēn nestāvēī.

I. JERU IZLOKSNES LEKSIKAS ATTĪKSMES AR LITERĀRO VALODU.

Valodā blakus literārajai valodai pastāv arī viotējie jeb teritoriālie dialekti. Tie sevi apvieno radniecīgas izloksnes, t.i., izloksnes ar kopējām fonētiskajām, morfoloģiskajām, daļai arī leksiskajām un sintaktiskajām pazīmēm. E. Šmite izlokšni definē šādi:

"Izlūkšne ir nelielā apvidū runājamās valodas paveids, kas ar zināmām īpatnībām šķiras no cita tās pašas valodas paveida kādā citā tuvākā vai tālākā apvidū."¹⁾

Teritoriālie dialekti pastāvējuši ne vienmēr un attīstījušies pēc saviem iekšējiem likumiem. Tā ir vēsturiska kategorija, kas veidojusies laika gaitā. Dažu sabiedriski ekonomisko formāciju apstākļos (piem., feodālā sadrumstalotība) dialektu īpatnības attīstās, oitos (kapitālismā) pamazām nivelējas.

Sociālisma apstākļos dialektu īpatnības nivelējas strauji. Reizē ar kultūras izaugsmi literārā valoda arī attālākajos lauku rajonos (arī Rūjienas apkaimē)

1)

E. Šmite. Latviešu dialektoloģija un tās turpmākie uzdevumi. VLIR III (1954), 114. lpp.

parusām asimilē vietējo izlokšņu īpatnības. Tas nosaka izlokšņu pētišanas nepieciešamību. Jānoskaidro tās arhaiskās īpatnības, kas saglabājušās izloksnē, kā arī pēdējā laikā ienākušie vārdi un konstrukcijas. Izlokšņu materiāli liecina par sakariem ar kaimiņu tautām, kas atstājuši pēdas valodā, tie liecina par tautas vēsturi.

R. Avanesovs norāda: " Vietējie dialekti... kalpo kā tautas masām, tiem ir sava gramatiskā uzbūve un vārdu pamatfonds." ¹⁾ Taču latviešu valodā dialekti atšķiras viens no otra ne ar visu gramatisko uzbūvi un vārdu pamatfonda, bet tikai ar atsevišķiem elementiem. Lielākā literārās valodas un dialektu pamatfonda vārdu daļa ir kopīga.

Vietējie dialekti un literārā valoda tātad ir vienas tautas valodas divas formas, starp kurām notiek pastāvīga mijiedarbība: literārās valodas izplatīšanās un dialektu nivelēšanās no vienas puses un literārās valodas bagātināšanās ar dialektiem no otras puses.

Daļu literārās valodas vārdu, piemērojot savai izrunai, lieto visi izloksnes pārstāvji, otru daļu — galvenokārt inteliģence un jaunākās paaudzes pārstāvji. Tā-

tad izloksne nekad nav pilnīgi vienota, tās runātāju valoda atkarīga no vecuma un izglītības līmeņa. Jaunā paaudze lieto literārās valodas vārdu krājumu, tādēļ zūd daudzi iepriekšējos gadu desmitos lietoti vārdi. Parasti literārās valodas vārdus gan pieņēmo izloksnes raksturīgākajām fonētiskajām īpatnībām, taču arī tās pamazām sāk zust.

Lai konstatētu izloksnē īpatnē, tās faktus salīdzina ar literāro valodu. Dialektiem ir tīri lokālas īpatnības visās valodas sistēmās : fonētikā, morfoloģijā, semantikā, sintaksē, leksikā.

Arī Jēru izloksnē varam izdalīt :

- A. / Ar literāro valodu kopīgos vārdus,
- B. / No literārās valodas atšķirīgos vārdus.
- A. Ar literāro valodu kopīgie vārdi.

Ar literāro valodu kopīgāst ir apmēram 2/3 šai darbā ietvertie Jēru izloksnes vārdi. Izloksnes nepretēji brīvi var sarunāties ar izloksnes runātājiem; tas liecina, ka arī visa tās vārdu krājuma lielāko daļu veido ar literāro valodu kopīgie vārdi. Protams, jāievēro morfoloģiskās un fonētiskās atšķirības.

Kopīgie vārdi ir daudzi kultūraugu nosaukumi (kviēns, buķēns), ar dabas parādībām saistītie vārdi (saūls, pērkūns) u.c. Ir kopīgi mantotie vārdi (niēls, diēns) un kopīgi aizgavumi (skapis, rija).

Jaunākās paaudzes mūā kopīgi ar literāro valodu ir vismaz 4/5 vārdu. Īpatnības galvenokārt pastāv tikai vecākajā paaudzē. ¹⁾ Šo procesu veicina gan lingvistiski, gan ekstralingvistiski faktori - literārās valodas ~~kašēšana~~ ietekme, reāliju un parādību zušana, kā arī jaunu reāliju ieviešanās.

Ar literāro valodu kopīgos vārdus var iedalīt:
a/sonantiski identos un b/sonantiski neidentos vārdos.

Sonantiski identie vārdi ir galvenokārt monosēmis-ki, piemēram, kaīns, liēns. To nozīme izlokānē ir tāda pati kā literārajā valodā.

Sonantiski neidento vārdu grupa ir nevienveidīga. Ir vārdi, kuriem izlokānē bez literārajai valodai un izlokānei kopīgajām nozīmēm ir arī tādāsnozīmes, kuru nav literārajā valodā. Valodnieciskajā literatūrā šos vārdus apzīmā ar terminu "sonantiskie dialektismi". Jēru izlokānē ir, piemēram, vārds ciēns. Bez vispārzināmajām tam vēl ir nozīmes 'viesis' un 'māja, kur

1) sk. piezīmi 20. lpp.

iet vienos'. Vārdu ciņš Jera izloksnē lieto gan paras-
tajās nozīmēs, gan arī vārda stīners vietā. Te var sa-
skatīt zināmu semantisku kopību : abi vārdi varētu ie-
tilpt sinonīmu rindā ar dominantu neērts. Vārdam
dziļve izloksnē ir literārajai valodai pasveša nozīme
'vesels, nesadalīts'.

Semantiski neidentu vārdu grupā ir arī nedaudz
vārdu, kuriem izloksnē ir mazāk nozīmju nekā literāra-
jā valodā. Kā zināms, monosēmisku vārdu ir maz un vārds
reti kad apzīmē tikai vienu parādību. Nozīmju sistēmā,
kuru veido viena vārda leksiski semantiskie varianti,
literārajā valodā ir ienākušas jaunas nozīmes, kuru
nav izloksnē. Piemēram, vārdam celt izloksnē nav nozī-
mes 'paaugstināt' (celt darba ražīgumu). Šo vārdu sa-
stopamās nozīmes ir kopīgas ar attīstīgajām nozīmēm
literārajā valodā.

Ir arī vārdi, kuriem izloksnē ir cita nozīme nekā
literārajā valodā, piemēram, gājums. Literārajā valodā
to var uzskatīt par poētisku ar nozīmi 'noiets vai
ejams ceļš', izloksnē tam ir nozīme 'garša'.

B. No literārās valodas atšķirīgie vārdi.

Arī šī leksikas grupa nav vienveidīga : tās sastāvā ir dažādas cilmes un vecuma leksika ar dažādu stilistisko nokrāsu. Šīs grupas robežas ir ļoti relatīvas. Te ir novecojušies vārdi (sēnkāulis, siēks, stuõps), barbarismi (deķis, beņķis, nābuķis), sarunvalodas un vienkāršrunas vārdi (plakarāt, noīla, noīķsēt). Leksiskie dialektismi izloksnē vai nu pilnīgi atšķiras no literārās valodas pēc uzbūves un skanējuma (roīda, kuīda), vai arī atšķirīgas ir tikai vārdveidotājas morfēmas (kāīninens, lūkāt).

Izloksnēs un literārās valodas atšķirības var rasties sakarā ar to procesu dažādību, kas rada x vārda novecošanos. Ir vārdi, kas par barbarismiem uzlūkojami tikai literārajā valodā un kuriem izloksnē nav atbilstošu ekvivalentu, piemēram, beņķis 'võrpjamā ratīņa sastāvdaļa, galvenais balsts'.

Pēdējā laikā daudzi dialektismi kļūst par arhaismiem. Jeru izloksnē, kuras pārstāvjiem iespējams apgūt visas kultūras vērtības, vairojas arvien ciešāka saikne ar literāro valodu, tās vārdi arvien

vairāk aizstāj dialektismus.

P i e z ī n o.

Šai darbē ar jēdzienu "vecākā paaudze" apzīmēti
izlokanes runātāji 70-90 gadu vecumā. Ar vidējo
paaudzi domāti 45-65 gadus vecie, ar jaunāko -
līdz 40 gadu veci cilvēki.

1. Z E M K O P Ī B A S L E K S I K A.

Blakuslopkopībai zenkopība joprojām ir viens no svarīgākajiem Latvijas lauku iedzīvotāju nodarbošanās veidiem. Par šo lauksaimniecības nozari arī Jeru izloksnā iespējams savākt vispusīgu materiālu.

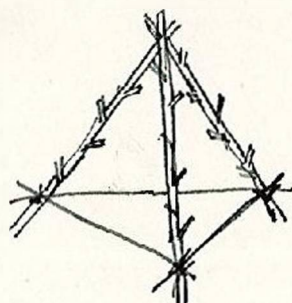
Lielāko zenkopības leksikas daļu sastāda ar līto rāro valodu kopīgie vārdi, piemēram, arkls, rudzi, lauks. Ir arī semantiski atšķirīgi dialektismi, piemēram, balis² 'arkla balsts' /G. balsa, D. Balsam/. Diplomdarbā galvenā vērība pievērsta īpatnīgai zenkopības leksikai, lielāko tiesu atstājot bez ievērības vārdu kuru nozīme identa literārajai valodai un citu dialektu leksikai.

a/ AR LABĪBAS UNZĀLĀJU AUDZĒŠANU SAISTĪTĀ

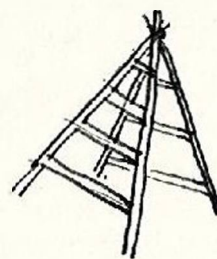
LEKSIKAŠ

Dažādi ir labības unzālāju sējuma un krāvuma veidi Joru izlokanē. Nopļautu, bet nesasiētu labības klēpīti sauc par kuōpīnu, sasiētu – par gabaliņu/vecākās paaudzes runā/ vai kūlīti neatkarīgi no labības veida. Vārdu gītina lieto tikai stāvus uzslietas auzu kopīgas apzīmēšanai. Rudzus žāvē stātinos, auza un miežus – gubinās, abiem krāvumu veidiem lietojot cepurīti – gludāk sasiētu, lielāku kūlīti, lai pasargātu krāvumu no lietuses.

Dažādās saimniecībās lietoti dažādi siena un ābolīņa krāvuma veidi. Vēl pašreiz sastopami divi – stūmburā un vārtuōs /sk.zīm./

^2 trīs stūmburā saliek
kuōpā un apakšuōks viēsu.

^2 vārtiņ gals sasiēn
a saīšķ ciē.

Šādas krājumus sauc par gubām un gubinām /mazāka izmēra/. Ir bijusi pazīstama arī ābolīņa žāvēšana zārdos. Apr. 1,5 soļu attālumā vienu no otra iedzen kūrtis ar apcirstiem zariem /stūķburus/, uz kuriem uzliet šķērskokus. Arī mieži dažreiz žāvēti divslīpi saliktos zārdos.

Lielāku sienu vai salmu krājumā ar kūrti vidū, kas paredzēts glabāšanai pa zienu, sauc par kaudzi. Iegarenu sienu krājumā bez žāvējamā kokiem sauc par blāķīti, pilnīgākai apžūšanai izārdītu blāķīti - par apsūli.

Labības un zālāju sakraušanas apzīmējumi ir dažādi - kraūt, taisīt, likt, krāmēt utt.

Labību apzīmēšanai lieto literārajai valodai identus terminus - kvieši, mieži u.c. Atšķirīga ir ābolīņa nosaukuma izruna dažāda vecuma tautcēļiem: vecākajā paaudzē ebuliņe, jaunākajā - abuliņe.

aitiņa = aitiņš

ME I 14 aitiņa(6)

'stāvus uzlieta auzu kopīņa'

subst., ā-c.

salijuš: vai zāļiņš kuņģiņš jāslīdā aitiņas.

akuōteņa = akoteņe

ME I 65 akuōtaņš

adj.

ka niôž akotē, plāvejaņ grūt.

akuots = akoc

ME I 65 akuots

subst., o-o.

niôžin itie vis'garake akot.

apnālis = apnāls

ME I 105 apnālis

'izārdīts siona blāktis'

subst., (i)io-o.

siēn žāve apnālos, apnāls uccert, ta labak žust.

apsukāt = apsukat

MEH I 118 apsuks

verba, āio-o.

ka vōzn neapsuka, ta siēn pa vis cēl iskaīsas.

atāls = atālo

ME I 149 atāls

subst., o-o.

kaneŕ ras: i, tikeŕ atāla nevaŕ guōys laist.

atkaŕs = atkaŕs

ME I 146 atkar 't.p.'

'platā lonki'

adv.

ka iskapt iēsiēn atkaŕs, ta jāu a nay lab plāt.

atnata = atnat

ME I 175 atnata

subst., ā-o.

guōys Pāŕskas ganiļ uz atnat.

āūzās = āūzs

ME I 231 āūza

subst., ā-c.

ziņgs barinaj a āūzān, gbuliņ a dey.

āūzājs = āūzās

ME I 231 āūzājs

subst., o-c.

āūzaja a stoīkšān jāved nēsl 'auzājā stoidzīgi

jāved nēslī'

bars = bars

ME I 264 bars

'pļaušanai nodalīts gabals'

subst., o-c.

saīneks tū'li iznot: katrān bar, ka nāc tī-

ruma - astuņ suōj plat: .

bālet = bālet

ME I 271 bālet

verbs, ējo-c.

ka ruž mētas gatay, ta bāle. ta ziņ, ka jāpļāū.

bārstit = bārstit

ME I 274 bārstit

verbs, ijo -c.

es nedrīkstei ne'viēn saīniņ pa zōn bārstit, ka

dey guōvōn ēst.

biřt = biřt

ME I 298 biřt

verbs, sto -c.

ruž ka pārgatavošes, ta biřst nuō.

biřze = biřz

birze = birz

ME I 299 birze

'sējama josla'

subst., ū-c.

birz bij četr suōl plat: .

biržuot = biržot

ME I 300 biržuot

'sadalit tirumu sējams joslās'

verbs, ūjo -c.

parast' biržoj bēr - 'parasti biržoja bērni'

blāķis = blāķs

ME I 311 blāķis

subst., (I)jo-c.

saīms lik: blāķi.

blāķitis = blāķis

ME I 311 blāķis

/tikai domāt./

subst., (I)jo-c.

ka plava tals sien kāū, ta pa priekš

saliēk blāķišos. blāķit var nest a nosoniā
kuōkiā.

bradāt = bradat

ME I 321 bradāt

'piemipāt vezumu vai siena pantu'

verbs, ājo-c.

bēr bradai slikt 'bērni bradāja siena pantu'

briest = briest

ME I 338 briest

verbs, sto-c.

labiē pec liēt-s lab briest.

cekuls = cekuls

ME I 368 cekuls

'vietas, kur biežāk saaug zāle vai labība'

subst., o-c.

labih cekulos viē sanāc.

luop us tiek /zāles/ cekuliā lab ēd.

ceit = ceit

ME I 369 ceit

'gubot'

verbs, io-c.

gubuliā var ceit gubas tīr zaļ 'ābolu var

gubot pavisan zaļu'

cemuls = cemuls

ME I 265 cemuls

'čemurs'

subst., o-o.

tana tīrums gubuliē bij saān, cemulos.

cepurite = cepurit

ME I 373 cepure't.p.'

'kūlītis, ko uzliek labības statīnam pasar-

gāšanai no lietus'

subst., ē-o.

āūzs lik: gubinas un cepurit vīsu cepurita

taīsi, no glumakei kūpinām.

ceġs = ceġs

ME IH I 267 ceġs

'labības daudzums vienā rijas lāvā'

subst., o-c.

ka viēnc ceġs pīle, ta liēk uōtr.

ciēsājs = ciēsāš

IH I 278 ciēsājs

'ar asu, cietu zāli apaugusi purva vai
noža mala'

subst., o-c.

siēs tur*pat ciēsāja, lai guōy lasas.

ciēza = ciēz

ME I 395 ciesa it.p.'

'bēla, asa, cieta zāle sausās vietās'

subst., ā-c.

ka nāk tū ciēz, ta jāu plāūdāns nevat iskāpt
viē isstrīķet.

eurulis = eurulš

ME I 379 ~~eurulš~~ eurulis

'kāda nezāle (visbiežāk linu un miežu laukā)'

subst., (i) ū-c.

eurul viē āūg liū tīrums, ka sēj viēna ū tana
paša tīrums gād no gād.

dīžāt = dīžat

ME I 479 dīžāt

'ar kājām pieblīvēt sienu vai ābolipu'

verbs, ājo-c.

bēr parast dīžai, lai vaīrak saiēt paspārne.
doņkurēt = doņkuret ME nav

'sitot ar āmuru, uzasināt'

verbs, ūjo-c.

viņē striķe un doņkure tuō iskait, ka iēt krūns
plāūt.

duzēt = duzet

ME I 522 duzēt

'karst, sust'

verbs, ūjo-c.

ru₃s nevaī beīt (sic!) pils apstākns ,ka nesāk

duzet.

duža = duž

ME I 522 duža

'izkultu salku kūlītis'

subst., ā-c.

dužas sēi saīns, ta bi ko juāts juāt.

gbulīns = gbuliņc

ME I 565 gbuliņš

'āboliņš'

subst., o-c.

gbuliņ dey tikaī ziīgiā.

gabalīns = gabaliņc

'saplauta labības kūlītis (sasiets)'

viēnc klēpic, kas i saplāuc un sasiēc, tuō sāuc pa
gabaliņ.

grāšis = grāš

ME I 637 grāšis 't.p.'

'siena, ābolīna vai labības pārpalikumi pēc
novākšanas'

subst., ijo-c.

grāš: jāu kuīnašina laiž pēdeja gala, pulk i
izāguš nitrums.

grābt = grāpt

ME I 643 grābt

verbs, ijo-c.

ka grāb, ta nevar ast-s ('nonogrābtas siena jos-
las') atstāt.

guba = gub

ME I 673 guba

subst., ā-c.

gbuliņ žāvej gubas, lik: us stūburiņ.

gubina = gubiņ

ME I 673 gubina

subst., ā-c.

'labības krāvums ap vidū ledzītu mietīgu'

āūs lik: gubinas, gub mietīņ viduci un atīns
riņķi.

izgatavēt = izgatavot

EH I 447 izgatavot

'nogatavināt'

verbs, ējo-c.

ka dabu nuoziedēt uī izgatavot sēkls, ta vai sēt,
āuks jāūn akaī.

izsijas = issijs

ME I 796 izsijas

'šikio, mazāk vērtīgie graudi'

subst., ā-a.

šana nāksa no ru₃is tāds issijs viēn drusk.

kāudze = kâū₃

MEII 172 kaudze

'siena vai salnu krāvums glabāšanai pa zienu plavā
vai tīrunā'

subst., ē-c.

kušs katrs nemāk vis kâū₃ tāisit, tuī vaig neīstā.

kāudžlāva = kâū₃lāu

ME I 593 kaudžlāva

'zarīen klāta vieta siena kaudzei'

subst., ā-c.

kâū₃ ka tāis plava, ta iēsprāūž kārt viduci, aīkēn
zaīs ~~utahok~~ riņķi, tuō sāūc kâū₃lāu.

koñčī = koñč

ME nav

'pārauguša āboliņa stublāji'

subst., (i)jo-c.

koņči = koņč

ME nav

'pārauguša ābolīņa stublāji'

Subst., (i)io-c.

ka luōpiā vēdētā pilc, ta koņčē zele nuōst.

kraūt = krāūt

ME II 264 kraūt

verbs, io-c.

plava siēn krāū kū₃.

kuōpina = kuōpiņa

ME II 344 I kuōpa 't.p.'

'nesasiets noplautas labības klēpis'

subst., ā-c.

a viēnruōc saplāu labib kuōpinas. vēlāk kuōpiņa
sēi kūlišos.

kūlītis = kūlio

ME II 335 kūlis 't.p.'

subst., (i)io-c.

kuōpinaat saīšē riēkl un sasiēn, ta iznāk kūlio.

No slāvu val. (?) bal. baltkr. кѹлѣ 'Bund'

kviēši = kviēš

ME II 356 kviesis

subst., (i)io-c.

ziēns kviēš i labak neka vasašs /kviēši/.

Aizg. no lv. hveits

likt = likt

ME II 467 likt

verbs, o-c.

saīns lik kā^u₃ e uī glabai us tīrū.

lukstā = lukso

ME II 511 luksts

'upnālas pļavas'

subst., o-c.

es brā^uc liēliā lā³ uz lukstiā.

neīnplāuka = neīnplāuk

ME II 598 neīnplauka

'rudzu un kviešu slinība'

subst., ā-c.

ka i ru³iā neīnplāuk, ta i slikt maiz.

nest = nest

ME II 603 nest

kā^u₃ nest vaig mācot.

verbs, o-c.

nesties = ~~kā^u~~ nestes

ME II 603 nestiēs

'kļūt' verbs, o-c.

ka ru³ metas gat^u, ta i jāplā^u, neva^u ga^udit.

niēži = niēž

ME II 610 niēzis

subst., (i)ā-c.

niēžiā i ga^u akot, ka liēk gubinas, ta du^ustas.

pavāle = pavāļ

ME III133 pavāle

'līdz zemen nonopļauta zāle vāla labajā pusē'

subst., ā-c.

kas nomāk plaūt, tas cērtā un atstāj pavāle.

pelavas = pelavs

MEIII194 pelavas

subst., ā-c.

pelavs viēnc uoc deļ ziņģiņ, cit lik: ³ērenān
klā.

plaūt & plāūt

ME III 210 plāūt

veros, io-c.

pec Jāpiņ jāsān siēnc plāūt.

pūrs = pūrs

MEIII 885 ~~magt~~
ME III 220 pūrs

'tilpuma vionība - 68 l'

subst., o-c.

ganiņc pa vasať nuopēlnij diļ pūr ru₃s.

pūra i piē₃deamit kiho ru₃.

rudzi = ru₃

ME III 555 rudzi

subst., (1)io-c.

ru₃ i jāsēi zeptemboť sākuma.

rūsa = rūš

ME III 572 rūsa

'labības slimība'

subst., ā-c.

ka kviēšis i rūs, ta lūg-s noātē u lūp mēd.

saīšķis = saīšķs

ME III 637 saīšķis

'saite no labības stiebriem, ko apliek kūlitin'

subst., (1) 10-c.

saīšķs i jābais strinķs ('stingrs')

saīms = saīms

ME III 637 ~~saīms~~ saīms

subst., 0-c.

saīms glabai daņp viēta us tūm.

sērt = sērt

ME III 831 sērt

'rijā sakraut labību žāvēšanai'

li₃ bručkašlaka mī bi₁ iskaūt u piēsērt.

sēt = sēt

ME III 840 sēt

verbs, 10-c.

mīšs sēt a sētuy, ka sētuy pakār ka₁a, ta vare₁

a ab ručk sēt u₁ nebi₁ jēbi₁žo.

siēks = siēks

ME III 857 siēks

'kāds tilpuna mērs (labībai, miltien)'

pūra iēt va₁trak siēk iēkša.

siēt = siēt

ME III 860 siēt

verbs, no -c.

ka ru₃s iēt siēt, ta ručka ga₁n trak: sabakst.

sliēt = sliēt

ME III 939 sliēt

verbs, no-o.

ru₃s sliēn statinos.

slikte = slikt

ME III 931 slikte

'siena vai ābolīņa pantz šķūnī'

subst., ē-c.

gbuliņ slikt stāvēj gaņ šķūnī, bet tā jēd priekš
ziņģiņ bij.

sliktēt = sliktēt

ME III 931 sliktēt

'kraut sienu vai ābolīņu pantā'

verbs, ēj-c-o.

vīr dey šūkšā, noit-s slikteļi/sienu/.

statinš = statinš

ME III 1048 statinš

'saslietu labības kūlišu kopā'

subst., o-c.

ka labības statin tīrma, ta var sakt lāgo
dē₃inat.

striķēt = striķēt

ME III 1091 striķēt

'asināt izkapti'

verbs, ēj-o-c.

sliņkaka plāvejs pa trīs mōļ striķe iskapt.

stuḡbura = stuḡbura

ME III 1105 stuḡbura

'zarains koks siena vai ābolīna žāvēšanai'

subst., o-c.

ābolīn var likt stuḡbura zaļak, lab ižžūt.

stuḡbura liēk pa trīsīn kuopa.

suska = susk

ME III 980 soska'v.p.'

'vēlā rudeni vai ziēmā plauta zāle'

subst., ā-c.

ka kaļšēle uznāc, ta plāu pura zāl priekš pakā-

šīn, tuš sāuc pa susk.

tušķis = tušķs

ME IV 274 tušķis

subst., (i)jo-c.

vezm ka siēn, ta stūros iēliēk siēn tušķis, lai

viņ nolēvēlkas.

uscīrat = uscīrst

ME IV 321 uscīrst

'žāvēt sienu, apgrīžēt to otrādi ar grābekli'

verbs, o-c.

ka siēn blāķit iekāis, ta tūli peņ uī uscīrt.

lai labak žūt.

vasarāji = vasaraj

ME IV 498 vasarājs

subst., o-c.

vasarājs eņ, pec ziēmajiņ tana pašā lāuka.

vāls = vāls

MEIV 498 vāls

subst., o-c.

spēciks vīrs plāy platak vai.

vārtā = vārp

ME IV 510 vārti

'redel'veida koki siena un ābolīna žāvōšanai'

subst., o-c.

vārt-s slēi pa diy kuōpa.

vōzns = vōzns

ME IV 547 vōzns

'vōzns'

subst., o-c.

siēn vōzns i jāsiēn a viŕ riņķi.

vētīt = vētīt

MEIV 572 vētīt

verbs, īo-c.

ka riĵa iskuŕ grāūd-s, ta i jāvēti.

vire = viŕ 'virve'

ME IV 604 vire

subst., ē-c.

kanopai viŕs i pulk labaks neka liŕ/virves/.

vīki = vīķ

ME IV 639 vīķi

'jaukti sēta labība, ko izmanto zaļbarībā'

subst., (i) ŀo-c.

vīķos sēi vaŕraks labibs kuōpa uŕ ziŕps a lik
klā.

ziēnāji = ziēnaji

ME IV 702 ziēnājs

subst., o-c.

ziēnāis ~~sot~~ ~~pec~~ ~~paņem~~ ~~paņems~~.

b/ AR TEHNISKO KULTŪRU UN SAKĻAUGU AUDZĒŠANU
SAISTĪTĀ LĒKSIKĀŠ

Tehnisko kultūru un sakļaugu nosaukumi izloksnē
gandrīz viscaur saskaņ ar literāro valodu, ir tikai
fonētiskas atšķirības. Izņēmums ir vārds kartupelis,
ko izloksnē dzird četros veidos : kārtiņe, kārtiņe,
(abi tikai vecākās paaudzes runā), kārpelis un
kārpelis, populārākā ir pēdējā forma.

Izloksnē notiek lietots jēdziens /linus/plūkt,
naka rēūt. Paralēli lieto vārdus puoģala un puoģa.
Ar līnu apstrādāšanu saistīti vārdi beizēt ('mīstīt,
palsīt') un skulstīt ('attīrīt no spalven').

aizārvaga = aizārvag

ME nav

'vaga, ko ar šķērsām garena tīrums galā, lai iznan-
totu visu zemi'

subst., ā-c.

aizārvags pašas beigās aizā ciēti.

āusdreifbands = āusdreifbaņš ME nav

'otrā līnu šķirne'

subst., o-c.

āusdreifbaņš i. uōtra zōrt līn, tiēm i stiprak x
šķiēdr.

bārbala = bārbaļ ME nav

'sika saknīte, kas atdalās no galvenās saknes'

subst., siev. dz. ā-c.

ka kārpelis bārbaļa laiž āra, ta nay ne'kāc
(-ds) labuā.

bedre = bedr ME I 276 bedre

agrak lik: kārpelis bedres, griešts vīsu un taisi
lūk, ku iēkša iēt.

bedraņš = bedroņš ME I 276 bedraņš

adj.

kārpeliā puķ zōrt-s i kuōpa, cit i bedraņ (t.i.,
bumbulī ar iedobunien).

beŗt = beŗt ME I 291 beŗt

verbs, io-c.

bedrs bēr piļs a kārpeliā un ta met ciē.

beŗzēt = beŗzet ME I 280 beŗzet

verbs, ūio-c.

smalk un īksiņ (/isipi') līn bi, grūt beŗzet a
mīstiklā.

brede = bred

ME I 329 brede

'bedre'

subst., 3-o.

net karpeļs iēkša brede un zeņs viēsu.

buķkāns = buķkāns

ME I 353 buķkāns

ciļvek buķkān i saķenak neka luōp/buķkāni/.

subst., 0-c.

cēņeni = cēņeņ

ME nav

'tauriņu olinas'

subst., (1)10-o.

tās balto tāūriņ izdētas uōliņs sūc pa cēņeniņ.

ku cēņeņ i uzdēt, pec pār nedoļ iznāk kāpost tārp.

cērtāt = cērtat

ME I 378 cērtāt

'vairākkārtīgi viegli uzsist'

verbs, 110-o.

ciguriņs ka nuōsēļ, ta a grābek iēcērtai iēkša

tuō sēķļ zeme.

dreībaņe = dreībaņe

ME nav

dreībaņe i bišķ labaks liņe, no tā var jāū kāū

kuō izvērpt.

'trešā linu šķirne' subst., 0-c.

čauksturis = čauksturs

EH I 286 čauksturis

'nepicaugusi, nenobriedusi kâpostu galvîņa'

subst., (i)10-c.

pagaugad kâpostîm tād čaukstur viê biî.

dziļumi = 3îvum

EH I 363 dziļumi

'atlikušie kapēju graudi, kurus vairs nesagrūž
miltos, bet apēd veselus'

subst., 0-c.

tiē pēdige grāūd, tiē i 3îvum, akminiš uî roīd-s
maīsuma, tuōs nuōēd, sāl klā.

ecēt = ecet

ME I 565 ecēt

verbs, ē10-c.

kaīpoīlî ka nūk asî ūkšā, ta jāece.

ezēt = ezet

ME nav

'apstādāt rušinānkultūras ar īpašu vagojamo
arklu - "ezīti" '

verbs, ē10-c.

a ezīt ka oze, ta kaīpoīš tik trak: neapņēt

ka a spīlātkl.

~~ezīt ka oze, ta kaīpoīš tik trak: neapņēt~~

~~'apstādāt rušinānkultūras ar īpašu vagojamo~~

kanopes = kaneps

ME III 56 kanope

subst., ō-c.

Ēzēls muīža kanops nosēj.

kaŗpelājs = kaŗpelaš

EH I 589 karpelājs

'kartupeļu tīrums'

subst., o-c.

Kaŗpelāja vis: lakst apsaluš, a stoķkšān jā-
neā āra.

kaŗpelis = kaŗpelis||kaŗpelis

ME II 163 karpeli

subst., vār.dz. (i)io-c.

'kartupelis'

mazos kaŗpels glaba priekš sēķis, liēlos duō
cūķān.

kaŗtins = kaŗtīnc

ME II 165 kartinpi

'kartupelis'

subst., o-c.

kaŗtiniā nay lāb, ka gād no gād viēna un tana
paša viēta stād.

kālis = kāls

Me II 190 kalis

subst., (i)io-c.

kāls cep piķs krāsni un ūd.

kāpuosta = kāpose

ME II 194 kāpuosta

subst., o-c.

balte tādrin us kāpostiā izdēi cērmeņs.ka tū'li ne-
nospiēž[tās uōliņs,ta vēlak iznāk kāpost tārp.

koza = koz

ME II 255 koza

'/pākšauga/ niza'

subst.,,ā-c.

ziņ[ijaēd zaī,kamot koza vēl nay palikus ciēt.

Aizg.no senkr.koza 'Haut'

kriki = 'krik

ME II 654 I griki

subst.,(i)jo-c.

no krikiā a kād reiz ūvārij biēsputr.

Aizg.no poļu gryka (?)

kipluoks = kipleks

ME II 383 kipluōks

subst.,o-c.

kiplekiā.tiēn gañ i stipr smak: .ka viēn ra₃iñ
piēliēk klā pe dōsam,tū'li jūt.

kiŗbis = kiŗbs

EH I 703 kiŗbis

subst.,(i)jo-c.

kiŗb i garēn uñ apaī.tagad tuōs garēnos vaīrak
stād.

laksti = lakst

ME II 416 laksts

'kartupeļu stublāji'

subst.,(i)jo-c.

ka lakstkaŗpelaja apsaluš,a steīkšāñ jāpōñ āra.

lini = lin

ME I 1475 lini

subst., o-c.

lins sei pušs, bet rāy neit-s.

mērcēt = mērcet

ME II 617 mērcēt

verbs, ējo-c.

lins mērcē, kamēf mīkst.

pent = pent

ME II 897 pent

'kovākt kartupeļus'

verbs, g-c.

septemberi ~~pr~~ jāpēk karpeļ.

paskani = paskaņ

ME III 100 paskani

'kanepes, uz kurām atrodas ziedputekšņi'

subst., (i)jo-c.

paskaniņ i labāk šķiēdr.

pākste = pākst

ME 146 pākste

'pāksts'

subst., ē-c.

biļ tād gad, ka ziņniņ pākste pa trīs četr ziņ-
niš iekša.

pīkādreibands = pīkādreibāns ME nav

'labākā trešā līnu šķirne'

subst., o-c.

dreibana i labaks ka dreibana, tuŕ nāŕda ka
naksa, ta naksa vaŕrak, tuŕ tã stãrpib.

puõga 9 puõg

ME III 454 puõga

'linu pogala'

subst., ā-c.

beŕgi iēriēk susekl, ka suka liŕ ſāŕvaŕ puõga nuõ.

pupa = pup

ME III 414 pupa

subst., ā-c.

cũk pupa nuõvãr uŕ ta ŕd sãŕs.

rãut = rãut

ME III 490 rãut

'plũkt/linus/'

liŕs neit-s rãu a ruõksũ.

ruks = ruks 'rutks'

ME III 556 ruks

subst., o-c.

agrak rukis sũj ~~ruks~~ mãz.

~~rukũlis~~

ME III 562 rukũlis

rukũlis = rukũlis

'lppbaribas biote'

subst., (1)io-c.

rukũlis, tuõs gaŕ stãdi, puŕkak.

Aizg.no vãou Runkel

skuīstīt = skuīstīt

ME III 903 skuīstīt

verbs, b-c.

ka liūs skuīst, ta sit a brāukū šāuvaī viēu.

striņguā = striņguās

EH II 588 striņguās

'stingrums'

subst., eeo-c.

ka pa dāi mērcē/linus/, ta nay ne'kād striņguā

vaī iēkša.

struīk = struīks

ME III 1095 struīkis

'kāposta kacens'

subst., (i)io-c.

ka kāposts šķērs, ta struīk i jāpē āra.

šāuva = šāuī

ME IV 11 šāuva

'sauja'

subst., ā-c.

ka liūs skuīst, ta sit a brāukū šāuvaī viēu.

šķīt = šķīt

ME IV 50 šķīt

verbs, o-c.

ruīkulīš laps i jānošķi lī, paš zē.

~~tilināt~~ = tilināt

ME IV 187 tilināt

tilināt = tilināt

'izklāt žuvēšanai'

verbs, ājo-o.

līns vaig tilinat, ta šķiēdr nāk nuō.

vaga = vāg

ME IV 432 vaga

subst., ā-o.

tas ziņks nāk turet vag'tas zirgsnāk māk iet tais-
ni pa vagu'

vaguot = vagot

ME IV 432 vaguōt

verbs, ājo-o.

kaļpeļ, ka sāk ziēdet, ta vaī nevaī vagot.

zārds = zāco

ME IV 699 zārds

līn puōgs krāū zārdos. tēn puōgaī i astit-s vēl
klāti, ta jāū turas kuōpa.

c/ ZEMKOPIBAS DARBARĪKU UN IERIČU NOSAUKUMIS

A r k l u n o s a u k u m i .

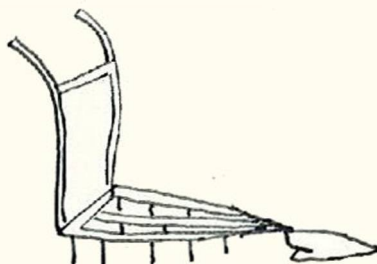
Arklu nosaukumi Jēru izlokanē līdzīgi literārās
valodas apzīmējumiem - spīlarkls, vācozēniēks u.c.

/sk. zīm.nāktipp./ Jēros lieto Vidzemē parasto

apaļo vai četrkanšu arkla balstu (balis) ar sašauri-
nātiem galiem, aiz kuriem to tur arājs. Pazīstams ar-

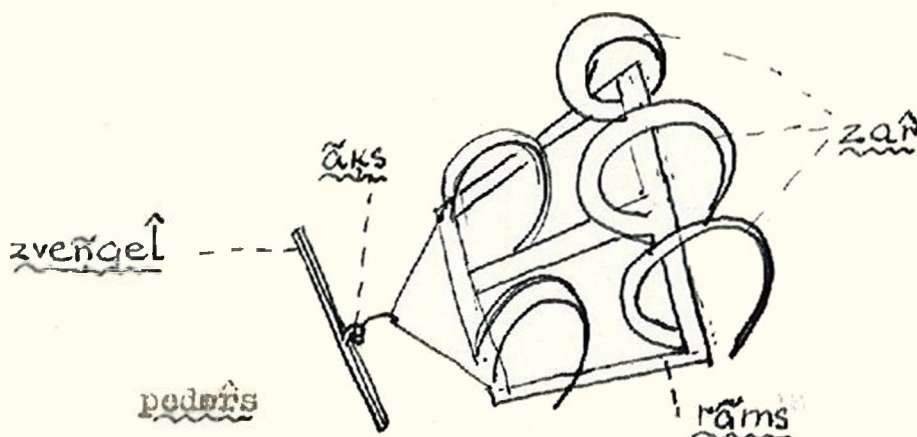
kla veids ir ezītis (ezic), kuru lieto kartupeļu un sakņu dārzu vagošanā.

ezic

E c ē š u n o s a u k u m i .

Pazīšanas triju veidu ecēšas – ecēšs: (rāmja ecēšas; sk. zīm.), pedēšs (atsperu ecēšas) un ķepains (ecēšas ar trijstūrveida paplašinājumu ~~apakš~~ zaru apakšdaļā, kuras lieto zemes sasmalcināšanai).

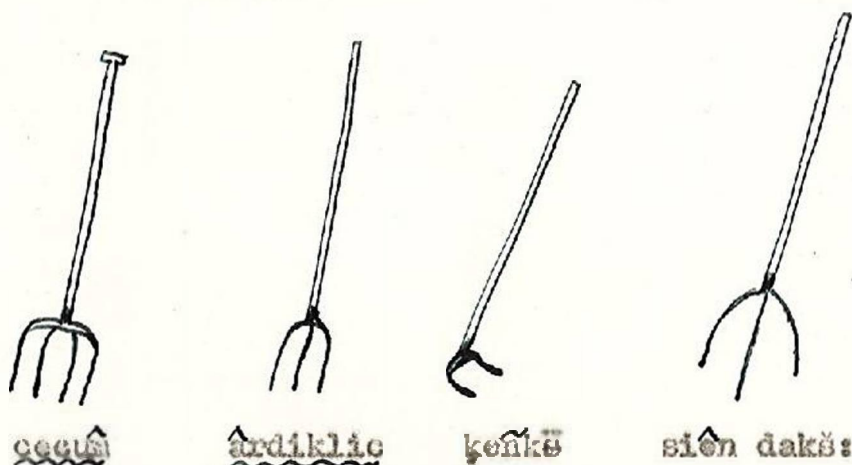
Senākās (ogļu zaru) koka ecēšas noskaidri atceras tikai vecākās paaudzes ļaudis. Pētās ecēšas acīm redzot nav lietotas. Plaši pazīšanas ir rāmja ecēšas – kuoktapi vai dzelzstapi ecēšas.

Zemes apstrādāšanā lietoti arī ruļļi un šūces.

kuru nosaukumi ir tādi paši kā literārajā valodā. To izskats un apdare visdažādākā (plonšam, par šļūcēm iznanto arī ratu rīteņu dzelzs stīpas), bet nosaukumi nomainās.

D a k š u n o s a u k u m i.

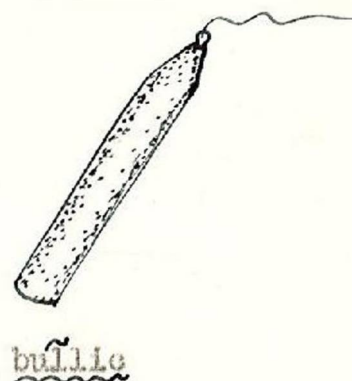
Zemes mēslošanā izmantojamo darbarīku nosaukumi īpatnējāki. Četrzaru dakšas ir cecu, mēsļu ārdāmās dakšas - ārdiklis, divzaru ķeksis mēsļu izvilkšanai no ratiem - ķenkē.

S ē š a n a s p i e d e r u m u n o s a u k u m i.

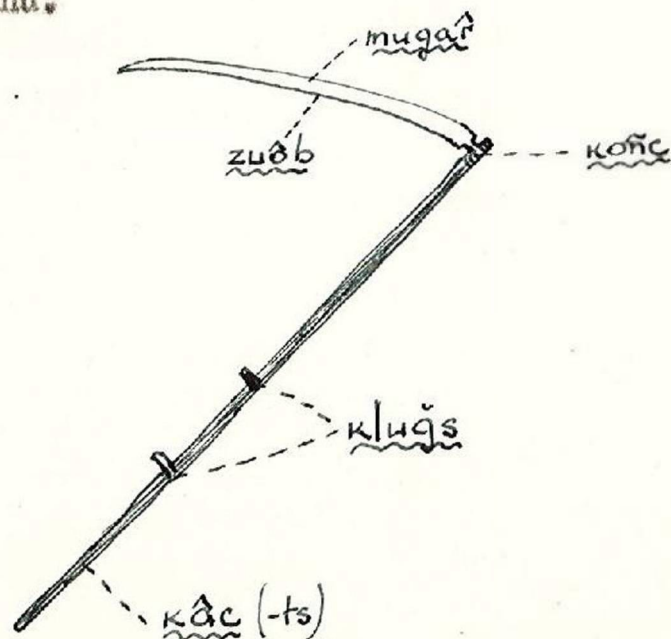
Sētuvēn (sētuv) īpašu nosaukumu nav, parasti tās gatavotas no liepu lūkiem. Bieži, sevišķi jaunākos laikos (un arī tagad personīgajos zemes gabaliņos) to vietā lietoti izturīgi gaiša auduma priekšauti (šūtelī). Sējot laukus sadalīja bērzs, šim nolūkam

izmantojot buļīti (buļīe) - ap 1 m garu buļķīti
10 - 15 cm diametrā, kura "purngalā" ar āķīti iestip-
rināta aukla vilkšanai.

I z k a p š u n o s a u k u m i.

Labības un zālāju novākšanai lietotas izkaptis -
viēnruces, garkāt, pie tam pēdējā parasti ar diviem
rokturiem - kluciem. Izkaptis nepareizi iesien kāsi
(lēķis starp griezējdaļu un kātu par šauru) un
atkrājs (lēķis par platu). Izkaptis asināšanu ar
dūci sauc par griešanu, ar āmuru -- par kapināšanu
vai donkurēšanu.

Sirpis (ciřps) pazīstams tikai vecākās paaudzes
laulim, dažās saimniecībās tas lietots tikai zaļba-
rības pļaušanai.

Ģandris visi darbarīku un ierīču nosaukumi ir
mantotā lēksika. Tas liecina par šo nosaukumu senu-
mu. Izņēmumi ir jaunāko laiku lauksaimniecības maši-
nas, kuru nosaukumi darbā nav ietverti.

ārdiklītis = ārdiklis ME I 241 ārdiklis

'nelielas trijzaru dakšas rīcīšu ārdīšanai'

subst., (i)io-o.

ārdiklītis taīsi, tād-s viēgls.

balss = balis ME I 255 Irbāls

'arkla balsts'

o-o.

balis taīsi, no isturig kuok, lai negriēšas.

benķis = beņķs ME I 279 beņķis

'linu sukājamais sols, kur ieliek susekli, kad

sukā linu sēklu galviņas'

subst., (i)io-o.

tīruma suseklā i benķs. beņķi ieliek susekl, ka

suka lin šāuvā puogs nuō. tās viēnejs kāis beņķ

sāna i garaks, lai beņķs nekrīt apaļ, ka lins suka.

Aizg. no vlv. benke 'Bank'

bērins = bērīne

ME 'c.noz.'

'sprigūja vāļite' (aal. atslēgas bērns)

subst., o-o.

bērīn taīsi, tād dižgaī gluā un piēseī, pe kāt a
pakul vaīg.

brāūkulis = brāūkūls

ME I 326 braukulis 'c.noz.'

'linu kullstūnais rīks'

subst., (i)io-o.

līns ka skūlst, ta sit a brāūkūl sāūvaī vīrsu.

buļītis = buļīc

ME I 348 bullis 'c.noz.'

'biržojanais koks'

subst., (i)io-o.

buļīt vaīzeī apaī un gluā.

buōnis = buōns

ME I 362 buōnis

subst., (i)io-o.

vezna i jāsiēn a vīr un buōns jāliēk pāpta negāz
žas riņķi.

Aizg. no vlv. bōm 'Baum'

cecumī = cecum

ME I 367 cecumi

'četrzaru nēslu dakšas'

subst., vīr.dz.o-o.

pe cecumīn vaīg stipr vīr, vis diēn cilat.

ciřpis = ciřps

ME I 386 ciřpis

'sirpis'

subst., (i)jo-c.

maņ māt a ciřp griēz zāl, tād garak ūdeņc zāl.

dakšas = dakš:

ME I 433 dakša

subst., ā-c.

kāu₃ e net a trīszeņ dakša.

daļbe = daļb

ME I 434 daļbe

'seru bakstāmais koks rijā'

subst., siev. dz. ē-c.

aņ daļb bīd ārd-s uņ bakst seņ, lai labak žūst, tes

xtāc(-ds) kuōkks ,tiēy gal, lab rešnc, rešnaks pa

dakš kāt.

dāmpas = dāmps

ME nav

'lokomobile'

'kuļmašīna, ko pārvadā lokomobile'

subst., (i)jo-c.

dāmp kurinaļ a maļk.

pe dāmp vaņg puļk ciļvēks/strādāšanai/.

duļlis = duļls

ME I 339 duļlis

'sabojāts vai neass darba rīks'

subst., (i)jo-c.

vīpam tāt(-ds) duīls bij ko plāūt, tapēc es iēdeu
sav iškapt.

dūcia = dūcs

MEI 523, EH I 345 'cēnēz c.noz.'

'vāczemnieka tipa arkla sāsāvdala, kas griež
velēnu'

'izkaptis griežamais nazis'

subst., (i)io-c.

dūcs nuogriež ~~vā~~ velēn un sīkas saknīt-s.

iskapt izgriež a dūc.

ecekšas = ecekš:

ME I 565 ecekšas

subst., ā-c.

ka ecekš: tālī, ,ta no bēz kuok istaīsi, tās

šķērā: un tamis šķēršos unb cāūruūs, tū lik:

puīks iēkša.

ezītis = ezie

EH I 371 ezītis

'vagojamais arkls rušinānkultūru apkopšanai'

subst., (i)io-c.

kaīpeī ka sazūloš, ta eze a ezit.

grābekis = grābekš

ME I 642 grābekis

'grābeklis'

subst., (i)io-c.

ka grābekā liēk zaīs uz āūkš, ta liēt-s līst.

Ģēpēlis = ģēpēlis

ME nav

'kuļmašīna bez motora, kas darbojas ar zirgu spēku'

subst., (i) i o - e.

Ģēpēlam jū₃ dijs ziņgs priekša.

Aizg. no vācu (?)

klū¹is = klū²s

ME II 233 klū²is

'izkopts rokturis'

subst., (i) i o - e.

labok izkapt i a diviņ klū¹iā.

koŋea = koŋe

ME II 254 koŋea(2)

'izkopts daļa, ko piesien pie kāta'

koŋe piēsien pe kāt un a stīp saistēn ciē.

kratiklis = kratikls

Me II 261 kratiklis

'restes sēlmu kratīšanai rījā'

subst., (i) i o - e.

saīns kratij a kratikl.

ķeksis = ķeks

ME II 361 ķeksis

subst., (i) i o - e.

a ķekšīā vilk līns ēra no mārķ, ka jāunos ķāpē¹is

ņē¹, tad a vaēg a ķeks.

Aizg. no lv. caur līb. ķekš 'Bootshaken'

ķekšis = ķekš

ME II 355 ķekšis

'ķekšis nēnu izvilksnei no ratiem'

subst., (i)jo-o.

ķekšs kalnā tātai galā, a divi zari.

ķepānis = ķepāns

ME II 366 ķepānis

'cešas ar trijstūrveida paplašinājumu baru galos'

subst., (i)jo-o.

pavasari zem a ķepān sastrāda, tād-s ceekš: a

trīsstūr ķepān apakša.

lēsis = lēš

ME II 449 lēsis

subst., (i)jo-o.

~~lietiskā~~ ka aklā stā āra, ta lēš

arūso ātr viē.

liēškere = liēške

ME II 496 liēškere

'liēškere'

subst., ē-o.

habib ka akl dūzet ('karst') , ta jāpē a liēške

pūšpīolet.

nīstikls = nīstikls

ME II 647 nīstikls

'ierīco linu stiebru salaušanai'

subst., ā-o.

smālk un āksiņ līn bij grūt bežet a nīstiklā.

subst., ē-c.

pe spīlēn piētais vērstuy klā, tā, ka var kustī-
nat.

spīlarkls = spīlarkle

ME III 1004 spīlu arkls

subst., o-c,

spīlarkla lik: viēn ziņg priēkša.

šlūce = šlūc

ME IV 77 šlūce

'ierīce zemes nogludināšanai'

subst., ē-c.

ka nuēbrāc a šlūc, ta zem labak nuērūkst.

sprigulis = sprigul̃s

ME III 510 sprigulis

subst., (i)jo-c.

ka taīen, stāp sit zeme sprigul̃, ta galc sitas iēk-
ša iēlina, uī ta nuōsit gal̃ nuō.

striķis = striķs

ME III 1091 striķis

'izkaptis asināmais rīks'

subst., (i)jo-c.

striķs i labaks asinat neka galodīñ.

suseklis = susekl̃s

ME III 1125 suseklis

'linu sukājamā ierīce'

subst., (i)jo-c.

baņķi iēliēk susekl̃ uī ta suka liīñ šāivāt puōgs
nuō.

vaīgs = vaīks

ME IV 435 'c.noz.'

'vāczemnieka tipa arkla lemesis'

subst., 0-o.

arkl, vaīgs vajag spīdīg, ta ī viēglak aīt.

vērstuve = vērstuv

ME IV 566 vērstuve

subst., ē-o,

vērstuv mēt vēlēn uz viēn pusē. Sūkņpuse a vaīg
piētīn oīē un apakša klāti pe spīlēn.

viēnruōcis = viēnruōcs

ME IV 663 viēnruōcis

'īsa izkaptis labības plaušanai'

subst., (l)io-o.

a viēnruōcs plāp labib. a labo ruōk plāū, a kreīso
tuīt mazo grābeklit.

a/ AR VAIRĀKĀM ZEMKOPĪBAS NOZARĒM SAISTĪTĀ

LEKSIKAS

Šai nodaļā ietverta leksika, kas apzīmē vairāku
zemkopības kultūru audzēšanai koīgos lauku darbus,
jaunas aranzemes iekopšanu, zemes platību mēra apzī-
mējumus, nozāļu nosaukumus utt.

Zemes platību apzīmējumus lielā mērā nosahājušas

attiecīgā gabala izmantošanas vai apstrādāšanas iespē-
jas, piemēram, viēnzīģa zeme, divzīģu zeme utt.

Izloksnē lieto abus atsevišķa lielāka zemes gaba-
la apzīmējumus -- lauks un tīrums. Ir zināma atšķirības
niansē : vārdu tīrums parasti lietoja piederības no-
rādei, un tīrumus sauca īpašnieka uzvārdā vai vec-
saimnieka māju vārdā, piemēram, Vāls tīrums, Vaiķa
tīrums. Loksēnu lauks šai sakarā nelieto, ar to apzi-
mē jebkuru atsevišķu zemes gabalu neatkarīgi no tā
izmantošanas, parasti lielāku, īpaši iekoptās zemes.

Zemes gabalu, kurā audzē sakņaugus un dārzeņus,
sauc par dārzu.

Literārās valodas vārdu āruva izloknes runā-
tāji nelieto.

Dažādas kvalitātes augu apzīmēšanai lieto
vārdus blīķa, plaņķa, glūda u.c.

aklis = akls

ME I 62 akli

'nezāle sakņ dārzos un labībā'

subst., (i)jo-c.

diy zort i akli; viēnei i baltā ziēdiē, tiē i na-
sei, akliā. uōtroi i brūnā brūniē ziēdiē.

arankarta = arankart

ME nav

subst., ā-c.

arkl. vaig laist vis arankart-s ziluma.

arkla = arklo

ME I 141. arkla

subst., o-c.

arkla rezuas lik: diys ziņgs priēše.

art = art

ME I 141. art

verba, ī-c.

tāc(-is) kākaks bij, a vien siēziņ ar.

arumi = arum

ME I arums 141

subst., o-c.

ka arum paliūk bēit, ta zēn jācūk nēvādāt.

asns = asns 'aust'

ME I 131. asns

subst., o-c.

karpeļiņ nāk as šūkša 'kartupeļi diēst'.

aust = aurt

ME I 219. aust

verba, o-c.

vis labak aust nāl zēn. saļiē zēn āupnē

švakak.

ārdit = ārdit

ME I 241. ārdit

verba, ā-c.

n năbucg noit izardii dîps pîrvet-s rēals pa
diēn.

bāzties = bāsten

ME I 276 bāzties

verbs, jō-e.

lîi pa diņ diēn treša tū*li ismptēgus, bāzēn
asm sūksa.

blīēka = blīēk

EH I 231 blīēka

'neirdona zeme'

subst., ā-e.

Vēls tīrums ne*kas lāgs naq, tams blīēka nešūg.

blīēkēns = blīēkēnē

EH I 231 blīēkēns

'saglindūjis, neirdens'

adj.

ka zeñ i blīēkēnē, ta švak: augme*viēnai labibai
nepatāk.

brīcat = brīcat 'drupt'

ME nav

verbs, ājō-e.

kuñguļ a brīca, ka i sātis.

ka zeñs ciñguļ brīca, ta zeñ i atlaiduses.

cēlat = cēlat 'cilāt'

ME I 381 cēlat

verbs, ājō-e.

kuñ iscēla stāds, izrād sēkns āra, uñ ne*kas vai

neāug.

atkl. i grūt vags gala celat.

cērpzāle = cērpzāl ME I 378 cērpzāle

'vārpata'

cērpzāl i visgrūtāk izrauet, viņš tok āugis akal

no sākmā, ku kād saknīt palikus.

ciēss = ciēš 'liess' ME I 395 ciēsains't.p.
adj.

plēnēis i vien zort, tieš tādas sāusis, ciēsas

viētas āug.

ciņģulis = ciņģulš ME I 384 ciņģulis

'zāļu sakne, kas izrauta kopā ar zemi'

subst., (1)j-o-o.

es akal papēn vien ciņģul un laim no pakājs

sāmek vistāl.

čūpstala = čūpstāl ME nav

'kāda nezāle'

subst., ē-c.

čūpstāls i a garš, gēltoniā ziēdiā, knēpeļos un la-
biba āug.

divzāļu zeme = diņziņg zem ME I 324 divziņgu zeme

'zemes gabals, ko var apstrādāt ar diviem zirgiem'

diņziņg zem i pēdesnīt pūrvet-s liēl-

dumbrāis = dumbrāš

ME I 514 dumbrājs

'subst., īo-e.

tuā, ku mūs bi, pēr play, tuā bi, tēc(-ds) dumbrāš,

ka citreiz li, pusstīb plāūdams jābriēn.

dzeltēt = želtēt

ME I 542 dzeltēt

verbs, ējo-e.

ka kviēš sāk zeltēt, ta drīz i jāplū.

glūda = glūd

EH I 395 glūda

'smaga, saglīdzējusi zeme'

subst., ā-e.

glūd nēlaiž ēdēn cāūr, un ta tok ne'kas neāūs a.

gušpa = gušp

ME I 684 gušpa

'usne'

subst., iā-e.

gušpa plat-s laps, labibai nay rūm žūkt.

gušpneis = gušpne

ME I 684 gušpains

'ar usnēm aizaudzis'

adj.

ka bi, gušpne tīrums, tuš aplīgoj.

izknidēt = isknidēt

ME nav

'izdīgt/diedzējot/'

verbs, ējo-e.

gurt sēkls iētiņ mitra lupatina, lai isknide.

isknidināt = isknidināt ME I 754 izknitināt 't.p.'

'izdiedzēt'

verbs, ājo-o.

biēš, kāpost, labībs sēkls a isknidinai, lai ziņ,

vaļ dīkst vaļ ne.

kalnīnēns = kalnīnēns ME nav

'kalnains (ar mazām pauguriem)'

adj.

tamī laika mēs zīgoj pe Sēd-s(upes nos.), tur biļ

tīruļ kalnīnēn.

kārtuot = kārtot ME II 202kārtuot

'pārart'

verbs, ūjo-o.

pavasari nuēceoj uñ ta akaļ a spīlāki kārtoj

zēn.

kuņģulis = kuņģulis ME II 315 kuņģulis

'zemes pika'

subst. (i)jo-o.

kuņģul tad saņuvuš, vaļzōj sākt zēn strādat.

kupiča = kupič

ME II 318 kupica

'kupica' subst., ā-c.

starp nābūrg¹isunt tīrumiā bi² kup:ičā. zene iē³
rak: tād rēsn miēt a šķērskuōk gala, ta sakrāmei
akmeņs viēsu unzems paša gala, un tā bi² kup:ič.

Aizg, no krievu kontūga 'Grenzhügel'

kutes = kut-s

ME II 392 kute

'sadedzināšanai sakrautas oelnu, žagaru un volēnu
kaudzes/līdumu ližot/ '

subst., ē-c.

Uōlē⁴(vietas nos.) meža dezina⁵ kut-s.

kutēt = kutet

ME II 392 kutēt

'līdumu līst'

verbs, ēj-o-c.

ka kutei, ta pa⁶prieķš bi² kuōk un krūm jāiscērt.

lāuks = lāuks

ME II 426 lauks

ruz lāuks ka ziēd bezvēi diēna, ta jāvēlk a strik
pār.

subst., o-c.

līduāneks = līduāneks

ME II 488 līduāneks

subst., o-c.

ka līduāneks dezina žaga⁷s, kuōks un volē⁸s, ta sak:

ka ģut-s deģina.

līdums = līdums

ME II 482 līdums

ka līd līdums, ta gāu no *kād-s mašīns nebi, vis:
a ruokae.

subst., o -c.

līst = līst

ME II 490 līst

verba, io -c.

maņe tēs sava mūža nuolīd pulk līdums.

luobīt = luobīt

~~'sakīxvrtt'~~

ME II 521

'sekli art'

'c.noz.'

EH I 765

verbs, ā -c.

tū'li pec plāšēns zem jāluob.

nuōra = nuōr

ME II 836 nuōra

'dabiska ganība, neapstrādāts zālājs'

subst., ā -c.

nuōr tuī po Vaītniā viēn'ādīg bi, sāū.

papuve = papuv

ME III 225 papuve

subst., ē -c.

papuv i divejād-s : zaļa un mēla.

pāūgurain = pāūgurain ME nav

subst., ē -c.

pāūkurain i nolīzeņe lāūks, tād i grūt apstrādat.

pederēb = pederet ME nav

'kultivēt ar atsporu ecēšān'

verbs, ē-o-e.

labak i a diviņ ziģiņ pederet.

Aizg. no vācu(?) (sal. Feder)

pērkuone = pērkuon ME III 209 pērkuones

'kāda nezāle'

subst. ē-o-e.

labib ka lāgs neāūg, ta pērkuons saāūg.

plaņcka = plaņck EH II 283 planckaī

'slapja zeme ar virsū stāvošu ūdeni'

subst., ā-o-e.

tañ (< tama) plaņcka ne'kas lāgs neāūg.

pūdejuāns = pūdejuāns ME III 445 pūdejuāns

'papuvs'

subst., o-o-e.

pagažgad pūdejuāna trak: sazāloj cērpzāl.

pūrvieta = pūrvet ME III 449 pūrvieta

'zemes gabals, ap 0,4 ha'

subst., ā-o-e.

ka pūrvet nuōplāy, ta saņeks dey pūr ruzs.

ka pūrvet nuoplāy, ta saņēks dey pūr ruzs.

rūlēt = rūlēt

ME III 557 rūlēt

'pievelt,,pielīdzināt zemi ar zingvilkmes veltni'
verbs, ūj-o-c.

ka iēsēi labib, ta nuōrūllo, ta tik ātr neiēžūst.

Aizg. no vācu rollen

rūgt = rūkt

ME III 567 rūgt

verbs, ato-c.

pavasaros zeñ rūkst diēzgañ ilg - li~~z~~mañ
mōnes.

sazāluot = sazālot

ME III 795 sazāluot

'aizaugt ar nezālēm'

verbs, ūj-o-c.

lāūks biļ galig sazāloš, guēns un cōrpzāl pa
viduo, pērkmañs pe ežiñs.

siēkviēta = siēkviēt

ME nav

'zemes gabals; vienl. 1/3 pūrvietas'

subst., ā-c.

katr gād viēñ siēkviēt kaņeps iēsēi.

snērs = snērs

ME II 537 snērs

'nēslojums'

subst., o-c.

ka zenei smēr duō, ta zēn duō preti.

Aizg.no vācu schmieren 'ziest'

tērētājs = tērētāš ME IV 173 tērētājs

'parazīts'

subst., o-c.

us kâpostiņ sâusa vasara pulk ~~taxx~~ tēretai uz-
mētas.

Aizg.no vācu(sal. tērēt no vlv. teren)

tīrums = tīrums ME IV 210 tīrums

subst., o-c.

tīrums sâuc pec mājs vârdiņ.

urulis = urulš ME IV 308 uruli

'kāda nezāle'

urul biļ saāguš dârs: (-zs) piļc.

valaka = valak ME IV 450 valaka

'muižas zemes gabals, parasti 2 pūrvietas, ko ieda-
lija kalpiem ražas novākšanai pēc līguma ar muiž-
nieku' subst., ā-c.

valaks biļ addalit-s a akniņ stabiņ, mērneks biļ
samēriš.

Aizg.no kr. bołoka

viēnziŕga zeme = viēnziŕg zēn ME IV 668

'zeme,ko var apstrādāt ar vienu zirgu'

viēnziŕg zēn biŕ diŕdenmit piēcs pūrvet-s liēl.

viŕza = viŕz ME IV 679 viŕza

subst., ā-c.

oŭks lāb grib viŕz ,tā i mŕkst ŕdēn.

ziēdēt = ziēdet ME IV 737 ziēdēt

verbs, o-c.

karpeŕŕ ka sāk ziēdet ,ta var nevar vagot.

2. L O P K O P Ī B A S L E K S I K A.

a/ AR VAIRĀKĀM LOPKOPIBAS NOZARĒM SAISTĪTĀ LEKSIKA.

Jau izsenis lopkopība bijusi daudzu Rūjienas apkaimes iedzīvotāju pamatnodarbošanās. Lopkopības leksika ir bagāta, un tajā diezgan daudz īpatnēju apvidvārdu.

Šai nodaļā aptverta leksika, kas lielākā vai mazākā mērā saistīta ar vairākām lopkopības nozarēm, + mājdzīvnieku kopšanu un izmantošanu, lopu mītņu nosaukumiem, ķermeņa daļu apzīmējumiem utt.

Mājdzīvnieku ķermeņa daļu nosaukumi daudzos gadījumos veidoti kā salikteni, piem. barībsrīkle, krustkauls, žoklkauls. Dažreiz to nosaukumi piemēroti cilvēka ķermeņa daļu nosaukumiem, piemēram, oūkai i vaiga un vaigkaul apuža acim līdz degunam.

Mājdzīvnieku apzīmēšanai lieto vārdus luopi un kustuopi; plašākais ir pirmais apzīmējums.

Ar lopu ēdināšanu saistīti vārdi ediens, barība un zeriens. Liekas, ka vārds barība ieviesies tikai jaunākos laikos sausās lopbarības apzīmēšanai. Ar ēdienu galvenokārt apzīmēta oūku barība.

Barības aizgaldiem izlokanā ir vairāki nosaukumi :
eža, senčis, aizgalds (tikai jaunākajā pasaudzē), redeles.
Pirmais apzīmējums tiek lietots visu mājlopu, izņemot
zirgu, stacionāra barības aizgalda apzīmēšanai. No igau-
ņu valodas aizgūtais vārds senčis parasti apzīmē ~~kastu~~
atsevišķi darinātu kastes veida sausās lopbarības aiz-
galdu vienam zirgam vai govij. Aitām parasti lieto rede-
les vai ežas.

Mājlopu stāvvietu apzīmēšanai tiek lietots gan-
drīz tikai vārds būda, pien., cūkbūd, aitbūd, zirgbūd
(garī vistbūd, cāl'būd) utt. Pašā pēdējā laikā retumis
lieto stelinta nosaukumu, taču tas nav raksturīgi.
Govju stāvvietai īpašu apzīmējumu nav.

Interesanti ir dažādu sitamo, dzenamo utt. koku un
rīkšu nosaukumi : kančaka (attiec. uz zirgiem), knoiza
(patieva, lokana nūja), knūtka (mazliet resnāka, cietāka
nūja), knūja (nūja), stuka (rīkote), veņbele (garš si-
tanais; parasti šo vārdu lieto ekspresīvā runā).

Daudzveidīgi ir dzīvnieku spalvas krāsu apzīmē-
jumi, ar kuru palīdzību var izteikt visdažādākās toņu
nianses, piem., dūnāis, duklens, nālens, salns, zōls utt. ¹⁾

1) Sk. arī zirgkopības leksiku.

Interesanti atzīmēt, ka ar lībiešu valodu saskan vārda čupa 'bars' lietojums : guoys turas čupa kuopa, luop us čup ganiņas a saineķ luopin. Līdzīgi lieto arī vārdu kaudzē : luops zin kauze un guldinaj.

Lielākā daļa lopkopības leksikas ir nantotie vārdi. Tas liecina, ka izlokmes runātājiem šie jēdzieni bijuši pazīstami jau sen.

akna = akn

ME I 65 akna

subst., ā-c.

teļ akns vis'labakas est.

aitan reizums mētas blakt-s aknas.

apakšžuoklis = apakšžuokls

EH I 71 apakšžuoklis

subst., (i)jo-c.

kuiļem apakšžuokli i ilķp.

apieties=apietes

ME I 91 apieties

'apsēkloties'

verbs, atem.

labak i, ka guoy apietas naimēneš sakuma.

apluoks = aploks

ME I 103 apluoks

aplok biļ tikai velaka laika.

subst., o-c.

asaruot = asarot

ME I 143 asaruot

verbs, ~~mezek~~ ōjō-c.

kustotam reizums acs asaro tapat ka cilvckam.

asintrauks = asinetrauks ME nav

subst., o-c.

vēsaštēs turei asinetrauk, berim biļ bails.

aste = ast

ME I 145 aste

subst., ē-c.

~~astuotam~~ sugs ķoven ast biļ liz paš zen.

augšžuoklis = aukšžuoklis MH I 185 augšžuoklis

subst., (i)jō-c.

aitam aukšžuokli tok zuob nay, bet es ,dusē mei-

tēnc, tok tuo nezinaļ, un nāburg puiks manū~~ū~~

(mani) cūkaļ, saciļ, ka man tad neritig ait.

abuoli = abol

ME I 235 'c.noz.'

'laukumi uz sānien labi barotam zirgam vai govij'

subst., o-c.

sainek zirgin biļ abol us sānim.

ada = ad

ME I 235 ada

subst., ā-c.

citan cūkam i trak blēz ad.

balsrīkle = balsrīkl

ME nav

subst., ē-c.

luopim i balsrīkl un baribsrīkl.

barināt = barinat

ME I 264 barinat

verbs, ājo-c.

zirgs barināj a auzam.

barība = barib

ME I 264 barība

subst., ā-c.

guoven dey barib, oik/tās/ gribei.

baribsrīkle = baribarīkl

ME nav

subst., ē-c.

~~beruoties~~ luopim i balsrīkl un baribsrīkl.

beruoties = berotes

ME I 291 bērnuoties

'atnesties'

verbs, ūjo-c.

ait leja ganiba berojas.

brengs = brēnks

ME I 330 brēngs

adj.

kam laps(-bs) un pulk plonc, tam/sivēnmātei/

brengak siven.

būda = būd

ME I 357 būda

'aizžogojums nājdziņnieku turēšanai'

subst., ā-c.

katram zirgam bij atsevišķ hūd.

cinduka = cinduk

ME nav

'karsonis'

subst., ā-c.

ka guoven cinduk galva, viņš need, aus i nuolaid-s,

acs paliek nere₃igs.

cirkulis = cirkuls

ME nav

'nēslu pika'

subst., (i)io-c.

tie cirkul vie sasaluš kūti pa virs.

ciska = cisk

ME I 368 ciska

'gūža'

siev., ā-c.

nan bij tag suns, kas kuod guoven ciska.

čupa = čup

ME nav

'bars'

subst., ā-c.

ka pirmoreiz ganos, ta saimec iedey ganam maiz, un

ta bij jaskrien guoven tiņki, ta viš turas čupa

kuopa, mus luop us čup ganiņas a saimek luopim.

deguncaurums = deguncaurums ME nav

subst., o-c.

guoveļ i ti^k gar mel,ka var deguncauruma iebast.

dilit = dilit ME I 478 dilit

'zīdīt; zīst'

verbs, ijo-c.

oit ait i trak negant, negrib jērs dilit.

dirāt = dirat ME I 478 dirāt

verbs, ājo-c.

ka luops biļ nuokauc(-ts), ta nuodirai.

drukāt = drukat ME I 503
IH I 336 drukāt'o.noz.'

'sist, pērt'

verbs, ājo-c.

tuos teļs valzeļ drukāt, ta viņ lidises sēta caur!

durkns = durkns ME nav

'ar varu'

adv.

kļiez tu luopan, bet viņč durkns iekūa līnos.

ka es sut sun preti, ta viņč durkns labiba.

lietv.? viņč nāk nan virsu taka durkns.

duklēns = duklēns ME nav

'pelēkbrūns'

adj.

saimokam bij duklenc zirks - ne ritig brūnc, ne pēlōks.

dūnājs = dūnāš

ME I 527 dūnājs

'dūnu krāsā'

adj.

dūnājs zirks - ne gluž nelo, ne siems, ne pēlōks.

dzeriens = žerens

ME I 548 dzēriens

subst., o-c.

žerensm variļ jens tādā milz baļļa.

dzirdināt = žirdinat

ME I 552 dzirdinat

verbs, ājo-c.

zirgs a kad'reiz žirdinai a miltuden.

dzisla = žisl

ME I 557 dzisla

subst., ā-c.

cūk ka nuokau, ta nuotir un pakar aiz lielo žisl.

dzīt = žīt

ME I 558 dzīt

verbs, no-c.

luops žin agr ara, un ganinc na'maz nedabuj ritig
izguletes.

elst = elst

ME I 569 elst

verbs, ūo-c.

ka saskrien zirgs putas, ka elā vie, ta tur ne'kas
laps(-be) neiznāks.

eža = ež ME I 572 'e.noz.'

'lopu barības aizgalds'

subst., īā-c.

ežs sauc tad-s, kas ī zeme un ko nevar pārnēsāt uz
citviet.

ēdināt = ēdināt ME I 573 ēdināt

'barot'

verbs, ājo-c.

es ies paēdinas guoy.

gana = gane ME I 600 gane

subst., o-c.

es ganos sak iet no seš gad, ta biž zuoš gane.

glaudīt = glaudīt ME I 622 glaudīt

verbs, ā-c.

man tās telit-s paticeļ pastāvīg nuoglaudīt.

granši = granš EH I 398 granši 'e.noz.'

'neapēstās lopbarības atlikumi'

subst., (i)jo-c.

granš: lik pa pakaišim.

grūsnējs = grūsnēš

ME I 668 grūsnējs

adj.

grūsnēi luop nevar mudig zīt.

grēnuoklis = grēmokls

ME I 649 grēnuoklis

'atgēmotā barība'

subst., (i)ļo-c.

guoy riļ grēmōkl apakaļ.

grēnuot = grēmot

ME I 649 grēnuot

verbs, ōļo-c.

es nu skrien us kūt, bet guostin ti^k gul un grēmo.

gūža = gūž

ME I 687 gūža

subst., jā-c.

kābak guovej gūžs ta ka ābeč vācin 'nabaga/sain-
nieka/govij gūžas kā ābeču vācīpi (t.i., govs pa-
nikusi)'

gūžigs = gūžiks

EH I 423 gūžigs

'apaļš, resns/gūžu apjomā/'

adj.

ka tac(-ds) gūžiks zirks, ta na'maz lāgs tās to
sleļs neder.

izedukli = izedukli* EH I 446 izedukli

'kustopa ēdiena atliekas'

subst., (i)jo-c.

vist-s vaig barot a cūk izeduklin, ta deļ pulk uols.

jancigs = janciks ME II 96 jancigs

'mundrs' adj.

kas jauna mēnesi zins buls, tas tac(-ds) janciks

pe guoven, bet kas vēcā, tas laisks.

jēni = jēm ME II 113 jēni

'siena gruži, pelavas, barības saslaucas u.tml., ko

sutināja lopu dzērienam'

subst., o-c.

jēnin uzleļ varoš uden un ta vāk virsu, lai nuo-
sut apakša.

kaisīt = kaisit ME II 134 kaisīt

'dot pakaisus'

verbs, ā-c.

kaisi a galim. kam biļ mež kla, tie a sār kaisi.

kančaka = kančak ME II 154 kančaka

'sitamais koks, rīkste vai pātaga'

subst., ā-c.

uzduo kančak zirgam, lai iet.

Aizg. no kr.kanryk

kanvalis = kanvals

ME nav

'lopu kastrotājs'

subst., (i)jo-o.

tuos, kas rāni zirgs un jērs, un sīvens, tuos sauc

pa kanvalim. zirg rānīks pa ungurini a sauc.

kapurētis = kapuretes ME II 157 kapuruoties 't.p.'

'mēģināt piecelties, kopuroties'

verbs, ņjo-o.

luops būt pac(-ts) kapurojos a kājam aukša.

karavnieks = karauneks

EH I 587 karavnieks

'lopukopējs muižā'

subst., o-o.

karauneks i, kas muiža ņdina luops un zirdina.

karne = karne

ME II 163 karns

adj.

karne zirks, lielā tukšumā, uzrauc(-ts) vēders,

ribs vaļs.

kārties = kartes

ME II 200 kārties

verbs, jo-o.

aitam ka istais šaura redels, var nuokartes.

kaudzē = kauze

ME nav

'kopā' adv.

saines strīdijas, ka luops zin kauze un guldinaj.

kaut = kaut

ME II 179 IIkaut

verbs, īo-c.

līzrudopam jau tad-s nazins sivens nekau, ka bij
brēngak, ta kāu.

kaut = kaut

ME II 180 IIkaut

'mežonīgi oist'

verbs, īo-c.

ka guovit kau, ta jau viņ ne'cik tuo pien a neduo.

kārnīt = kārnīt

ME II 197 kārnīt

'kārpīt'

verbs, ā-o-

ka buls i sirdik~~ka~~, ta viņē karn zem, mēl pa mut
ara un bauro.

kārnītīes = kārnītes

ME II 197 kārnītīes
.....

'nemierīgi mīpātīes, kārpītīes'

verbs, o-c.

erzels jau cit ne'kuo nedar, karnas vie.

klīpa = klīp

ME II 230 klīpa

'liels dzērājs'

subst., ā-c.

tas te telč, kuo es auzina, i milziķis klīp.

klīlāt = klīpat

ME II 230 klīpāt

'ātri, ar garšu strēbt'

verbs, ā-*c.*

teļam jasak varit linsēkis, *c.*, ka ta vipč klīpas!

knoiza = knoizx

EH I 633 knoiza

'nūja, sitamais koks'

subst., ā-*c.*

ganinam ta bij jāķer pēo knoize un jaskrien cūkam
pakaļā.

knutka = knutk

ME II 250 knutka

'nūja, sitamais koks'

subst., ā-*c.*

nu tak ņem vien knutk un zen /vistae/ ara!

Aizg. no vlv. knutel(?)

knūja = knūj

ME II 251 knūja

'nūja, sitamais koks, arī spieķis'

subst., ā-*c.*

ka ņem knūj, ta smej, ka trešo kāj vaig uz vēcundie-
nam.

krusti = krust

ME II 290 krusti

subst., o-*c.*

ta, ka pirmoreiz slauc, nuopēm šuotel un uzlik guovej
us krustim, ta nospārdas.

Aizg. no lat.(?) oruk

krustkauls = krustkaule ME nav

subst., o-c.

krustkaule i tas, ku ast-sgalc, mugarkaul galc un
ab gūžgal kuopa.

krūškauls = krūškaule ME nav

subst., o-c.

oūkam krūškaule i diezgan plac(-ts).

kunčis = kunčs ME II 317 kunčis

subst., (1)io-c.

aitan kunčs i tīras laps, nevar istīrīt' aitām kunčis
ir tīrās lapas, nevar iztīrīt'

kustuonis = kustons ME II 329 kustuonis

'mājlops'

subst., (1)io-c.

sak: luops vai kustons, tas vienc alks('vienalga').

zīrgs, tuos gan pa kustoni nesauc.

laist = laist ME II 411 laist

'lecināt'

verbs, io-c.

ka guoy no rit nekļejas, ta pe buļ i laist pec-
puzdena.

lecināt = lecināt

EH I 730 lecināt(6)

verbs, ājo-c.

guoys ved uz nāburgmāi lecināt.

luops = luops

ME II 527 luops

subst., o-c.

Jaungad nakti jāiet klausīties, kuo luop runa.

maitāties = maitāties

ME II 552 maitat

'saslimt, nobeigties'

verbs, ājo-c.

tamos tukšos gados luop pulk maitājas, nebīi korek
est.

meklētis = mekletes

EH I 797 meklētis(5)

verbs, ējo-c.

cūk ka meklejas, ta plēs sēt un gul zeme, neēd un
ruc.

mēle = mēl

ME II 613 mēle

subst., ē-c.

aitai i tad mikst mēl, guovej i asak.

milti = milt

ME II 628 milti

subst., o-c.

tad rōsnak/'rupjāk'/sanalt milt i cūkam labak.

mugarkauls = mugarkaulc ME II 661 mugurkauls

'mugurkauls'

subst., o-c.

ka guoviteļ mugarkaulc a riņķ, ta viņ i kau kuo
nelab iedus.

nūkt = nākt

ME II 698 nākt'e, noz.'

'dzint'

verbs, īo-c.

rudepos un pavasaros, ta vis'vairak nāk sīven.

negants = neganc

ME II 711 negants

'dusmīgs, nīkns' adj.

ka gaid bērs (bērnus), ta oūks i negant-s.

negs = nēks 'nags'

ME II 714 negs

subst., o-c.

zīrgan ka neg īzauguš, /tas/ jāvēd pe kaleļ.

nuolaist = nuolaist

ME II 807 nūolaist

'slikti kopt'

verbs, īo-c.

nāburgam biļ švak: a barib, luop biļ tad nuolaist.

paijāt = paijat

ME III 34 paijāt

'glaudit'

verbs, ājo-c.

ka guovit nuopēja, ta luopino vienad i tac(-ds)
mīligaks.

Aizg.no līb.paij resp. ig. paluma 'streicheln'

pakakle = pakaki

ME III 38 pakakle

subst., ē-o.

citam aitam pakakle i tad na:z pupin.

pakaļkāja = pakaļkāj

ME III 40 pakaļkāja

subst., ā-o.

niķigan zirgam pe pakaļkājam pa tum('par tuvu')
nevar iet.

pārmesties = pārmestes

ME III 166 pārmesties
.....

'priekšlaicīgi atnesties'

verbs, c-c.

grūšņej guoj ka dabu pa purn, ta var pārmestes.

piezint = piežint

ME III 248 piezint

verbs, sto-c.

piezimst diļ kumēļ a kad'reiz.

pierskauls = pierskaule

ME nav

subst., o-c.

pierskaule i starp ragim un acim.

plunca = plunc

ME III 356 plunca

'plunša'

subst., 5-o.

pluncs ('plaušas') ne viens negrib lāgs est.

redeles = redels

ME III 501 redeles
.....

subst., 5-o.

luopim priekš barihs bi redels.

rikste = rikst

ME III 538 rikste

subst., 5-o.

rikst-s ganinc nuogriez no karklin.

sānkauls = sānkauls

ME III 804 sānkauls

'riba'

subst., 0-o.

agrak jau tad ribs vārds nezina, ret kurš sacī,

sauc pa sānkaul.

selīgs = seliks

ME III 816 selīgs

'ražīgs' adj. ('tāds, kas ātri vairojas')

selig sug - tā i tad zort, kas ātr vairojas.

sēks = sēks

ME III 825 sēks

'zaļbarība'

subst., 0-o.

pe saimekim agrak meit-s plāy luopim sek priekša.

siet = siet/kēcē/

ME III 860 siet

verbs, no-c.

ka gbulinc bij nuovake, saimeks sei zirgs virsu.

sile = sil

ME III 838 sile

subst., ē-c.

luopim bij sils, uden pēm no aks.

spalva = spalv

ME III 983 spalva

subst., ā-c.

nazan kumelinam spalv tik spuož, ka spīd vie.

sprāgt = sprakt

ME III 1015 sprāgt

verbs, sto-c.

ka te vien gad issprāg ait-s, ta nevarej tik lēt

ieauzinat jauns.

springuot = springot

EH II 560 springuot

'lēkāt'

verbs, ūjo-c.

cit-s guoys springot, kam bij labak turet-s,

staiginat = staiginat

ME nav

'likt, laišt staigāt'

verbs, ājo-c.

nan bij jaistaisina sivņ par(pa āru).

stilbkaule = stilbkaule ME nav

subst., o-o.

kāja i stilbkaule, nāk no gurn leja.

stuka = stuk: 'rikstē' ME III 1102 stuka

subst., ā-o.

stuk bij jaņs māja un jaaispauž aiz vārd-s, ta
ne'kas nepieķeras('lopi neslino').

Aizg.no vlv. stock

švunka = švunk 'spars' ME IV 120 švunka

subst., ā-c.

mums kumeļč nuodūras sēt-s nieta, ka skrej leja a
švunk pa sētestarp.

talstīt = talstīt ME nav

'sist, kaustīt'

verbs, ijo-o,

ka kad reiz ietalsti, tas a pa ļaun nonāk.

ukātles = ukates ME nav

'iet bojā'

verbs, ājo-c.

tadim kābak saimēkin('nabadzīgiem saimēkin')

sivņ a ukajas.

vaigkauls = vaigkaule ME nav

subst., o-c.

oūkai i vaig a un vaigkaul apuž acim liz degunam.

valgs = valks ME 453 valgs

subst., o-c.

kapopai valg i pulk labak priekš guoy siešāns,
nesatrūd.

vārēt = vāret ME IV 503 vārēt

'veikt'

verbs, ējo-c.

tas luops i pa dauz stiprs, es nevar viņ pievāret.

ka vares vāret, ta sies cieti /govi/.

vembeļe = vembel MEIV 536 vembele

'sitamais koks'

subst., ē-c.

tā biļ tad guoy, ka bez vembels nedriksteļ ne kla-
ti let.

vest = vest/pie kuļā, bulļa/ ME IV 544 vest

verbs, o-c.

kuļ jau visim nebiļ, ta ved us kainipnāi/cūkas/.

vēderapakša = vēderapakš vēderapuž ME nav

'pavēdere'

subst., ā-c.

ka lōns guoys, ta deņč('bērnī') var līst pa veder-
apakš caur. ka bezdelīg isskrien guovei pa
vederapuž caur, ta pup: sastruto.

viroka = virokx ME IV 604 vīroa't.p.'

subst., ā-c.

laidara guoys gāj līz ceļkaulin pa virok.

vīveles = vīvels ME IV 649 vīvele't.p.'

'lopu slimība'

subst., ē-c.

Agrak vīvels ūrsteļ a vīvelvardim.

Aizg. no lv. ⁺vīvel

zelēt = zelet ME IV 703 zelet

verbs, ēļo-c.

ka guoy lāgs nevar sacst, ta zole, pedig jau tuos
koņčš: nuozele.

žulīt = žulit ME IV 830 žc.noz.'

verbs, īļo-c.

jēr žuli, ka lipins vie tīrinās.

žuoklkauls = žuoklkaule ME nav

subst., o-o.

žuoklkaule 1 apužpus lūpam.

b/ GOVKOPĪBAS LEKSIKA.

adionīte = adienit ME I 11 adione't.p.'

'tele, kas 2 gadu vecumā atnesas'

subst., ē-o.

mammāja bij vien adienit, pa Cēkul sauc.

tā te guostin nāc adionite plaucam.

ālava = ālay ME I 287237ālava

subst., ā-o.

ālay 1 tad, kas nay lēcīnat vai nay pieņēmus bul.

bizenis = bizons ME I 302 bizenes't.p.'

'bizošanas laiks lopiem'

subst., (1)io-o.

bizen laiks 1 ap jūniļ vid.ta luop~~ma~~ neduo ne^k kad
pien.

ka bizons 1 ,ta luop švak: ed.

bizināt = bizinat ME I 302 bizinat

'likt govīm bizot'

verbs, āio-o.

ka narvoj uotr gan,ta bizina.sau ta : biz,biz,
dundurs aste! cit-s guoyš uz'reiz skrej meža.

briedala = briedal ME I 337 briedule't.p.'

'gaišbrūna govs'

subst.,ā-c.

briedal i tad māļņa perve guoy.

bullis = bulš ME I 348 bullis

subst.,(i)io-c.

agrak bul gan'driz vai katra māja auzina.

cetorksnis = cetorkans ME 'c.noz.'

'ceturksnis'

subst.,(i)io-c.

guovei viena cetorkani uz'reiz iemetas iekai-
sums.

dilite = dilit ME nav

'labi barota govs'

subst.,ē-c.

saimēkim dilit-s vie bi,abol us sānin.

dundurs = dundurs ME I 516 dundurs

subst.,o-c.

dundur i divejad :vienoj a lielam zaļam galvam,
uotrej i aklej dundur.vis*vairak pa diensvidu-
čim kuož.

duole = duol

ME I 532 duole

'gova bez ragion'

subst., ē-o.

vinamu duol trak: lab duo pien.

dūdulis = dūduls

ME nav

'gova rags'

subst., (i)io-o.

pec dūdulin var zinat, cik vec i guoy.

dukala = dukal

EH I 346 dūkala

'tumšbrūna govs'

subst., ā-o.

brūn un tumš vai mel spalv kuopa maisit, tā i

dukal.

guove = guoy

ME I 693 gūovs

subst., ē-o.

Mārs: diens rita (25.martā) guoy a snieg vai a

aukst uden trīsreiz pa mugar japaglaud.

irbe = irb

EH I 431 irbe

'gova arsīkiem raibumiem spalvā'

subst., ē-o.

pa irben sauc smalkraibis guovs.

idēt = idet

ME I 834 idēt

verbs, o-c.

kuo tas luops id, laikam nay dabuš zert.

kocala = kocāl

EH I 637 kocala

'veca govs' (nie.noz.)

subst., ā-c.

vecs kocals, veder liž zen un mugars like.

koiza = koiz

EH I 638 koiza 'c.noz.'

'veca govs' (arī lamu vārds)

subst. ā-c.

kas nu tā pa guoy, tad vec koiz vie bi!

kipis = kips

ME II 382 kipis

'koka trauks ar rokturi'

subst., (i)io-c.

pien slauc iekša kipi. melnalkān kip bi!, un

vins plaucej reiz pa nedel.

lekšas = lekš:

ME II 448 lekšes't.p.'

'sakaltušī mēslī pie govs ~~māzīnāt~~ ādas'

subst. iā-c.

ka neviža ~~indīx~~ guoy nuotīrit, ta pa ziēm

saaug lekš: po sēnim.

naut = naut

ME II 570 naut

verbs, 10-c.

guovit ka nau, ta viņam kau kuo vajag.

pusguove = puzguov

ME III 427 pusguove'o.n.'

'tele'

subst., ē-c.

tās maniedoy, ka es precejas, vien puzguov, vien
aitin un vien sivenin.

ridit = rīdīt

ME III 529 rīdīt

verbs, o-c.

ka sun pa dau/dz/ rīd virsu, ta guoys bailigs.

senġis = senġs

ME III 818 senġis

'koka kaste lopbarības novietošanai govīm'

subst., (i)10-c.

senġis var būt priekš viens guoys un priekš

četrām guovēm, priekš vien tais mazak.

Aizg. no ig. sāng 'Bettlade'

skripele = skripel

ME nav

'veca govs'

subst., ē-c.

tā veča skripel vai/rs/ ne'kad pien neduo,

japardmo nuost.

spindele = spindel ME III 997 spindele

'negants lops'

subst., ē-c.

tač guop, kas spārdas, sauc pa spindel.

storkšis = storkš: ME nav

'grūdiens'

subst., (i)io-c.

guovei viena pupa bi iekaisums, piens nāc a

storkšim vie ara.

stuops = stuops ME III 1112 stuops

'tīlpuna nērvienība (lielāka par 1 1)

subst., o-c.

ka desmit stuop pa dien deļ pien, ta skaitijas lab.

telš = telč telš ME IV 161 telš

subst., io-c.

telč ka piežimst, ta duo guovei nuolaizit.

ziedala = ziedal ME iv 738 ziedala

'raiba govs'

subst., ā-c.

kas bi a lielakim raibumim, tās sauc pa ziedalam.

c/ ZIRGKOPIBAS LEKSIKA.

aižjūgs = aižjuks ME I 30 aižjugs

subst., o-c.

aižjuks bij katram zirgam sauss.

apaukši = apaukš ME I 75 apaukši

'apauši'

subst., ū-c.

zirgs piegūļa laid a visim apaukšim.

apgalvene = abgalven ME I 86 apgalvene

'ragavu priekšējā puse, to sānu koku savienotāja'

subst., ē-c.

abgalven cita puse i aukstak, mums nav aukst.

atskap = atskap ME nav

'atpakaļ' adv.

daš: zirks akal atskap iet ātrak neka us priekš.

atskapināt = atskapinat ME I 192 atskāpināt

'atvilkt zirgu atpakaļ'

visur cēlmene meš: ne'kur nevar zirg atskapinat.

atskapties = atskapties ME I 192 atskapties

'atkāpties/par zirgu/'

verbs, ū-c.

vāgs vaig pavilkt, lai zirks dabu atskapties.

atzveltne = adzveltn ME I 213 atzveltne

subst., ē-c.

adzveltn bij droškan, diuričim un kamanam. kad rai-
bum virsu ustaistī, kas tads smukaks griboj.

aulekši = aulekš ME I 233 aulekši

subst., (i)jo-c.

brņks zirks, aulekšim vie iet.

balzone = balzen ME I 262 bālziens

'balziens'

subst., ē-c.

miotnem gal iekša slieces un ta balzens akal virsu.

baušlakens = baušlakens ME nav

'slims ar baušlaku' adj.

mums tok reiz bij baušlakens zirks - vasara
viņč neklepoj, bet ziema, ta viņč nemas a abim
galim.

berzt = berst ME I 280 berzt

'pastāvīgi rīvējot ievainot'

verbs, jo-c.

ka zirgam liels saks, ta berž kakl.

braukšana = braukšān

ME I 326 braukšana

subst., ā-c.

saimēk pazīkstoņi no braukšāns.

braukt = braukt

ME I 326 braukt

verbs, īo-o.

ka mēža brauc, ta vaižei kļip, ka balķe ved.

bukse = buks

ME I 250 bukse

'dzelzs caurule ratu rumbas iekšpusē'

subst., ē-c.

divjūgs = divjūks

ME I 472 divjugs

subst., o-c.

div zirgs priekša jūkt a šoram, -ta i divjūks.

ducis = ducs

ME I 523 dūcis

'dūkans, tumšbrūns zirgs'

subst., (i) īo-c.

ducis i dūkans zirks.

dzelži = zelž

ME I 544 dzelži

'kustīgi savienoti dzelzs stienīši zirga valdīšanai'

subst., (i) īo-c.

zirgam ka zelž mute, ta nevar trakot.

dzenauska = zenāusk zenāukš: ME I 546 dzenauska

'aizjūga piederums, kas savieno sakas ar ilksīm'

subst., ā-c.

zenausk apliek apar ilks, ja pa gar, ta saruotina.

ērzelis = erzels

ME I 577 ērzelis

subst., (i)io-c.

ērzels sagriež vāg s šķērsam pa ceļ.

gabals = gabalc

ME I 580 gabals

'ratu ritena sastāvdaļa'

subst., o-c.

virsu spieķam i rat gabal, a pulk kuopa laist.

tuos taisij no bērzs.

griezt = griezt

ME I 662 griezt

verbs, io-c.

ka mājs ceļgala griež iekša, ta vaig bišk u a

riņķ palaišt vērza.

erzels sagriež vāgs šķērsam pa ceļ.

griezum = griezum

EMI I 410 griezum

'pagrieziens'

subst., o-c.

ka vād baļš ziema, ta liek kīlp. ta griezum kustas

un var izgriest.

gruoži = gruož

ME I 672 grūoži

subst., 10-c.

(Arī viensk.)

nāburzen macei gruožš vit. gruožin labak, ka pe-
derit-s i gala, ku iekrampet. saruotina gruož
un pakar us pulk!

iejūgs = iejuks

ME II 23 iejugs

'aizjūgs'

subst., 0-c.

ka zirks stāp sajuko(-ts), tas i viš iejuks.

ieklaji = ieklai

ME II 27 ieklāji

'sasioti apaļi kociņi ragavu garumā, kurus uz-
liek balzieniem, lai varētu sēdēt ragavās'

subst., 0-c.

man ragun ieklai bij puš un cirs iskrit-s
caur.

iemaukti = iemaukt

ME II 43 iemaukti

subst., 0-c.

iemaukt i priekš jašāns, tlen i ad-s pavad kla.

ienāži = ienaž

ME II 48 ienāši't.p.'

'zirgu slimība'

ka zirgan i ienāž, ta viņē lāgs need.

ilkse = ilks

ME I 706 ilkse
.....

subst., ē-c.

vāg ilksēi i streng kļā, ragay ilksēi nay.

jat = jat

ME II 107 jat

verbs, ī-c.

ka puis jai piegūle, ta cauran naktis varej

visad-s nuotikums stastit.

jugt = jukt

ME II 121 jugt

verbs, ī-c.

ka zirg juz arkla, ta vaig papenē arkl uz ruo-

kan un string nuostiept.

kalējs = kaleš

ME II 241 kalējs

subst., o-c.

ka zirgam kājs slīd, ta nevar braukt, javed pe

kalei. citadāc maita kājs nuo.

kalšana = kalšān

ME II 145 kalšana

subst., ā-c.

ka tao(~~ids~~)lielaks kalšāns darps bij, ta pastel-

lei, kad bomburnek puis palīga kalt.

kalt = kalt

ME II 145

verbs, ī-c.

zirgam pakays kal kaleš.

kamanas = kamañs

ME II 148 kamanas

subst., ā-c.

saimek brāuc a kamanam, bet kāļp tātāt ragavas.

kamanpriekša = kamanpriekš ME nav

'kamanu priekšējais gals'

subst., ā-c.

kamanpriekš - tur i zolz priekša un dēlic(-tis)

priekšpuse pār.

karīte = karit

ME II 162 karīte

'kariete'

subst., ū-c.

KKONŠ barons brauc a karit, ta juž vairaks

zirgs priekša.

kapslis = kapsls

ME II 193 kapslis

subst., (i)jo-c.

darb vāgin jau kapsl nav, tie biļ droškam un

diņrišin.

kasis = kaš

EH I 606 kasis

'vājš, nespēcigs, kaulains zirgs'

subst., (i)jo-c.

tas jau tikai a kašin vie brauc.

klanīt = klanit

ME II 213 klanīt

verbs, ā-c.

ziņks ka klaņ galv, ta mūs nekuož.

klapi = klap ME nav

'acu aizsegi zirgliem'

subst., o-o.

klaps liek zirgim po acim, lai nebaidas.

kleperis = klepers ME nav

'klībs, vecs zirgs'

subst., (i) ū-o.

kas nabazīgaks nāburks, ta s brauc a tad kleper.

koksis = kokš koksic EH I 640 koksis

'vecs, mazs, vāji barots zirgs'

subst., (i) ū-o.

veceš Buolic aissiksinaļ us pļav a sav koksit.

krancis = kranos EH I 642 I krancis(5)

'ratu priekšējās ass un ratu virsbūves savienotājs

elements' subst., (i) ū-o.

kranci i dijs zelzs iekša. bez krancē vāg ne-

varēt griestes.

krēps = krēps ME II 275 krēps

subst. ē-o.

zirgam krēps uz vien pus jasuka.

puišam mat: ta ka krēps nuoauguš.

kumelš = kumelč || kumelš ME II 311 kumelš

subst., īo-c.

kumelč staīga mēteī līz lāb lafk.

krēslī = krēsl

'ragavu sānu koki(paralēli sliecēm)'

subst., o-c.

krēsl i uz mētnēm vīfsu, balzeņs viduci.

kuŕpe = kuŕp ME II 325 kuŕpe

'dzelzs uzmaiva ar āķi, kuru pievieno ilksij, lai

varētu to pieāķēt ratiem vai ragavām'

subst., ē-c.

agrak kuŕps kaī tād-s greznaks. apaŕ tuō kuōk uz

riņķ un āķs gala.

kuža = kuž ME II 331 kuža

'veca ķēve, veeš zirgs'

subst., ā-c.

vecaī kužai apakšlūp līz zem karajas.

ķesele = ķesel ME II 370 ķesele

'barības kule, ko uzmauc zirgam galvā'

subst., ē-c.

ķesele lik: āūzs iēkša. zirks vienādig trak:

ķēr, un ta maņo tēs reīz iēlik: ez iēkša. ta pec

taī zirks palik: prātiks.

Aizg. no ig. kessel 'Netzsack zum Tragen von Fischen,
kleiner Sack oder Korb'

keve = keŋ ME II 377 keve

subst., ē-c.

cit keu niņojas un sper, bet šitā i guodig.

Aizg. no liet.

kilpis = kilps ME II 380 kilpis

'ierīce balķu vešanai ziemā, kas ļauj ragavu aizmu-
gurē mazas ragaviņas '

subst., (i)io-c.

pe kilp piesien balķs un pakalā mazas ragutins.

ta var griezum ('pagriezienus') izgriest.

lesnīca = lesnic ME II 454 lesnīca

'sanaglots dēļu klājienš rāmja veidā ratu papla-
stināšanai, vedot sienu u.tml.'

subst., ā-c.

lesnic uzliek uz vāģim un piesien apar āķim uz
riņķ.

Aizg. no kr. 'ecnbuua

luoks = luoks ME II 525 lāoks

subst., o-c.

ka zīrg ju3, ta luok liek priekšpuse zēpauskam.

nietne = nietn

ME II 656 nietne

'koka, kas savieno ragavu virsējo daļu ar sliecēm'

subst., ē-c.

ragam katrā pusē i pa četrām nietnēm. nietnēm gal
iekša sliecos un tā balzens virsu akal.

niruonkaulis = nironkaule

ME II 635 niruonkaulis

'zirgu kāju slinība'

subst., o-c.

zirgiem metas briesmīks nironkaule.

negla = negl 'negla' ME II 713 negla

subst., ā-c.

kaleš kal zirgam pakavs un tā negls a iskal.

pakavs = pakavs

ME III 42 pakavs

subst., o-c.

lielīm zirgiem lik: četrus stuo^t-s pakava, mazimtrīs.

Aizg. no kr. nogkoba

pātaga = pātag

ME III 190 pātaga

subst., ā-c.

saimēkim bij grēzns pātag-s, a snukim ruokturim.

Aizg. no ~~kr~~ alāvu baioģ

piegula = piegul

ME III 253 piegula

subst., ā-c.

ka piegula laid, ta sapin kājs zirgin cie.

pinēklis = pinēklis

ME III 219 pinēklis

subst., o-c.

...sapin kājs zirgin cie a pinēkl.pinēklis no
valgin taisij.

putas = put-s

ME III 439 putas

subst., ā-c.

ka saskrien zirg putas, ta ka elš vie, ta tur
ne'kas laps(-bs) nebūs.

rats = rac

ME III 480 rats

subst., o-c.

rac i no kuok jatais un jakaļ zolz riņķi.

batspieķis = ratspieķis ME nav

subst., (i)io-c.

ratspieķas i viens gals runba, uoc('otrs') tamis
gabalos. taisij batspieķs no uozol un no uoš.

rauka = rauk

ME III 487 rauka

'ratu virsbūves balstis' (parasti dsk.)

subst., ā-c.

raukam gal i blāķi iekša. rauks i tie stab, ku
dēļs piesit kla.

Aizg. no ig. rouk

ribas = ribs

ME III 521 riba

'ores sānu līstītes'

subst. ā-c.

uorītei i ribs : trispīrkst platun un pīrkst
biezum līstīt-s.

Aizg. no vlv. ribbe

rumba = rumb

ME III 557 rumbā

'rata centrālā daļa'

subst., ā-c.

ka rums čīkst, ta i jāiesmēre. smēre a vāgsnēr.

sakas = saks

ME III 642 sakas

subst., ā-c.

sakas lik: kisin ('spilvenu') iekša, lai/zirgam/

krut-s nespiež.

saskriet = saskriet

ME III 733 saskriet

'nodzīt/zirgu/'

verbs, no-c.

ka saskrien zīg putas ta ka olš vie, ta tur ^knn.

ne^kkas laps(-bs) nebus.

soduka = soduk

MH II 474 soduka

'aizjūga piederums, ko lietoja, lai zirgam atvieg-
lotu vilkšanu'

subst. ā-c.

sēdūk: lik: zirgam uz nugar un piešoj no viena
ilkš uz uotr, ta zirgam ilkš un luoks uz nugar
gūlas, no us kakl.

siksinat = siksina EH II 486 siksina/?/

'braukt sikiem solišiem'

verbs, ājo-o.

kābake siksina a vien paš: zirzin.

slejas = slejs ME III 924 slejas
.....

'aizjūga piederums - ādas saites, kas notur sakas
zirga kaklā'

subst., ā-c.

ast i jaizņem no slejam ara, ta var braukt.

slēpe = slēp ME III 929 slēpes't.p.'

'dēļu rāmis, ko iznanto ratu vai ragavu paplatinā-
šanai'

subst., ē-c.

ka sērvāgs vaig plataks, ta liek slēp virsu.

Aizg. no vlv. slepe

slieco = sliec

ME III 937 slieco

subst., ē-c.

nietnem gal iekša slieces un ta balzens akal virsu.

slita = slit

ME III 933 slita

'uz stabiem nostiprināts balķis zirgu piesiešanai'

subst., ā-c.

slit biļ galig balt nuograust.

smērs = smērs

ME III 960 smērs

'ziēde' subst., o-c.

vāg smēr taisīj paš,pirkt a dabuļ.

Aizg. no vlv.

spert = spert

ME III 990 spert

verbs, īo-c.

tranigam zirgam pe pakalčkājam nevar pa tum iet,

ka neiesper.

sprauslāt = sprauslat

ME III 1012 sprauslat

verbs, ājo-c.

ka smag viles zirks, ta nejauda vai, ta sprausla,

spurinajas vie.

spurināties = spurinates

ME III 1032 spurinaties

verbs, ājo-c.

ka smag vilos zirks, ta nejauda vai, ta sprausla,
spurinājas vie.

sputināt = sputinat ME III 1034 spūtinat

'atpūtināt'

verbs, ājo-o.

darb laika puždena zirgs ilg sputinai.

stallis = stals ME III 1042 stallis

subst., (1)jo-o.

zirgin bij saps stals, guons stāvej kūti.

stalnieks = stalneks ME nav

'zirgkapis'

subst., o-o.

vēcaštēs muiža pa stalnek stradaļ.

storbulīgs = storbuliks EH II 584 storbulīgs²

'trakulīgs/par zirgu/' adj.

ka zirks i pa dauz storbuliks, ta jalliek laužņ
mute.

stren'ģes = stren'ģs ME III 1086 stren'ģes

'aizjūga piederums, kas savieno ilksis ar ratien'

subst., ē-c.

ka stren'ģs nap, ta tok vāģ iot ūķib.

Aizģ. no vlv. strenge 'Strang'

stunt = stunt

ME III 1110 stunt

verbs, 10-c.

tās pac(-ts) reizums palīzei stunt vāgs kalna
aukšā.

stuote = stuot

ME III 1113 stuote

'pakava radze'

subst., ē-c.

lielīm zirgiem lik: četrā stuot-s pakava, mazīm
zirgiem trīs.

Aizg. no vlv. stot

stutzelze = stutzelz

ME nav

'dzelzs stienīši, kas savieno ratu virsūjo daļu
ar pamtni'

subst., ē-c.

stutzelzs nelaiž raukam no viet-s iskustetes.

stūre = stūr

ME III 1109 stūre

subst., ē-c.

stūr vāgim i tas kuoks pa apakš caur, pe ka tas
krancs piestiprinās(-ts).

šoras = šors

ME IV 100 šoras

'ādas sakas un složas, ar kurām iejūdz zirgu
bez loka'

subst., ā-c.

kam biļ diļ zirg, tie ~~ķēx~~ reizums brauc šoras.

Aizg. no kr.

uzkala = ~~BEKAL~~ uskal

ME IV 338 uzkala

'ragavu palzienu atbalstā' (sk. zīm.)

subst., ā-c.

uskals kaleš kal no zolz.pe katrs niets biļ

uskal klati.

vāti = vāg

ME IV 493 vāti

'darba rati' (sk. zīm.)

nenan tēvam biļ vien vāg, un a tiem pašin visur

brauc.

Aizg. no vlv. ~~WAGGIZ~~ wag(e)n

vartities = vartītes

ME IV 510 vartities

verbs, ā-c.

dundur laika zirgvartas, ta nuospiēž dundurs nuost.

vindas = vind-s

ME IV 599 vinda

(parasti dsk.) 'virves, ar kurām zirgam pievieno

arklu vai ecēšas'

subst., ā-c.

ka peders sitas zirgam kājas, ta vind-s i pa is.

Aizg. no vlv.winde

zirgs = zirks ME IV 750 zirgs

subst., o-o.

sainek zirgin biļb abol us sūnim, tuos a auzan
barinaj.

zven'gele = zvenģel ME IV 771 zvenģele

subst., ē-o.

ka dijs zirgs ju3, ta dīselei katra puse vaig

zvenģel.

zviogt = zviokt ME IV 782 zviogt

verbs, i-o-o.

kumelč zviox pec nāt-s.

tagad tok ret kad reiz dabu zirdot, ka zirks

zviox.

d/ CŪKKOPĪBAS LEKSIKA.

baruoklis = barokls ME I 265 baruoklis

subst., (i) i-o-o.

Pauskas tureļ ar cūks('āra cūkas', t.i., tās, ko
nebaro kaušanai) un barokls. baroklin dey milt-s
un karpel's vairak.

bernmāte = bermāt

ME nav

'sivēnmāte'

subst., ē-c.

bernāt kadreiz nuoguļ a sivēns.

oūka = cūk

ME I 398 oūka

subst., ā-c.

vēo cilvēk sak gan, ka gardēgun oūks nevar lāgs

nuobarot, bet es duoma, ka tas i vieno alks('vionalga').

cūkbūda = cūkbūd

ME nav

'cūku aizgālds'

subst., ā-c.

cūk guļ viena cūkbūd-s gala, uotra ed.

cūkēdiens = cūkēdenc

EH I 280 cūkēdiens

subst., o-c.

cūkēden neit-s nos a kuok kpin.

ilknis = ilkns

ME I 706 ilknis

subst., (i)io-c.

kuilān apakšžuokli i ilkn.

kviect = kviect

ME II 356 kviect

verbs, io-c.

oūks jau žird, ka nē ēst, kviect ta ka negudrs.

nekša = nekš

ME II 594 nekše't.p.'

'koka lāpstina cūku barības samaisīšanai'

subst., jā-c.

ka cūk pieruok sil, ta ta'pat a nekš jaistir.

nuogulēt = nuogulet

ME II 788 nuogulet

verbs, i-c.

bērnāt kad'reiz nuogul a sivens.

puscūcis = puscūcs

ME III 424 puscūcis't.p.'

'pusaugu cūka'

subst., (i)jo-c.

ka us sieys berem vaižej, ta nuokay puscūc.

rokšēt = rokšet

ME III 551

verbs, o-c.

ka cūk ilab paedus, ta viņ rokš ta mīlig.

ruksis = rukš

ME III 556 rukais

subst., (i)jo-c.

rukš jau pa gabal jut, ka šim nēs est.

sari = sar

ME III 716 sari

subst., o-c.

cūkam trak patik, ka dabu paberzētos vai ka cil-

vēks pakaša apakš sarin.

sivēns = sivēns

subst., o-c.

rudenos un pavasaros, ta vis'vairak nāk sivēn.

svildināt = svildinat svillinat ME III 1158 svildināt

verbs, ājo-c.

lielas cūks ka kau, ta svildina.

vepris = veprs ME IV 538 vepris

subst., (i)jo-s.

veprs izauzs tik lielo, ka nav vai būda rūm.

e/ AITKOPIBAS LEKSIKA.

aita = ait ME I 14

subst., ā-c.

ait-s i nels, balt-s, pelēks un raibs.

aitkuilis = aitkuils ME nav

x 'tekis' subst., (i)jo-c.

manam tēvam bij dijs aun un viens aitkuils.

apilītis = apiliis ME I 90 apilis

'rudeni dzimis jērs'

subst., (i)jo-o.

jērs ka jērs rudeni, sauc pa apilīt.

auns = aunc

ME I 225 auns

subst., o-c.

manam tēvam bij diu aun un vienok aitkuils.

blēt = blet

ME I 315 blet

verbs, o-c.

rudeni ait-s, ka vai ganos nelaiž, ta blei caur dien,

cirpēja = cirpeš

ME I 386 cirpēji

subst., jo-c.

dijs neit-s un kalp siev, trīs aitcirpei bij.

cirpšana = cirpšān

ME I 386 cirpšana

subst., ā-c.

priekš cirpšāns nuogriež āķipsnin un iebaž aītai

mute, lai gul, ka ~~vīlin~~ villin pūrīna (gul mierīgi).

cirpt = cirpt

ME I 386 cirpt

verbs, o-c.

agrak ait-s cirp jauna, tagad vēcā mēnesī, esot tī-

rak ad.

dzirkles = zirkls

ME I 553 dzirkles

'āķēres aītu cirpšanai'

subst., ē-c.

zirkls vaig aš, ta var lab nuocirpt.

jaunaita = jaunait ME nav

'aita, kam vēl nav bijuši jēri'

subst., ā-c.

jaunaitam i lab vil-

jēre = jēr jērit ME II 114 jēre

'nepieaugusi aita, apnēram pusgadu veca'

subst., ē-c.

man bij pāreja jērit, šuogad bij bero.

klēps = klēps ME II 223 klēps

subst., o-c.

aitam ka klēps i, ta jadu tabak est.

mekšis = mekš: ME nav

'aita, kas daudz blēj'

subst., (i)io-c.

tad mekš ne'maz navar turet nāja, caur dien blāu.

spruoga = spruog ME III 1027 spruoga

'nenocirpts vilnas kušķis aitam'

subst., ā-c.

citreiz apuž kakl paliek spruogs, ka ait inn

nuocirpt.

vēderīns = vēderīne ME IV 549 vēderīni

'aitas kājas mīkstā apakšpusē'

subst., o-o.

zem nog aitan i vederinc.

villa = vil

ME IV 593 villa
.....

subst., ä-o.

aitan vis'labaka vil i. uz mugars.

4. AR ĒDĪNA GATAVOŠANU SAISTĪTĀ LEKSĪRA.

Jeru izloksnē nav daudz īpatnēju ēdīnu nosaukumu. Īpatnējais galvenokārt saistās ar dažādiem ēdīnu garšas apziņojumiem, traukiem, kā arī ar dažādiem sīku produktu gabaliņu, "atlieku" nosaukumiem.

No literārās valodas atšķirīgu vārdu, kas saistīti ar maizes izstrādājumiem, ir ļoti maz. Var minēt vārdus kanika, gantis, plēksnīt.

Otrs galvenais uztur līdzeklis ēdionkartē allaž bijuši kartupeļi/karpeļ, kartin/. Sagrūstu kartupeļu /biezputras vārīšanai/ apziņošanai lieto divus vārdus : pencis un stūķis. Šķidru kartupeļu un miltu biezputru, ko parasti ēd no rītiem brokastīs, sauc par aitputrīnu vai bruokaš putrīnu.

No gaļas izstrādājumiem interesantā apziņojumā ir kausētu tauku pārpalikumiem - grenāti un griuzduli (šis vārds nav ME), kā arī sīkos gabaliņos saceptai gaļai - širpuli. Gaļas gabaliņus sauc arī par kripsišiem (šo vārdu dažreiz lieto arī nozīmā & 'gabaliņš' vispār).

Dažādu ēdienu /oietu - pion.,maizes/ drupatu,atlie-
ku utt. apzīmēšanai lieto vārdus drubazda,druoostala,
draska,druska,škiposts/par beramām produktiem/.

Dažādu ēdienu īpašību apzīmēšanai lieto vārdus
pliekans,šķerns,skānš,drupens u.c.Dažādas kvalitātes
ēdieni : breste,smuokis,porķis,žolškau.c.

Novada īpatnējais "ēdiens" ir kamputra - kamu milt-
tu maisījums ar rūgušpienu.Vasarā to lieto gan kā
vieglu ēdienu,gan kā atspirdzinošu dzērienu.Domājams,
ka ~~vārds~~ no igauniem aizgūts ne tikai kamu vārds,bet
arī receptūra.

Gandrīz izzudis Ziemeļvidzemes raksturīgais atspir-
dzinošais dzēriens skabuns,ko kuļ no rudzu miltiem.

Darbā ietvertā daļa no īpatnējiem sēpu un ogu no-
saukumiem izloksnē,kurus pievienoju šai nodaļai.

abrķasīš = abrķaš

ME I 6 abrķašis

'pēdējais izķasu kukulītis no abŗā sakasītās miklas'

'rīks,ar ko iztīra abŗu'

subst.,(i)jo-c.

berin tas abrķasīš biļ tas lielākāš gardums.

mumtāja viens saluocī(-ts) blēķš biļ pa abrķas.

aizlejs = aizleš

ME I 36 aizlejs

'aizdars'

subst., o-c.

sviēst un biēspiēn iēlik līz pa aizlei.

aītputrīna = aītputriņ

ME nav

'no kartupeļiem, miežu miltiem, taukiem un ūdens
vārīta putra'

subst., ā-c.

aītputriņ vārij no rītiņ un ēd kād'reiz maiz a
klā.

atgarēties = atgaretes

ME I 158 atgareties

'izgarot, zaudēt aromātu un garšu'

vēbs, ējo-c.

ka, luk, aīš neatgarejas, ta viņč i laps(-bs) un
stiprs.

aukstā gaļa = auksta gaļ

ME I 222 aukstā gaļa

'galerts'

no cūks galys un kājam vārij auksto gaļ.

barbars = barbars

ME nav

'rabarbers'

subst., o-c.

barbars agrak nevariļ, viņ aug po mājam ta ka
puķ.

barkstene = barksten

ME I 273 bārkstene

.....

'kāda sēne'

subst., ē-c.

barkstens i tad-s sterbolēns sēns.viņš aug egl

mežos,viņš nav tarpēns.

berzene = berzen

Mē I 292 bērzene

'kāda bērzlape' subst., ē-c.

berzens aug priēž mežos,tās i vis'labakas sēns.

biezais piens = biezaš piens ME I 306 biezais piens

'biezpiens'

ka skabo pien nuosulin,ta iznāk biezaš pieno.

blusuoties = blusotes

ME I 318 blusuoties

.....

'sākt vārīties'

verbs, ūjō-c.

ka sak udenc blusotes,ta nēt uols iekša.

borava = borav 'beka'

EH I 235 borava

subst., ā-c.

kriev žaveļ boravs,bet latveš jau tad mant ne-
gribeļ.

borēne = borēn 'beka'

ME nav

subst., ē-c.

pa pļavan un pa zemākam vietam aug tās mikstas
borens.

brauna = braun ME I 327 brauna

'zivs zvīna' subst., ā-c.

ka zijs nes māja, ta pa'priekš i brauna januotir.

brennele = brennel ME I 497 drennele't.p.'

'panna ar vāku un rokturi kafijas grauzdēšanai'

subst., ē-c.

cigurins un kad-s graud-s lik: iekša brennele

un grauzdei, kamēr brūn.

breste = brest ME nav

'uzslavas vārds garšīgam ēdienam'

subst., ē-c.

kas tur kazas bij pa brest - krein zuost a caļ

cepet!

burstikis = burstiķs ME nav

'ķīselis'

subst., (i)lo-c.

kadreiz pa svedenam burstik izvanij, sagriež

barbar kat-s.

cepiens = cepenc ME I 373 cepiens

subst., o-c.

cit: cep barokļ, oūkan kad-s cepiens maiz.

cepinat = cepinat ME I 373 cepinat

verbs, ā-o-c.

sit gal ielik:puodina un iscepinai.

ceptias = ceptes ME I 373 cepties

verbs, o-c.

uzmet kad pingerot ties uden, ta lab iscepas gal.

čerpaks = čerpaks ME nav

'smelamāks kastrolis'

subst., o-c.

pa čerpak sauc smelamo, kad stuop vai diy

stuop liel, a katin kla.

Aizg. no kr. repnak (f)

čilbaks = čilbaks ME nav

'neliels daudzums šķidrums'

subst., o-c.

putrai kad čilbak pion pīleļ.

drabīnas = drabins ME I 488 drabinas

'alus maizes atlikumi, kas paliek traukā, alu

notecinot'

subst., ā-c.

ka vis mis: nuotēcina, ta drabins vie paliek.

draska = drask

ME I 490 draska

'drumstala, atlieka'

subst., ā-c.

viņč nesplaudīj zone draks, bet nuod.

drubazda = drubazd

ME EH I 335 drubazda

'drumstala' subst., ā-c.

a drubazdam piebirdina viš malins.

druostala = druostal.

ME nav

'mazs kumosinš'

subst., ā-c.

ka es but kad druostal no tās maizs dabuš, kuo es
pac('ts) cep!

katram sau druostalin deļ apraužīt no abol.

drupens = drupenc

ME I 504 drupens

'drupains' adj.

citreiz biezaš plenc drupenc, sarauc(-ts) tados
cietos graudos.

duga = dug

ME I 510 duga

'sasutuma piegārša'

subst., ā-c.

maizei vienadīg tad dug kla biļ.

duzdums = duzdums

ME nav

'sasmakums ar polējuma garšu'

subst., o-o.

iesalan dūzdums kla, ilg stāvēš.

dūcis = dūcs ME I 523 dūcis

'duncis'

subst., (1) o-o.

ko, dūcis i garak un lielak asm neka tien to
odkayamā.

dzipstalas = zipstals EH I 361 dzipstala

'cipsla' subst., ā-o.

viņš jau paliek zipstals maišuma (teikts par
kapātu galu).

ednana = ednā ME I 573 ednāna

'pārtika'

subst., ā-o.

ne vai ārēhs, ne ednān nebut vai bijuš.

edumī = edum ME nav

'edanvieleš'

subst., o-o.

edum viņa netrūk ne vien dien.

gaita = gait ME I 589 gaita(6)

'garša' subst., ā-o.

ka uzlej uden virsu, ta bēkam tā mēž gait nuo-
ietot nuo.

gala = gal ME I 598 gala

subst., iā-c.

no jaun luop i suligak gal.

gantis = gants EH 383(12) gan'gis

'bieza maizes rika'

subst., (i) iā-c.

cik viņē gantis maiz vie neaped!

Aizg.no vācuGang

gausa = gaus ME I 612 gausa

'vērtība'

subst., ā-c.

tien te zirpin vel ne'kad gaus.vel nay plobrieduē.

gausīgs = gausīks ME I 612 gausīgs

'vērtīgs' adj.

ka saļaks sviēks(-ts), ta i gausīgaks - mazak
nuod.

gājums = gājums MEH I 389 gājums (5)

'garša' subst., o-c.

ka nay caurecpus maiz, ta viņam i kla nīkls

gājums.

glāzene = glāzen ME I 624 glāzene

'zileno' subst., ē-c.

zilens sauc pa glāzenem - viņs pils un saule
spid ka glāz.

glīdēt = glīdet

ME I 627 glīdēt

'glīzdēt' verbs, ēj-o-c.

ka maiz vai karaš nāy izrugus, ta oḡbdams glīdo.

glumuns = glumuns

EH I 395 glumuns

'Kaut kas glums, lipīgs, staipīgs'

subst., o-c.

ka dēš tais, ta glumun nuokaša nuo no zarnam.

gronžti = gronžt

ME nav

'tauku kausēšanas pārpalikumi'

subst., (i)j-o-c.

ka tauks tēcina, ta tuos, kas pār paliek, pa

gronžtin sauc.

griuzduli = griuzdulx

ME nav

'tauku kausēšanas atlikumi'

subst., (i)j-o-c.

griuzduls ed pe karpelīm.

gruzduns = gruzduns

ME I 666 gruzduns

'piedegums' subst. o-c.

ka tiek gruzduns alan kla, ta i sūrs, nāy laps.

grūdējs = grūdeš

ME nav

'rudzu maize ar zirņu un pupu piejaukumu'

subst., o-c.

agrak sainek grūdeļ dey est, -zirņ un pups

maizei kla.

iet kuopā = iet kuopa

ME II 79iet(11)

'/krējumam/ sakulties sviestā'

kreins reizums gāi, bet reizums no 'maz negāi kuopa.

kani = kan

ME II 148 I kani
....

'rudzu, zirņu, auzu, miežu un pupu miltu maisījums, ko izlieto kampuņas gatavošanai'

subst., o-c.

kana ienais skaba piena un tū'li ed.

Aizg. no ig. kana 'Hafermehl, Mehl von gerösteten Getreide'

kamputra = kamputr

ME II 148 kamputra
.....

'no kanu miltiem un rūgušpiena gatavota putra'

subst., ā-c.

kamputr karsta laika i tas ritigakaš edenc.
kank

kanika = kanik kank ME II 154 kankika I kanka't.p.'

'pavirši nogriežts biezs maizes riecienš'

subst., ā-c.

ganam tarbina jau vairak no'kas nebij ka

vien kanik un biespienc.

Aizg. no ig. kanik 'grosses Stück Brot'

kanna = kan

ME II 156 kanna

subst., ā-o.

kuok kana biļ a izgrēbinatim raibumim.

Aizg. no vācu Kanne

karaša = karaš

ME II 160 karaša

subst., ā-o.

ta jau meit-s saciļ, ka sezdena vaig pirt, puis: u
un karaš.

Aizg. no ig. karask 'Kuchen, Fladen'

kašāt = kašat

ME II 170 kašāt

verbs, ājo-o.

cūka kājs tīr a varit ūden un a naz kaša, kaner
tā spalv iet nuo.

kašuni = kašun

ME II 171 kašuni

'dārzenu tīrīšanas atlikumi vai piedeguma izka-
sījumi'

subst., o-o.

kašun biļ deņčim tas lielakaš gardums, kuo no
puodin iskašij.

kārpe = karp

EH I 603 kārpe

'cibipa, kurā ieliek ēdienu ganam vai plāvējam'

subst., ē-o.

kārpe nen eden lī₃ us plāy.

kluči = kluč ME II 233 kluči

'klinpas' subst.,(i)io-c.

saņ muž es vai ti^k garšigs klučs naņ ed-s.

Aizg. no vācu Klotz

kollāt = kollat EH I 638 kollat

'nevīžīgi, pavirši maisīt'

verbs, āio-o.

puik jau kolla gan tuo kreim, bet viš sprice-
jas pār pa mal.

korkens = korkene EH I 639 korkens

'ar iegarenien, maziem puvumiem' adj.

tuogad bij korken karpel, slap vasar un slikta
zene/stādīti/.

korkis = korkš EH I 639 korkis

'iegarens puvums kartupelī'

subst.,(i)io-o.

ka slikta zene auguš karpel, ta i kork lokša.

krēcuni = krēcua ME II 270 krēcuni

'pārpalikumi, biežumi, nīzas'

subst., o-o.

uogam ka nuospļož sul, ta tuos krēcuns vel
var izmantot.

kreims = kreims

ME II 271 krēims

'krējums' subst., o-c.

ka nem krei no tuol̃ ara, ta tuols bĩ jasaute.

kreinaut = kreimot

ME II 271 krēinaut

'nosmelt pienam krējumu'

verbs, ūjo-c.

pien a tad liel karot kreimoi.

kulināt = kulinat

ME II 306 kulinat

verbs, ājo-c.

kreim tikam̃ kulina, kam̃ iznāk sviests(-its)▼

kupināt = kupinat

III I 676 3)kupināt

'apvārit, applaucēt'

verbs, ājo-c.

akns nuokupina, samal un ta tais muktstāg aln gal.

kērne = kērn

ME 376 kērne

'ierīce sviesta kuļšanai'

subst., ē-c.

sviekat taisĩ kuok kērne, jagriež uz riņķ, lai

iet kuopa.

Aizg. no vlv. kerne

kiba = kib

ME II 378 kiba

'koka trauks ar vāku sviesta vai biezpiena glabā,
šanaī' subst., ā-c.

sviekt mazgāj nuost un ta lik: tada liela kuok
kiba iekša.

nieturks = nieturs

ME II 656 nieturs

'zarains koks pārtikas produktu sakulšanai'
subst. o-c.

a karot ka tais sviekt, ta trak: spricejas pār,
a nietur i labak.

miltens = miltens

ME 627 miltains 't.p.'

adj.

smilšena zeme aug miltēn karpol.

muraks = muraks

E H I 832 muraka

'lācene' (oga) subst., ā-c.

puros aug muraks, tad-s zeltens uog-s.

Aizg. no ig. murak/as/

pakreimins = pakreimins

ME III 48 pakrējums 't.p.'

'piens, kas sastāties zem krējuma'

subst., o-c.

pakreimins nav laps(-bs), ka sviekt tais.

paltos = palt-s

ME III 63 paltos

'asiņu pankūkas'

subst., ā-o.

bāltens vaig luop asins. iemici milt-s iekša, istais
kukulišs, izvar, sagriež un cep us paņ.

Aizg. no zviedru palt 'Klutkloss'

panas = pans

ME III 75 panas

'pani-gas' subst., ā-o.

panan lei skabun kla.

pencis = pence

III II 223 pencis

'sagrūsti kartupeļi biežputras vārīšanai'

subst., (i)lo-o.

penc gruž kuok ķibina a piestīn.

penka = penk

ME III 200 II pencis(4)

'olu kultenis'

subst., ā-o.

svedens ritos taisij penk. uols sakul un pien
kla, sal a bišk un us pan virsu.

piedegas = piedegs

ME III 243 piedegas

'piedegumi pie katliņa, ēdienu gatavojot'

subst., ā-o.

ka piedegs iskašaj no diben, ta dey berim
nuoest.

piennašīna = piennašīn

ME nav

'piena separators'

subst., ā-c.

agrakos laikos jau tad-s piennašīns nebij, velak tikai.

plēkšīnāt = plēkšīnat

EH II 307 plēkšīnāt(2)

~~substantīvs~~ verbs, ā-c.

reiz puoplēkšīna glum un klāys lap uzliek virsu.

porķis = porķs

EH II 311 porķis.

'pašķidra, parasti mazvērtīga masa'

subst., (1) ī-c.

saimēc variļ tad porķ, ka ne*viens need.

puokītis = puokis

ME III 355 puokis

'bērslapes"podipš" -- jaunā sēne'

subst., (1) ī-c.

ka no rit agrak uscelas, ta pa Melder než vareļ pil kury a puokišim salasīt.

Aizg.(?) novlv. potke 'Töpfchen'

raudzēt = rauzet

ME III 485 raudzet

verbs, ē ī-c.

skabo pien rauzej kuok ~~kuok~~ tuoļos.

rindens = rindene ME III 527 rindens

'rindens' adj.

ka biespien tais, ta nopietiek, ka rinden vie us-
sild, vajag karstek.

rikt = rikt 'reot' ME III 525 rikt

verbs, o-c.

auksta gal, sarik pa pārs stundam.

sacukurētis = sacukuretes ME III 604 sacukuruoties

't.p.'

verbs, ēļo-c.

ka bit-s a cukur edinat-s, ta ned-s, ilgak stāve-
dams, sacukurejas.

skūbais piens = skabaš piens ME nav

'rūgušpiens'

no skaba pien tais biespien : bišk uskarce,
kulite iekša un nuotēcina sulins.

skabums = skabums ME III 879 skabums

'no rudzu miltiem gatavots dzēriens'

subst., o-c.

ka sien plāva kalte, ta skabums i trak: laps(-bs).

skānš = skānš ME III 879 skānš

'ieskābis' adj.

Liesumos ('nājas nos.') nebij pien ku zaset, vasara
ātr vie palik: skānč.

smōrs = smērs ME 'o.noz.'

'aizdars' subst., o-o.

biezo pien, sviekt un cit-s, kuo uz maizs smēre,
tuos agrak sauca pa smōr.

Aizg. no vācu Schmer

smuokis = smuoks EH II 541 smuokis

'biezs, sajaukts ēdiens'

subst., (i)io-o.

tā siev bij sataisiš tad smuok launaga, ka ne-
'vienc lāgs negribeļ ost.

stūkis = stūķs ME nav, EH II 597 stūkis 'c.noz.'

'sagrūsti kartupeļi biežputras vārīšanai'

subst., (i)io-o.

berin lik: stūk taisit, bet tas bij trak: grūt.

sviektmašīna = sviektmašīn ME nav

'sviesta gatavošanas ierīce'

subst., ā-c.

sviektmašīna i četr sparn un vēnt ('rokturis').

tuo vēnt griež uz ripk, ta sparn kustas. Bieļin

/sviestmašīna/bij tad ka tecil.

svieksts = sviēkso ME III 1165 sviēksts

'sviests' subst., o-c.

lolaš('lielais') sviekso - tas i tac(-ds), kas ne-
šķiras nuost no sulam, nay želtens.

sulinas = sulins ME III 1119 sulinas
.....

'sūkalas' subst., ā-c.

sulins dey cūkan a karpelīn kuopa.

sulināt = sulinat ME III 1119 sulinat

'gatavot biezpienu'

verbs, ā -c.

vaļpien sarauzej un issulinaj biespiena.

sūkalas = sūkals ME III 1131 sūkala

subst., ā-c.

ka skabo pien sulina, ta sūkals a nay ku likt,
guoy nozer.

šķēras = šķēras ME IV 35 šķēras

'ieskābis' ; 'pārrūdzis' adj.

piens palios šķēras.

ka skabums šķēras paliek, ta vai nay laps(-Bs).

šķiposts = šķipose EH II 636 šķipasts't.p.'

'šķipsna' subst., o-c.

ka jaunās reņģs oņ, kad šķipost sal a vaig uznest.

šnuorēt = šnuoret

ME IV 87 šnuorēt

'apcept un izsautēt'

verbs, ēļo-s.

gaļ ka šnuore, ta bišk milt-s a vaig kla pe

zuost-s. Aizg. no vācu schmoren

taisīt = taisīt

ME IV 123 taisīt

'gatavot'

verbs, o-o.

agrak man māt taisīi sviest a kabot, kas biļ

bagataks, tan biļ sviestmašīn. a karot ka tais.

ta trak: spricejas pār/malām/, a mietur i labak.

tecināt = tečināt

ME IV 153 tecināt

'kausēt taukus'

verbs, āļo-o.

ka tauks tecina, ta gromžē paliek pār.

tempis = temps

ME IV 162 tempis

'piestā sagrūstas karpes'

subst., (i)ļo -o.

temps a biezo pien - tas pe karpelīn biļ tas

ritīgakaš aizdars.

Aizg. no ig. temp

tuolis = tuols

ME IV 235 tuolis

'koka trauks no atsevišķiem dēļiem, bez roktura'

subst., (1)13-c.

pieno glabājas tados kuok tālos.

uzkaudze = uskauz

ME IV 340 uzkaudze

subst., ē-c.

karpel bij jāgrab no pagrāb apcirkņ - spains

bišķin a uskauz.

zilde = zilt zilen zilegal ME IV 721 zilde

'teļa galas receklis'

subst., ē-c.

teļ gal samel, galv un kājs, un tais zilt.

Aizg. no lv. + sulte vai zviedru sylt

zidenis = zidens

ME IV 731 zidenis

'zirņu vai pupu zupa ar galu'

subst., (1)10-c.

ziens, ta variļ ziden a cūks aus, grūbs a lik: kla.

zīraps = zīraps

ME nav

'sīrups' subst., c-c.

zīrap variļ no cukurbietem, darps(-bs) bij pulk,

bet iznākums vien šaujin vie dabuļ.

zuoste = zuost

ME IV 760 zuoste

'mēroe' subst., ē-c.

gaļ ka šmuore, ta bišk milt-s vaig kla pe ~~EHXXXX~~

zuost-s.

Aizg. no vācu dial. Soost

zustrenes = zustrens

ME IV 752 zustrenes

'upenes' subst., ē-c.

zustron laps liek kla, ka gurķs skabe.

žolska = žolsk

ME nav

'slikts dzērins vai šķidrs ēdiens'

subst., ā-c.

kalpin tad žolsk dey uz gald, sainek eā bišk

labak.

4. AR APĢĒRBU SAISTĪTĀ LEKSIKA.

a/ AR APĢĒRBA GATAVOŠANU SAISTĪTIE VĀRDI.

Tāpat kā citos Latvijas novados, arī Rūjienas apkaime ir bagātīgas tradīcijas apģērba gatavošanā. Tas atspoguļojas arī leksikā, kur ir diezgan daudz īpatu vārdu.

Šai leksikas grupā apvienoju vārdus, kas saistās ar vilnas un līnu tālāko apstrādi apģērba gatavošanai, vērpsanu, aušanu, šūšanu, nedaudz arī adīšanu. Jāpiebilst, ka apstrādāta tikai daļa materiāla, ko iespējams savākt par šīm mājamatniecības nozarēm.

Īpatajā leksikā ir vairāki aizguvumi no vācu valodas. Galvenokārt tie ir leksikā, kas saistīta ar aušanas jām stelliem - kanlāde, konno, šķēri, stalles utt. Leksikā, kas saistīta ar vērpsanu, aizguvumu tikpat kā nav.

actens = acteno

ME I 9 actens

'actains' adj.

actenam audaklam iet mēllun ara atrak (t.i., labāk mazgājas).

audakls = audakle

ME I 214 audakls
.....

'audakls' subst., o-c.

ka ~~zux~~ celēn audakl auž, ta vaig četrš pamins.

adminis = admins

ME I 236 adminis

subst.,(i)io-c.

ad-s ģerej admins.

bakis = bakš

subst.,(i)io-c.

pe nuon('algas') bij kao (-ds) vadnals bakio a
pierēkinac.

benkis = benķš

ME I 279 benķis

~~kurākurā~~ 'vērpijanā ratīna sastāvdaļa, uz kuras
balstās galvenās ratīna daļas'

subst.,(i)io-c.

bumbš gale i benķi oaur, ta viņč tur turas akal cie
string.

Aizg. no vlv.benke

borda = bord

ME nav

'volāns/no plāna auduma/'

subst.,ā-c.

planam jakan taisij bord-s apar kakl uz riņķ.

Aizg. no vācu (?) sal. Bord 'nala, apnāle'

bufe = buf

ME nav

'volāns/no bieža auduma/'

subst., ā-c.

brunčim lik: buf virsu no pirk~~tas~~ drēbs. bufe iogāi
pulk drēb, kad diļ uolekt.

bukstins = buks~~tino~~ ME nav

'biezs vilnas audums'

subst., o-c.

smalkak cilvēk valkai bukstin, kas varej tad nuopirkt.

oakāt = oakat ME nav

'izšūt ar caurumiņiem vai robiņiem'

verbs, ājo-c.

agrak meit-s pulk krēklis gar aukāmāi oakai.

Aizg. no vācu zacken 'izrobot'

celens = celēno EH I 263 celēns

'svītrains/ar audeklam gareniski ieaustām svītrām/'

adj.

ka celen audakl auž, ta vaig četrš pamiņs.

celiņš ins = celinc ME nav

'vionāds diegu šuvums'

subst., o-c.

viš drēbs a ruokam nuošuy, a celiniņ nuoštepej.

cilpiski = cilpisk ME I 382 cilpiski
adv.

man, luk, cilp cilpisk saķeres dieks(-gs).

cirta = cirt EH I 274 cirta
subst., ā-c.

ziņ savorpus cirtas, un nu vai ne'kuo nevar darīt.

dzērvīte = zervit ME I 548 dzērvīte
'ratīna sastāvdaļa'

subst., ē-c.

zervit griež ratin uz riņķ, ka pamān kustas.

dzija = ziņ ME I 548 dzija
subst., ā-c.

ziņ ka šķetina un ka grib stringak dabūt, ta jālaiž
vaļīgāk iekā/ratīnā/.

dzīpārs = zipars ME I 557 dzīpārs
subst., o-c.

permap (š.gad. - 'tie, kam patīk krāsot') akal nuoper-
vej zipars priekš juestan.

dzīve = ziņ 'dzija' ME I 559 dzīve
subst., ē-c. (vecākās paaudzes runā)
no smalks vīls iznāk mīkst ziņ.

ceektina = ceektin ME I 565 ceektinas
'riks, ko uzsprauž audekļam, lai aužot tā malas
stāvētu stingri'
subst., ā-c.

ceektin i uz diņ daļ: viena gala caurumā un šņor
caur caurumānos, uotra gala tad melīt.

Aizg. no ig. et-sektina

ērkelēt = ērkelet

ME I 575 ērkelēt 't.p.'

'tamborēt'

verbs, ijo-c.

ērkel adat-s drāstij, no kuok, tās bij labaks ērkelet.

galdīns = galdīnc

ME I 590 galdīni 't.p.'

'audekla šķērējamā ierīce'

subst., o-c.

audakl šķērējamam galdīnam i vis ast kla un cauru-
nin malas, ku ziņ ver iekša un viduč cauruminc, ka ja-
pakar.

gangis = gangš

ME I 383 gangis

'noteikts skaits audekla dziļu, ar kurām noteic

audekla platumu'

subst., (1)jo-c.

liek šķēršmos diļdesmit kamols, ka nūk gangs uz-

'reiz. gangi i četrdesmit ziņs.

Aizg. no vācu Gang

gurste = gurst

ME I 684 gurste

'1 -2 iztīrītas līnu sauļas, kas salocītas uz pusi

un savītas kopā, lai lietotu vērpšanai'

subst., ē-c.

gurst ver valga iekša, divan gursten galins satin

kuopa pa pārām un pakar po siens.

ġerēt = ġeret ME I 698 ġeret

verbs, ġo-o.

ad-s ġerei un ta šuy kažuks.

Aizg. no vlv. ġeren

ġerūzis = ġeruzs EH I 426 ġerūzis

'adu ġerētava'

subst., (i)jo-o.

guoy rag aiziet līz a ad uz ġeruz.

Aizg. no ġerhūs

kartons = kartonc kretonc ME II 165 kartūns't.p.'

kretonc ME nav

'katūns'

subst., o-o.

berin karton brunciš: šuy.

karst = karst ME II 198 Ikārst

verbs, jo-o.

vīl karst nos uz fabrik, bet agraka laika kars a ruokan.

karstava = karstaj ME II 199 karstava

subst., ā-o.

us tuo beņķ i tad kastit, uzliek karstaj virsu,
piesit kla. apuža i tad būdin, tur baž tuo vīl
iekša un ta volk a uotr karstaj pa vīrs.

kuodala = kuodāl ME II 340 kuodala

'kodela'

subst., ā-o.

kuodāl iesprauž vāķišan cauruma. ka kuodāl paliek
nazak, ta liek zgnaka cauruma.

ķemme = ķem ME II 363 ķemme

'aušanas pīderums'

subst., ē-c.

šķēr i jālevar nītis un ta ķemme caur.

lunsts = lunso EH I 761 lunsts

'aušanas pīderums -garš skals starp volkiem'

subst., o-c.

lunst i diļ kuocin, kas i starp lielo buom un nītim.

mangale = mangel EH I 782 mangale

'bomis vadmalas uztīšanai'

subst., ē-c.

tur i tac(-ds) apaļč buomic, pa mangel sauc, ku drēb
ustin pec velšāns.

mīderis = mīders ME nav

'stīvdraāns josta'

subst., (i)jo-c.

gurte šup mīder iekša.

sal. vēcu Mieder 'pieburs'

nītīt = nītīt ME II 748 nītīt

verbs, ijo-c.

ka nīti un ta ~~kar~~ pušers('klūda') ~~gāt~~ gadas, ta tū'li
i jāistais ritig.

nīts = nīo ME II 748 nīts

subst., i-c.

katra buntite i diļdesnit nīt-s. katra nīti iet
vienc dieks caur.

nuodurt = nuodurt EH II 42 nuodurt

'nošūt diugu pie diega'

verbs, o-c.

ka velak sak a celinin šūt krēklm krut-s, ta

briesmīg smalk nuodur tuo krēkl.

panina = panin ME III 71 panina

subst., ā-c.

panins vaig viš viena aukstuma ussiet.

pingēruots = pingēroc EH II 235 pingēruots

'uzpirketenis'

subst., o-c.

ka šuy, ta pingērot vien'ad vaig pirksta.

Aizg. no (?) vācu Finger

pusvadnala = pusvadmal ME III 436 pusvadnala

subst., ā-c,

kalp ber gāj a pusvadnala svarcinin.

vadnala - aizg. no vlv. vatnal

ratens = ratenc ME nav

'ar ieaustien aplien'

adj.

ratenc audakle iznāk, ka celēn nīti, un no labas

pus tā pamin mīšūn i us kroiso pus un apukaļ.

ratins = ratinc ME III 480 ratinš

subst., o-c.

ratins taislī amatnok, tuos sauc pa dreimapiņ.

Aizg. no vācu(?) Rad

renceļēties = renceļēties EH II 366 renceļēties

'nozgloties, sapīties/par dziļu/

verbs, ēļo-c.

ka nenak zī šķetināt, ta/dziļa/ renceļojas.

retiski = retisk EH II 367 retiskis't.p.'

'reti, ar lieku atstarpi'

adv.

nāt ieaud mels strīps retisk visgaram pa dek.

riekums = riekums ME III 545 riekums

'aušanas piederums'

subst., o-c.

ka šķēr uzgriest uz baļķ, ta istais plaš: a

riekun.

skriemelis = skriemels ME III 896 skriemelis

'vērpijamā ratiņa sastāvdaļa - apaļš koka rite-
nītis ar rievu, kurā ieliek ratiņa auklu'

subst., (i)ļo-c.

sparna iekša i zelzīt, tai i spuoļ virsu un

skriemels paša gala.

sparns = sparne ME III 988 spārnš

'ratiņa sastāvdaļa, kurā iestiprināta spole'

subst., o-c.

sparna iekša i aķiš. us tiem aķišim liek zī

virsu. zī iet caur tiem aķišim zeme us spuoļ.

spuoļe = spuoļ ME III 1035 spuoļe

subst., ē-c.

sparna iekša i zelzīt, tai i spuoļ virsu.

škelbete = škelbet ME IV 25 škelbete

'saiva' (aušanas piederums)

subst., ē-c.

ka grid-s deķs auž, ta us škelbet ustin.

šketere = šketer ME IV 29 šketere

subst., ē-c.

ziļ ka perve, ta vaig šketere a balt špuorit
pārsiet.

šketerēt = šketeret ME IV 30 šketerēt

'tīt dziļu šketerēs'

verbs, ējo-c.

ka vaig šketeret, ta liek titay us pek un griež
tuo ruoktur.

šketināt = šketinat ME IV 31 šketinat

verbs, ājo-c.

ka gruod šketina ziļ, ta adijums i oietaks.

škēri = šķēr ME IV 34 šķēri

'volki'

subst., o-c.

škēr i tie, kas audaklam i visa garuma. škērin
vaig griestak ziļ veppt.

škērumi = šķērum ME IV 38 šķērumi

'velku rāmis'

subst., o-c.

škērum i tie, ku audaki sašķēre. i riņķ škērum
unikotā karā škērum.

šķiots = šķiecs ME IV 54 šķiots

'aušanas piederums(Weberkann)'

subst.,o-c.

šķiots dieg jāver tada paša kartība ka nītis,

štepēt = štepet ME nav

'sīki nošūt'

verbs,ēļo-c.

viš drēbs a ruokam šuy,a celinim nuoštepei.

Aizg.no vācu steppen

tītavas = tītaivs (dsk.) ME IV 206 tītavas

subst.,ā-c.

dieg tītaivs i visadaks,izbīdāmas unspuol tītaivs.

trākolēt = trākolet ME nav

'sadiegt'

verbs,ēļo-c.

trākele a balt dieg,ta labak rēz ara izvilkēt.

Aizg.no vācu

vakītis = vakic ME IV 449 vakītis

'ratīņa piederums'

subst.,(i)ļo-c.

vakiti i cauruma,pa lielako ties trīs.ka kuodā

paliek mazak,ta liek zemaka cauruma.

velt = velt ME IV 533 velt

verbs,ļo-c.

ka vadmal ritig savelt,ta iznāk biežak.

vadnala = vadmal

ME IV 430 vadnala

subst., ā-c.

vadnala drēbs bij tik saimok berin.

aizg. no vlv. watmal

b/ AR APĢĒRBA VALKĀŠANU?GLABĀŠANU UN KOPŠANU
SAISTĪTĀ LEKSIKA.

Šajā leksikas grupā apvienoju vārdus, kas saistās ar apģērba un tā sastāvdaļu nosaukumiem. Te apstrādāta gandrīz tikai izlokšnei īpatnā leksika. Liela daļa no tās ir aizgūtumi no vācu valodas. Acīm redzot daļa vārdu valodā ienākuši līdz ar reāliju, ko tie apzīmē, taču "nosaukuma aizņēšanās vien vēl neliecina, ka aizņēmts arī pats priekšmets." ¹⁾ Aizņētie vārdi aizstājuši senus dzimtos vārdus, uz ko norāda A. Ozols "Latviešu tautasdziesmu valodā". Iespējams, ka izlokanē tāds vārds ir štopēt 'sīki nošūt'. Citās latviešu izlokanās šai nozīnē lieto mantotus vārdus.

bante = bant

ME I 263 bante

'lenta'

subst., ē-c.

tās bant-s un špice, un oake nāc muode velaka laika.

Aizg. no vācu Band

bābina = bābin

ME I 270 bābinā apsiēt
.....

'apaliski apsiēts lakats'

¹⁾ A. Ozols. Latviešu tautasdziesmu valoda, 63. lpp.

subst., ā-c.

agrak, kas bij apprecejes, tas negāi bez bābīns ne-
kur.

lakstīnsatīns sei babina.

Aizg. no krievu(?)

barkste = barkst

ME I 274 barkste
.....

'bārksts'

subst., ē-o.

no audakl barkstam pin šuoteļ pinins. Pakul barkst-s
vai lin barkst-s pin.

barkstēns = barkstēns

ME I 274 barkstains 't.p.'

adj.

barkstēnos divieļs es sak režet, ka bij kad četr-
desmit gad vēc.

berbele = berbel

ME I 279 berbeles

'stērbele'

subst., ē-c.

Lienam bruņčim apuža berbels vie biš.

bikšas = bikš:

ME I 295 biksas 't.p.'

'bikses'

subst., ā-c.

lauka ietamas bikš: šuļ skruodeļ. valkajamas,
tās šuļ paš:.

Aizg. no ~~хвех~~ vlv. būxen

bruņči = bruņč

ME I 340 bruņči

subst., (i)ā-o.

bručim lik: buf ('volānu') virsu no pirkas
drēbs.

bungāt = bungat ME I 351 bungāt 'c.noz.'

'dauzīt veļu ar apaļu rungu'

verbs, ājo-c.

veš: sarullei unta bunga, lai paliek nikstak un
glumek.

Aizg.no vlv. bunken 'sist'

Burbulens = burbulene ME I 352 burbulains 'c.noz.'

'burbulains'

adj.

brūt-s sakt bij tad liel, burbulen, visad-s
glāž sos iekša.

čunčurēt = čunčuret ME I 421 čunčurēt

'burzīt; kaut ko nemākulīgi darīt'

verbs, ējo-c.

ka drēbs saburziļ, ta saciļ : "sačunčureis"

vai "saviles čunčura". ka nenak ziļ šķotinat,

ta ar sak : čunčure.

drēbens = drēbene ME nav

adj.

nanan vīram drēbene kažuks bij : aņūža ad,
virsu vadmaļs drēb.

drēbs = drēbs ME I 497 drēbs

'apģērbs'

subst., ē-c.

vis drēbs a ruokam šuy, a celinim nuoštepej.

durgals = durgalo ME I 529 durgalis

'piedurknes lejasgals'

subst., o-c.

durgala uššuy kad krellit virsu, kad zilit.

erst = erst ME I 276 ģerst

'ārdit'

verbs, jo-c.

es vakar vis dien erd say vēcō mantel.

kuo ta nu vel erž tuo vēcō krekl, labak pleš

lupatas!

gurte = gurt ME nav

'josta'

subst., ē-c.

gurte šuy mīder iekša.

Aizg. no vācu Gurt

jērene = jēsen ME II 114 jērene

'aitādas cepure'

subst., ē-c.

jēren bij vīrešim zirns cepur, taisij, no ait
ad-s.

kažuks = kažuks kažoks ME II 184 kažuks
.....

subst., o-c.

manam tēvam kažuks bij adēno kažuks, no ait
ad-s.

Aizg. no kr.

knagis = knags

ME II 241 knagis

'pleckoks drēbju uzkārsanai'

subst., (i)io-c.

ka velak kar drēbs skapos, ta lik: us ~~knagin~~ knagin.
cit kar uz neglan.

Aizg. no vācu Knagge

kruokis = kruokš

ME II 294 kruokis

'piedurknes aproce'

subst., (i)io-c.

kruok šūn tad šaur un piedurkn savilk krumpinas.

krustens = krustēnc

ME II 288 krustains 't.p.'

'rūtains'

adj.

sainok meitām bij sauk: krusten bruņč.

kulens = kulēnc

ME II 304 ku...ains 't.p.'

'dūrainis' adj.

kulēn cimd bij, a pinkstēnis sai nuo.

kule - aizg. no kr. ky' (?) 'Sack'

kolderis = kelders

ME II 362 kolderis

'vecs, viegls apģērbs'

subst., (i)io-c.

tama kolderi ta ne'kac(-ds) siltums neturas
iekša.

mentelis = mentels

mantels

ME II 601 mantelis

'nātelis'

subst., (i)io-c.

ka garaks mentels mugara, ta stilb vis'maz nesalst.

Aizg. no v. Mantel

palte = palt ME nav

'ieloue'

subst., ē-c.

uz iesvetīben pašuy vadmalis brunčš a palten.

Aizg. no vācu Falte

paltens = paltene ME nav

'ar ielocēm' adj.

kas griboj ta nuodigak gerptes, tie šuy paltens
brunčš.

Aizg. no vācu faltig

perve = perų ME III 202 perveII

'krāsa'

subst., ē-c.

ka mālēna perve griboj vadmal dabut, ta lik:
sīpol nīzs kla.

Aizg. no vlv. verwe

piešava = piešay ME EH II 275 piešava

'atsevišķi šūta rupjāka auduma krekla apakšmala'

subst., ā-c.

krēklin druscītin rupak piešay taisij apakša.

piešavens = piešavene EH II 275 piešavens

'ar piešavu' adj.

sīoveš krēkls agrak šuy piešavens.

plene = plen ME III 336 plene

'lente, lence'

subst., ē-c.

kaikažukan katra sturī vien plen piešūt kla.

šnotelēm plens švak: piešūt-s, krit nuo.

pletēt = pletet

ME III337 pletēt

'gludināt'

verbs, ējo-c.

Aizg. no lv.

palag-a, tuos bungai, mīēs voš: pletei.

pletīzeris = pletīzers

MEIII 337 pletīzeris

'gludeklis'

subst., (i)jo-c.

pletetes varej tik ta, ka biļ plīti uogls. ka ieku-
rejas, ta lik: uogls pletīzeri iekša un pletejas.

Aizg. no lv.

strumpas = strumps

ME nav

'zeķes ar nogrieztām pēdām'

subst., ā-c.

ka strumppa i kāja, ta stilb vis'maz nesalst.

Aizg. no v. Strumpf 'zeķe'

širmens = širmēns

'ar nagu' adj.

vasara tās širmēnas cepurs valkaj.

širme no v. Schirm '(cepures)nags'

šņudoks = šņudoks

ME nav

(arī šņudauks)

'kabatas lakatiņš'

subst., o-c.

zēnek cilvēkim jau šņudok biļ naz, velaka lai-
ka tikai.

Aizg. no v. Schnupftuch

štose = štos

ME nav

'sieviešu svārku apakšmalas atlocītā mala'

subst., ē-c.

vai ta ta var iet, brupčim vis: štos vaļa!

Aizg. no v. Stoss 'apmale'

šutele = šuotel šutels ME IV 490 šutele

'priekšauts'

subst., ē-c. un (i)io-c.

tie pakul šutel tak bij neno'valkajar, priekš vis
muž.

kam sētuy nobij, tie lik: baltas šutels priekša
un ta sēj.

veloknis = velokns velokn ME IV 528 velokne't.p.'

'sols, uz kura velē velu'

subst., (i)io-c. un ē-c.

pe pīrc(-ts) stāvoļ velokns, tur lik: veš: virsu
un sit: a val pa virs.

velēt = velet

ME IV 528 velēt

verbs, ēio-c.

veš: ka velei diļ, ta vieglak i, ka raksta sit.

veša = veš:

ME nav

'veļa'

subst., ā-c.

veš: šuy meit-s paš: no audakl.

Aizg. no v. Wäsche

5. AR CILVĒKU SAISTĪTĀ LEKSIKA.

Ņemot vērā cilvēka kā dzīvas būtnes komplicētību, varam indalīt trīs leksikas grupas, kas raksturo cilvēku kā fizisku, psihisku un sabiedrisku būtni.

Leksika, kas saistīta ar cilvēku, ir ļoti nevienveidīga, tajā ir dažādas cilnes un vecuma vārdi ar dažādu attieksmi pret literāro valodu.

Grupā, kas saistās ar cilvēku kā fizisku būtni, ir tikai nepilni 4 % aizguvumu – no vācu un somugru valodām. Arī sterp vārdiem, kas saistīti ar cilvēku kā psihisku būtni, ir tikai 1,5 % aizguvumu. Turpretī ~~uz~~ cilvēka kā sabiedriskas būtnes raksturošanai Jeru izloksnē (spriežot pēc savāktā materiāla ziņām) lieto leksiku, kurā ir vairāk nekā 9 % aizguvumu. Var domāt, ka sabiedrisko attiecību raksturošanai lietojamie aizguvumi dažkārt aizstājuši senus mantotus vārdus, kā tas ir ar senajiem radniecības apzīmējumiem.

Tomēr viss lielais vairums šīs grupas leksikas ir mantotie vārdi. Var atzīmēt, ka arī igauņu valodas ietekmes vairāk jūtama citās leksikas grupās, šeit ir niecīga – konstatēju tikai 3 vārdus.

Vācot materiālu, lielāka vērība pievērsta leksiskajiem un semantiskajiem dialektismiem. Tādēļ to ir daudz sarunvalodas un vienkāršrunas vārdus.

Robežas starp trim apakšgrupām ir diezgan relatīvas, un atsevišķos gadījumos grūti noteikt, kur vēlams vārdu ievietot. Reizēm vadījos arī pēc konteksta.

a/ CILVĒKS KĀ FIZISKA BŪTNE.

aizgājējs = aizgājēš ME I 26 aizgājējs

'nirušais'

subst., o-o.

ka(-ds) katram tas aizgājēš, ta viņ pavad. ka jauno,
ta lielākais bērs netais.

apgaust = apgaust ME I 86 apgaut

'paspēt; apkopt'

verbs, io-o.

tā zem viņam i tik^k daudz, ka viņš nevar apgaust.

baltūksnējs = baltuksnejs ME I 299 baltūksnējs

'blonds' adj.

tēs bij tumšim matim, bet māt baltuksnei.

bāls = bālc ME I 272 bāls

adj.

tepat cilyņķ bāl un nuodilus a vis: smalko ešān.

bārda = bard ME I 273 bārda

subst., ā-o.

katra pac(-ts) siltuma pēn un nuokaša bard, ka
barkē vie.

bārdens = bārdēnc ME I 273 bārdains

'bārdains' adj.

agrak bij pulkak bārdēn vīr.

bārs = bars ME I 274 bāris

subst., (1) o-o.

gail es duot pruojam, bet ta tās vistins ta ka
bar paliek.

ta nēs diu bariš zigo.

bedājs = bēdaš ME I 276 bedējs 't.p.'

'cilvēks, kas palīdz mirušo apbedīt'

subst., o-c.

meit-s bedājim sei diviļs kakla.

beigties = beiktēs ME I 277 beigties
.....

'bojāt veselību'

verbs, i-o-c.

a tiem pašim kritēnim es i sabēlzes.

best = best ME I 280 best

'apbedīt'

verbs, o-c.

svedena bedis akal dius mironš.

bešana = bešan ME nav

'apbedīšana'

subst., ā-o.

kašs nuosprag, un berin ta bi bešan - jaruok

kaps, jaruok cie un pušs jastād virsu.

bezzuobis = bezzuobs ME I 287 bezzuobis

subst., (i) i-o-c.

ta ,luk, nan ta *patas ka visin bezzuobin garoz

putra janerce.

bers = berc ME I 290 berī 't.p.'

'bērns'

subst., o-c.

pa piec, pa seš ber kuopa, ta bij tā lielāk drau-
gošanās.

binbalas = binbals ME I 296 binbalas 'o.noz.'

'raudas'

subst., ā-c.

ka laid tās lielas binbals vaļa, ta nevarej vie
aizklausīties.

biuvat = biuvat ME I 302 biuvat

'raudāt'

verbs, ājo-c.

ka māt kad stiprāk vārds uzsācī, ta biuvai, ka viš
nīcē (-ts) skanēj.

boknīt = boknīt ME I 235 boknīt

'dunkāt'

verbs, ījo-c.

ta "pat tuos bērs a laikā pa reizei iebokni.

braunas = brauns (dsk.) ME I 327 brauna

'blauganas'

subst., ā-c.

brauns sasvīst no ad-s, tad balt putēkl.

bricāt = bricat ME I 330 bricuot 't.p.'

'ātri ēst'

verbs, ājo-c.

es gan ed miltums, šuode zirgs a bricai.

caurduras = caurdurs ME I 365 caurdura 't.p.'

'dūrējs' (slimība)

subst., ā-c.

zēlāņ sakns i labs priekš caurduram.

ceļkaulisks = ceļkaulisks ME I 370 ceļkauliski't.p.'

'uz ceļiem' adv.

viens bij ceļkaulisks uzmetos uz vāz un aizbrauc
garam.

ceļkauls = ceļkaule ME I 367 ceļkauls

'ceļgals'

subst., o-c.

vēcam guovēn ceļkaula reizums kad sap ienētas.

cērūzis = cēruzs ME I 376 cērūzis

'izpūrusi galva, matu ērkulis'

subst., (i)io-c.

vai ta tuo cēruzs var reiz isķemnet vai novar?

ciešs = ciešs ME I 295 ciešs

'stiprs, izturīgs' adj.

es ta duoma, ka tie cilvēc agrāk bij tad ciešak,
tik pulk neslimoļ.

cirkste = cirkst ME I 385 II cirkste

'locītavu sāpe'

subst., ē-c.

ka cirkst ienētas, ta uz'reiz ta sagraib, ka ne
kustet.

čagans = čagans ME I 400 čagans 'c.noz.'

'neizturīgs' adj.

bere esot čaganaks, ka netīrkot laika nuokristīc(-ts).

čanna = čanna

ME I 403 čanna

'neizveidīgs, tūlīgs cilvēks, nenākulis'

subst., ā-c.

tie tok nāy strādnek, bet gatavo čanni!

čaplika = čaplik

ME nav

'noveikls, tūlīgs cilvēks'

subst., ā-c.

tas i tas(-ds) čaplik, ne*kuo nemak īskartēt un ta
tūlājes vie.

čupinat = čupinat

EH I 299 čupināt

'sūkāt'

verbs, ājo-c.

polšers('feldšeris') teic, ka tās te rīpīns jačupina,
ta bušot pāriet.

čupstināt = čupstinat

ME I 425 čupstinat

'sūkāt'

verbs, ājo-c.

ta*pat jačupstina vie i tas edanaš, ka vai zuob nāy
tik pulk.

dencis = dencis

ME I 454 dencis

'bērns'

subst., (i)jo-c.

pa piec, pa seš denč, mazak rēt kādān bij.

dosa = dos:

ME nav

'resns, liels cilvēks vai kustonis'

subst., ā-c.

tadai dosai jau grūt stradat.

drebiens = drebene ME nav

'drebulis'

subst., o-c.

tie dreben iet pār pa ceļkaulin.

drieguot = driegot ME I 502 drieguotat 't.p.'

'ilgi vārgt, nīkt'

verbs, ū-c.

man nāt jau ar driegoi ilg, kamēr nuomir.

dzildzināt = dzilzināt EH I 357 dzildzināt

'līnāpināt iztiku'

verbs, ā-c.

karpel, bi, pulk, nebi, jazilzina a duošān.

dziguot = zīgot ME I 556 dziguot

verbs, ū-c. 'dzīvot'

septiņdesmit deviņ gad - tur ko skaitīt vie, kur

ta vel kuo zīgot!

elks = elks ME I 567 elks II

'elkonis'

subst., o-c.

ta pat a elk gruž durš vaļā, tabec nuosmēro.

edājs = ēdāš EH I 371 edājs

'ilgstoša kaite kādā miesas daļā vai kaulā'

subst., o-c.

ēdāš ka ienētas, ta gan tas pirkse(-ts) tik briesmīg
sap, ka nezin, ku likt.

gabaliņš = gabaliņš

ME I 579 gabaliņš

'drukns, veselīgs' adj.

vēlojās(siet) kuael,č nay tik gabaliņš.

gabals = gabalo

ME I 579 gabals

'ķermēņa locēklis'

subst., o-o.

Mars esot vaš ('vājš=slims'), vis: gabal sapot.

vai ta nu kao(-ds) gabalo nuokritis, ka pastradas!

gaitiņš = gaitiņš

ME I 589 gaitiņš

'čakls' adj.

tuogad saimēci bij gaitiņš meit.

gānis = gāns

ME I 617 gāns 't.p.'

'badīgs cilvēks'

subst., (i)jo-o.

tas tac(-ds) gāns, ne'kad nevar paestos.

glundziens = glunzēns ME nav

'atraugas'

subst., o-o.

ka ritiks glunzēns nuoiēt, ta zin, ka i paed-a.

guršens = guršēns

ME I 684 guršēns(?)

'gurdens' adj.

berc laikam nay vēsēlc, ti^k guršēns iaskatas.

ģēnēls = ģēnēls

EH I 426 ģēnēls

'izskatā vājš cilvēks'

subst., ē-o.

galiks ģēnēls, laikam nay lāgs kuo est.

izkalēties = iskalēties

ME I 747 izkalētiesī

'izbadoties'

verbs, ējo-c.

ka vis dien iskalēties, ta saus maiz var luocit iekša

jaudāt = jaudāt

ME II 97 jaudāt

verbs, ājo-c.

kas jaunaks biļ, tas vis kuo jaudai izdarīt.

jēstrīgs = jēstriks

EH I 563 jēstrīgs

'mūndrs, jautrs' adj.

tur biļ tad jēstīg jaun meiten.

kaite = kait

ME II 135 kaite

'slimība, vaina'

subst., ē-c.

vecam jau pulk tās kait-s metas.

kaltēt = kaltēt

EH I 579 kaltēt

'slāpt'

verbs, ējo-c.

ka sien pļava kalte, ta skabums i trak: laps(-bs).

kābakāties = kābakāties

ME nav

'strādāt darbu bez noteikta mērķa, neparedzot rezultātus'

verbs, ājo-c.

ka ta kābakāties, ta tok darbam nay ne'kad nuozim.

klaņsts = klaņsc

ME II 212 'c.nož.'

'garš, neveikls cilvēks'

subst., o-c.

saimēk dele biļ tac(-ds) garš klaņsc, smukums ne'kad.

koitars = koitars

EH I 638 koitars

'garkājains cilvēks (iron. noz.)'

subst., o-c.

ab diļ del, tie bij ritige koitar, tiey un gar.

korraties = korrates

EH I 639 korraties(?)

'rūpēties, apkopt'

verbs, ājo-c.

vēcam jau a ta pat gribas vai korrates.

krumpa = krump

ME II 286 krumpa

'krunka sejā vai apģērbā'

subst., ā-c.

vēcam cilvēkam pa tām krumpam nay kuo ustrauktis.

krumpens = krumpens

ME II 286 krumpains 't.p.'

'krunkains' 'cirtots' adj.

vai ta tuo jaunība varej duomat, ka reiz vis: bus

tad te paš krumpen?

agrak jau krumpens nat-s ne vienam nerozei, glud-s
galys visim bij.

korma = korm

EH I 695 korma

'sauja'

subst., ā-c.

zirzinānkad korm auzs a iznāc.

körnāt = kōrnāt

ME II 376 kōrnāt

'padarīt netīru'

verbs, ājo-c.

nu kuo ta nāk tac (lās) pe gald, nuokōrna a netīrim
nāgin vis eden!

Aizg. no somu kōrnätä 'besudeln'

leka = lek

ME II 448 leka

'pēda'

subst., ā-c.

Jāpan gar lek, liel zok jaad.

luocit = luocit

EH I 766 luocit(8)

'ātri, ar garšu ēst'

verbs, ā-c.

sunc dabuš vien kloms: ('gabalu') baltmaiz un nu

luoc, cik nudig varēdams.

mollūkanōjs = mollukanoš ME nav

'molnīganōjs? adj.

tēs biļ tumšim natim, bet nāt baltukanej, un ab del

akāi mollukanej.

molla = mol

EH I 827 molla

'netīrīgs, nevižīgs cilvēks'

subst., ā-c.

ka tad mols ķeras pe ritig darb, ta tur ne'kas nebūs.

moška = mošk

EH I 827 moška

'neviža, netīrēlis'

subst., ā-c.

tas mazakaš meitene biļ galiks mošk.

mužina = mužin

ME II 676 muža 't.p.'

(tikai domin.)

'mutīte'

subst., ā-c.

ka nuomazgas mužin, ta bus tīr smuks bērē.

nagaža = nagaž

ME II 687, III II 2 nagaža 'c.noz.'

'izvēlīgs cilvēks vai kustonis/attiecībā uz ēdienu'
subst., ā-c.

man*am* tad nagažs nepatik, kas paš: nezin, kuo grib.

nerselo = nersel

ME II 730 nerselo

'vājš kustonis vai bērns, kas slikti ēd'
subst., ē-c.

nu vien ritig nersel, ne'naz est negrib!

nēkulis = nēkuls

ME II 901 nēkulis

'nīkulīgs, izlutināts bērns'
subst., (1)io-c.

kalpin ber bij veselig, bet sainekim tad nēkul vie
bij.

pegurs = pegurs

ME nav

'īskāļaina, naza auguna cilvēks'
subst., o-c.

tad nazin bij, a isam kājam, tad peguriš.

picapaunā = picapauna

ME III 211 picāpaunā

'uz muguras' adv.

tam māja bij vienc lielaks ganc, tas nan nēsai
picapauna.

pinķerēt = pinķeret

ME III 221 pinķerēt

'ilgi darīt kaut ko sīku, apnicīgu'
verbs, ēio-c.

es pinķere, pinķere tuo valg, bet vaļa nedabu.

pinķerīgs = pinķeriks

ME nav

'sarežģīts, sīks, apnicīgs' adj.

ka vēcaks paliek, ta ne'maz negrib tad pinkeris
darb darīt.

planga = plang ME III 319 planga

'tulzna'

subst., ā-c.

sasbradata plauksta jau planga vai neberžas.

poisis = poiš ME III 375 poisis

'puisis'

subst., (i)jo-c.

tac(-ds) poiš biļ, kad sešpauit gad vēc.

Aizg. no līb. pois 'Junge'

radīgs = radiks EH II 348 radīgs

'pilnīgs(augumā)' adj.

tas puik biļ māte atsites, tac pac radiks.

ramnāties = ramnates ME II 353 ramnāties

'rāpties'

verbs, ijo-c.

ta ramnājas tikmēr, kamēr ara no grāy.

ratiski = ratisk ME III 480 ratiski

'ļodzīgi (klībojot vai līgojoties)'

adv.

ei tu vai ratisk māja, es tey a zīrg nevedis!

raunāties = raunates EH II 358 I raunāties

'bez atpūtas strādāt'

verbs, ājo-c.

nums nobiļ ne sveden, ne'ka, raunājas vis dieyvārđ
laik.

riktēties = riktotos ME nav

'rikoties, gatavoties'

verbs, ējo-c.

Šie riktojas us kazam.

Aizg. no vācu richten 'sagatavot'

sierēt = sioret ME III 859 sierēt

'staigāt'

verbs, ējo-c.

dakters sacī, ka nan pulk jasiere.

Aizg. no v. spazieren (špacierēt cierēt sierēt)

vīžāt = vīžat ME IV 651 vīžat

verbs, ājo-c.

tad slink neit bi, novīžai no istab izmazgat.

Aizg. no ig. vīzima 'vermögen, mögen, Lust haben'

b/ CILVĒKS KĀ SABIEDRISKA BŪTNE.

Šajā grupā apvienota leksika, kasaistīta ar cilvēku savstarpējām attiecībām ģimenē un ārpus tās.

Senie radniecības nosaukumi arī Jeru izlokanē nav saglabājušies. Tāpat kā literārajā valodā tie reducēti uz jēdzieniem tēvs, māte, māsa, brālis utt. Kā īpatnākus radniecības apzīmējumus var minēt vārdus brālens un delens ('brāļa sieva' un 'vedekla').

No vārdiem, kas atspoguļo sabiedriskās attiecības, interesantas nozīmes ir leksēnai kābaks. Tai ir divas gandrīz pretējas nozīmes: 'nabadzīgs saimnieks' un

'sīkstulīgs, mantrausīgs cilvēks'. Šo vārdu teicēji lieto katrs savā nozīmē.

Vairāk nozīnju nekā literārajā valodā ir vārdam daļa. Izlokanē šo vārdu lieto arī nozīmē 'daļa'.

Šai leksikas grupā aizguvumi galvenokārt ienākuši no vācu valodas. Lielsais vairums ir mantotie vārdi.

Apstrādātajā materiālā ir diezgan daudz sarunvalodas un vienkāršrunas vārdu, piem., plorza, plorkšēt, plokāt utt.

abrķasītis = abrkasio ME I 6 abrkasis

(parasti denin.)

'jaunākais bērns ģimenē'

subst., (i)io-c,

tas nāzinakaš, tuo pa abrķasit sauc.

ačka=ačk ME I 10 ačka

'uzruna jebkurai cilvēkam'

subst., ä-c.

vai tu, ačk, nāks vai ne?

algacis = algacs ME I 67 algacis

'dienas kalps'

subst., (i)io-c.

algacimrak maksāj pa dienam.ka viņ alcina, ta nāk.

apdienāt = abdienēt ME I 81 apdienēt

'apkalpot'

jumpray abdienei lielnāt, galy pin un abģerb.

Aizģ. no vācu bedienen'apkalpot'

balmute = balmut ME I 253 balmute

'plāpa' subst., ē-c.

vecaš bij lielo balmut, viņam pārak patīcēj pasaks
teikt.

Aizg. no kr.

baumas = baumas

ME I 267 bauma

subst., ā-c.

tuogad bij tad-s baumas, ka mēs noklusot saimek un
saimec.

bauris = bauris

ME nav

'zēniēks'

subst., ~~640~~ jo-c.

a baurim kuopa nelaid delan iet us skuol.

Aizg. novācu Bauer

bazars = bazars

ME nav

'liels troksnis'

subst., o-c.

nan ne'maz nepatikas iet, ku tac(-ds) liels bazars.

zvirbuļ tais bazar uz liel vēj.

Aizg. no kr.

bārstīties = bārstīties ME I 275 'c.noz.'

verbs, ijo-c. 'mētāties'

a beskaunigin vardin nu gan novaig bārstīties.

bāzties = bāzties

ME I 276 bāzties

'jaukties'

verbs, ijo-c.

kuo tu bāzes starpa, ka vieno stast!

bāžīnā = bāžīn ME I 210 bāžīnā

'cienkukulis'

subst., ā-c.

svedenas, ta jau nāk vienam otram a bāžīn.

bikstīt = bikstīt ME I 295 bikstīt

'nudināt'

verbs, īj-o-c.

lūka nu bikstīt meiten, lai nāk līz ganos.

bocakā = bocak ME nav

'rokpeļnis, kam pieder maza mājiņa un pūrvieta vai
puspūrvieta zemes'

subst., ā-c.

te jau tad bocaks vie rīņi zigoj.

bomburnieks = bomburneks ME nav

'cilvēks, kam muižnieks deva zemi, par kuru bija
jāatstrādā noteikta darba daudzums'

subst., o-c.

mus puse bij pulk bomburnek. tiem dev zemi, cik pie-
prasīj, un ta bij muiža jaatstrada.

bukāties = bukates ME nav

'neērtos apstākļos izdzīvot'

verbs, ā-c.

ta'pat jabukajās i, kamēr uzcels māj paš.

cieminiete = cieminet, ME I 393 cieminiete

cienen

'ciemiņš(sieviete)'

subst., ē-c.

pa laim biļ atnākus vien cieninēt.

ciens = ciens ME I 394 ciens

'nāja, kur iet viesos'

subst., o-c.

ka ti^k dauz ciems iziet viena diena, ta i saedes a.

ciems = ciens ME I 394 ciems

'viesis'

subst., o-c.

es akal mudig pe luozin un skatas, kas tie pa cienin
sabraukuš.

ciešs = ciešs ME I 295 ciešs

'stingrs'

adj.

agrak nebiļ tik ciešs laik ka tagad (teikts par li-
kumien, kas jāpilda).

cilīgs = cilīks ME I 381 'c.noz.'

'bagāts, nantīgs' adj.

tā biļ gan cilīgs meit - liels pūrs, pulk nant-s.

dabūt/dalu/ = dabūt ME I 428 dabūt 'c.noz.'

'pieveikt, pakļaut'

verbs; dabu, dabuļ, dabus

ka jau tie ber nāk lielak, ta jau vēcians vai dai
nedabu.

dakarēt = dakaret ME I 433 dakaret

'ubagot, diēdēlēt'

(intransit.) verbs, ējo-c.

čigan bij nākuš pa nājam dakaret.¹⁾

dalība=dalib

ME I 435 dalība

'mantojuma daļa'

subst., ā-c.

sievai nāc tur dalib no tās mājs.

dalība = dalib

ME I 435 dalība(2)

'noteikšana'

subst., ā-c.

vai ta tev kad dalib i pe nanim, pa nan darb!

dendelēt = dendelet ME I 455(2) denderet't.p.'

'bez vajadzības staigāt'

verbs, ējo-c.

tā vecaka neit līz dendelei vīrešim.

derēt = deret

ME I 452 derēt

'salīgt'

verbs, ējo-c.

sainek derēi kalps agra pavasari.

delene = delen

ME I 462 II delene

'vedekla'

subst., ē-c.

ierašānas('saprāšanās') nay delenei a vīrāt sava starpa.

dienastnieks = dienastneks ME I 483 dienastnieks

'kalps'

subst., o-c.

¹⁾ME nav norādes uz vārda cilmi, taču iespējams, ka tas ir aizgavums no čigānu val., jo izruna ir līdzīga.

es tur Erineš/pagasta nos./ Ķipos /nājas nos./nuo-
stradaļ trīs gad pa dienastnek.

dienasts = dienast ME I 483 dienasts

subst., o-c.

viņš jau lab īspīldīļ say dienast.

Aizg. no vlv. dēnest

dienenieks = dieneneks ME I 483 dienenieks

subst., o-c.

tuos, kas pa dienam stradaļ pe lauk darbin, tuos
sauc pa dienenekin.

dienētāja = dienetaļ EH I 327 dienētāja

'kappone'

subst., ā-c.

es aka pe mās: biļ pa tuo dienetaļ.

donkāts = donkat EH I 328 donkat

'ar dūri dauzīt'

viņš nan donkaļ sānos, ka es viņam nesak: priekša.

dracāties = dracates ME I 488 dracaties
.....

'strīdēties'

verbs, ājo-c.

viņ tur dracašes ab diļ, ka biš kuopa.

dracis = dracs ME I 488 dracis
.....

'trokšpains atgadījums'

subst., (i)jo-c.

mums jau viens dracs biļ a tiem liecenokin.

draudzēties = drauzēties

ME I 491 draudzēties

verbs, ējo-c.

ka ganos gāj, ta drauzējas a meitenin.

draudzīgs = drauzīks

ME I 491 draudzīgs

adj.

ipikš i drauzīgāk noka tās te puš cilvēk.

(ipikšēši -pagasta iedz. Ipikšos)

drātēt = drātet

EH I 331 drātīt 't.p.'

'pērt'

Verbs, ējo-c.

ja tas puik bus aizbežs, ta gan nems un drātes.

draziens = drazene

ME I 495 draziens

'pēriens'

māja dabuļ drazen, ka slikt nuoganiš.

drīzināt = drīzināt

ME I 501 drīzināt 'o.noz.'

'brīdināt'

verbs, ējo-c.

tuos vēcaks drīzinai, lai sarga bers.

dundulēties = dunduleties ME nav

'uzbāzīgi runāt ar nolūku kaut ko iegūt'

verbs, ējo-c.

čiganet kad diļ stund dundulejas riņķi, kamēr dabu
kuo ķeša.

dziļvoties = zīvoties

ME I 561 dziļvoties

'rotalēties'

bars tik smuk zīvojas a mantinam ('rotalīlietām').

verbs, ējo-c.

ērdināt = ērdināt

ME I 575 ērdināt

'kaitināt'

verbs, ēļo-c.

Šī mē suos ērdina viēna gabala.

glāsēt = glāset

EH I 392 glāsēt

'lutināt'

verbs, ēļo-c.

viēniga noitiņ biļ, šie glāsei un glabai.

iērašanās = iērašēnas

ME nav

'saprāšanās'

subst., ā-o.

iērašēnas nav dēlenei a vīnūt sava stārpa.

izbārstīties = izbārstītes ME nav

'izrunāties, izplāpāties (aprunājot)'

verbs, iļo-o.

Kāļneš (uzvārds) biļ izbārstīses pa šuo visādak.

izdabūt = izdabūt

ME I 724 izdabāt 't.p.'

'izdabāt'

verbs

tā i viēn brišmīg neizdabujan vecoņ, ne kad nevaļ
izdabūt pa prātan.

izdišnēt 9 izdišnet

EH I 443 'o.noz.'

'pa prātan izkalpot'

verbs, ēļo-o.

Šī saciņ, ka nevarot sadišnēt izdišnet.

jakte = jakt

ME II 95 jakte

'tracis, jautrība'

subst., ē-o.

tana traka jakte vaļ ne 'maz nepaziņ/kalmiņu/

Aizg. no vlv. jaht

kacināt = kacināt

ME II 130 kacināt

'kaitināt, iznerrot'

verbs, ā-c.

pušīn patīcoj, akaļ neit-s kacināt.

kaņģerēt = kaņģerēt

ME II 157 kaņģerēt

'mudināt'

verbs, ējo-c.

nābuiņ neitēn kaņģerei, laā ejot līz.

kābaks = kābaks

EH I 597 kābaka

'sīkstulīgs, mantrausīgs cilvēks'

subst., o-c.

tas jāū tās(-ds) paot(-ts) kābake, tās uotr izmānto-
tās bi.

Aizg. no ig. kābakas 'ein zerlumpter Mensch'

kāidiēna = kāidiēn

ME nav

'diēna, kurā strādnieks kalpo bez zirga, ar savu
spēku'

subst., ā-o.

agrak bi, saimēklā muīža jāsiūt kās(-ds) cilvēks, kas
kalpoī kāidiēns.

kušināt = kušināt

ME II 329 kušināt

'klusināt'

verbs, ājo-c.

nekušina vis, lai cilvēks runa!

kīviens = kīvenē

ME II 390 kīviens'c.noz.'

'bāriens'

subst., o-c.

kīvenē akaļ maņ, ka es luops bizinajot.

luōne = luōn

EH I 767 luōne

'gana alga par vasaras darbu'

subst., ē-c.

luōn bij grāuda un nāuda.

Aizg. no v. Lohn

lūkāt = lūkat

ME II 519 lūkāt

'lūkot, neklēt; apraudzīt'

verbs, ājo-c.

es palūka duļpakaja sluot un sāk skatīties, ku tas
vēl i.

maņguot = maņgot

ME II 561 maņguot

'diedelēt'

'salasīt, sadabūt'

verbs, ūjo-c.

čiganet-s smaigai pa mājam un maņgoi.

tād-s samaņgot-s drēbs mugura.

Aizg. no vlv. manger 'Händler'

muōns = muons

ME II 683 muōns

'kalpa alga gaudā un naudā'

subst., o-c.

kaļp biļ lākt uz nuon.

narvuot = narvot

ME II 693 narvuot

'nerrot'

verbs, o-c.

tiš līlako deļč tok tuos mazakos narvoj mūžig.

nāburgs = nāburks

ME II 697 nāburgs

'kaimiņš'

subst., o-c.

nāburg aci skaburg rēz, pac(-ts) sava baļk nerēz.

Aizg. no lv. nāburg

plakarēt = plakaret

ME III 316 plakarēt

'šķiest(līdzekļus)'

verbs, o-c.

tas dēle vis tēp nāud isplakarej.

plorkšēt = plorkšet

ME III 352 plorkšēt

'plāpāt'

viņam ne'kuo neva' stāstīt, pulk plorkš.

plořza = plořz

ME III 352 plořza(2)

'plāpa'

subst., ā-c.

tā māt biļ liēl plořz, nesauk: runaj pa ciļvēkiem.

plokāt = plokat

ME II 303 plokāt

'plaukāt'

'ziest ko nāktu, līpīgu'

verbs, ājo-c.

vēcaš tuš pulk reīzeš iēplokā.

pokšināt = pokšināt ME III 375 pokšināt

'vairākkārtīgi viegli uzstāt'

verbs, ājo-c.

saīneks tik uspokšina šīn pa plec, uī lab akaī.

porizāt = porizat ME nav

'plāpāt'

verbs, ājo-c.

tā jāū stāstij gān, bet tie slōveš jāū pulk poriza.

radenīeks = radeneks ME III 461 rad(e)nieks

subst., o-c.

nanī tā saīneo biī sveš:, bet saīneks pac(-ts) biī
attālaks radeneks.

randuoties = randotes ME III 477 randuoties

'jautri tērzēt'

verbs, ūjo-c.

vakar biī svēden, ta jāūnēs randojas vis diēn.

rente = reñt ME III 511 rente

subst., ē-c.

tušs, kaī biī zeī uī kas maksā saīnokiū reñt,
sauc pa reñtnekiū.

Aizg. no vācu Rente

sadufšānās = sadufšānas ME nav

'nesaskapas'

subst., ā-c.

ka gadijas kād sadufšānas a cilīyokiū, ta viņē lū-
kai a lāb izlīkt.

seveniōks = seveneks FH II 479 sevenieks

'savājais'

subst., o-o.

nāo no kat māja, ta sāk neklet kād sevenek.

sōbikis = sōbiķs ME III 98o sobiķis

'nežstrādnieks'

subst., (1) i-o-o.

vīrs gāj tāpat pa sōbiķ /strādāt/.

Aizg. no somu(?)

strīdīt = strīdīt ME III 1o9l strīdēt'c.noz.'

'bārt'

verbs, i i-o-o.

mā[ma] tuoreiz strīdī, ka guōys guīdinaj.

Aizg. no vlv. striden

tērpināt = tērpinat ME IV 174 tērpināt

'pratināt'

verbs, ā-o.

māt nu sāk tērpinat, kurš i valņiks.

uzbiīdināt = uzbiīdinat ME IV 317 uzbiīdināt

'aprunāties, apjautāties'

verbs, ā i-o-o.

mūškuņķs tū'li uzbiīdina, kā mūšs klājas.

uzciēnīt = usciēnīt ME IV 321 uzciēnīt(2)

'parielot'

verbs, i i-o-o.

tā biļ rēt: reiz, ka saīsec kād/cienīpu/usciēnī.

6/ CILVĒKS KĀ PSIHISKA BŪTNE.

agradeis = agradeis ME nav

မင်္ဂလာ

tiõ vaĩ naũ agrakeje laĩk uĩ agrakeje oilũk.

agrōjs = agroš ME I 11 agrōjs

adj.

tîe bi, tîd acrei cîluc, no tît mudig viê uz neș, un
kîșus pîle a sîneș.

afmærkede = afmærkede ME I 39 afmærkede

add.

ka drebis mugura veik un ta šuu ,ta paliēk aiznār-
šiks.

afzai'sige = afzai'sike EN I 39 afzai'sige

અર્થ -

cilvēks tok nevar būt tik briesmīg aiņiņš, ka
nozīt, ku nāde lics.

akurātīgo = akurātīks ME nav

'note!kts!prec!zs'

ଅର୍ଥ. ୧

nu viênc akurâtiks oîlûks - kuô sakî, tuô daî.

alināt = alinet ME I 67 'c.nož.'

'maldināt'

verbs, a10-o.

naburg bër nan elinai, ka guðstíni moða ískrejuð:.

atdabūtis = addabūter FH I 138 atāabūtis

'uz iepriekšējās pieredzes pamata atcerēties vai
izprast'

nu, luk, addabušes, ka vaig kaļpols stādīt katr
gād us oit viēt.

atkarāties = atkaratos ME I 165 atkarāties
verbs, ājo-c.

tas no tam atkarajas, vaī ziņks i ritig sajuke(-ts).

bažīties = bažītos ME I 270 bažīties
verbs, ījo-c.

Muōrie bažijas, ka nevarēs laika nuōplāūt vis vasaraj.

bārdzība = bārzib ME I 263 bārdzība
subst., ā-c.

ka uziēt a bārzib, vaīrak us priekš netiēk (teikts
par bērnu mācīšenu lasītprasnē).

bāzt = bāst ME I 276 bāzt
verbs, ījo-c. 'maiksa bast - 'piemānīt, pievilt')
ta nu viļ pēdig nuōprat, ka novaī vis maiksa bāst
tuō vecēn.

benāūsis = benāūs EH I 212 benāūsis
'lomu vārds neattapīgan cilvēkam'
subst., (i)jo-c.

kuō nu tu, benāūs, ziņ, krāmejos ārat

biāts = biģs ME I 294 biģis 'c. noz.'

'truls, "nedarbīgs" cilvēks, kas bieži stāv un domā,
kad pionāktos strādāt'
subst., (i)jo-c.

viļē tik stāy ta ka biāts un nesak: ne 'kuō.

bijašana = bijašān ME I 294 bijašana
'bijība'

subst., ā-c.

biļāšān u ņ kāuno nay tagat vaī ne'viēnān.

brīnīt = brīnīt ME I 334 brinet 't.p.'

'apbrīnot'

verbs, īo-c.

nevaig brīnīt ne say, ne uōtr kustoņ.

buzulis = buzūls ME I 356 buzulis 'c.noz.'

subst., (1)īo-c. 'īgs cilvēks'

ka puīk tād buzūls, ta jāu tas ~~mettēno~~ nebūs labaks.

caūrcāuren = cāūrcāuren EH I 261 caureaurēm

'vispārīgi' adv.

cāūrcāuren ap piēc seš rubuī pa diēn vaig dabut.

ciest = ciest ME I 395 ciest

verbs, īo-c.

labak es ciēs neka es sak:, ka man bēr nāivo.

ciēs = ciēs: ME ,EH 'c.noz.'

'skops' adj.

šis pac biī ciēs: nevarēi ne'kuō prūm duōt.

cīsties = cīstes ME I 392 cīsties

'neatlaidīgi cīsties'

verbs, īo-c.

man pašān i jāusotās un jātu prāta tē darišān.

daba = dab ME I 427 daba

subst., ā-c.

vaig klusa daba nācit bērs, ka nedat palaiņibs
('palaidnības').

deŗvelis = deŗvels

ME I 458 deŗvelis

'palaidnis'

subst.,(i)io-o.

tieŗ niŗst(niesta) deŗŗ vis biŗ tād guŗdig,ŗŗt
kŗo deŗvelis pa stŗp.

diŗvs = diŗs

ME I 495 diŗvs

subst.,o-o.

ŗeŗŗ cilŗŗk diŗu biŗ atstŗŗŗŗ ūŗ issŗŗŗ tuŗ.

diŗvuoties = diŗvotes

ME I 487 diŗvuoties

verbs,ŗio-o.

viŗŗ lŗŗŗas ūŗ diŗvoŗas,ka nŗŗ vŗŗŗiks.

dragonŗ = dragonŗ

ME nav

'lamu vŗŗŗs strŗŗŗŗ,ŗeŗŗŗŗŗŗŗŗŗŗŗŗŗŗŗŗŗŗŗ
kustŗŗŗ'

subst.,o-o.

vŗŗ tu, dragonŗ, ŗeŗŗ stŗŗŗŗŗŗŗŗŗŗŗŗŗŗ!

drŗŗŗŗŗŗŗŗ = drŗŗŗŗŗŗŗŗ ME nav

'bailŗŗ kustŗŗŗ,ŗilŗŗŗ'

subst.,(i)io-o.

ŗk tu drŗŗŗŗŗŗŗŗ,viŗŗŗ bŗŗŗŗŗ no bŗŗŗŗŗŗŗŗŗŗ stŗ-
bŗŗŗŗ! (ŗeŗŗŗŗŗŗŗŗŗŗŗŗŗŗ)

ŗŗŗŗŗŗŗŗ = ŗŗŗŗŗŗŗŗ

ME I 571 ŗŗŗŗŗŗŗŗ

'ŗŗŗŗŗŗŗŗ'

subst.,ŗ-ŗ.

ŗŗŗŗ tok ŗŗ ŗŗŗŗŗŗŗŗ i, ka ŗŗŗŗ tŗŗ dŗŗŗ.

ŗŗŗŗŗ = ŗŗŗŗŗ

ME nav

'sirdsāpes,dušmas'

subst.,o-c.

maņ us tuō i erruās,ka viņ nūs ti^k dāūz čoka(pār-
bauda,skubina')

erruoties = errotes ME I 571 erruoties

'pie sevis izdusmoties,izskaisties'

verbs,ōjo-c.

es diēzgaņ i izerrojes pa tuō say dēl.

ešķins = ešķiņc ME I 571 ešķinsII

'lielīgs,uzpūtīgs,varmācīgs cilvēks'

subst.,o-c.

kas viņč pa ešķiņ i,ka viņč vaņ tik sey pa cilvēc
turet!

gaīsuonās = gaīsonc ME I 588 gaīsuonis

'vieglprātis'

subst.,(i)jo-c.

vaņ tas kāc skuōlotaš,tāc gaīsonc viē i !

ībuoties = ībotes ME I 834 ībātīs 't.p.'

'no prieka vaņ sajūsmas apslēpti snaidīt'

verbs,ōjo-c.

uōc tik šuō slave,kuō vaņ, un šis tik ībojas viē,
cik trak: patīk.

lopurs = lopurs ME II 508 lopurs't.p.'

'mulķis,lempis'

subst.,o-c.

tas nābuņg Jāns tāc lopurs viē bi, visa mūža.

priekšdiēnas = priekšdiēns ME III 394 priekšdiēnas
subst., ā-c.

tāc, kas iēnāk pīrmaš istaba, ka bēre piēziņs, vīre
(-tis) vai siēve(-tis), tāc bēre būšot būt us priekš-
diēnān.

puņktierēt = puņkteret ME nav
'prātot'
verbs, ējo-c.

ta nu biļ, sanākuš kuōpa un puņkterēs, kuō sacit.

raibīt = raibit ME III 463 I raibīt

'spaidot apvārdot'

verbs, ijo-c.

uīļuk tok a vaižej raibit.

riēvelība = riēvelib ME nav

'~~palaidnība~~' palaidnība'

subst., ā-c.

bēre tāc kluš palics, laīkam riēvelības akal.

sapiņs = sapiņc ME III 699 sapiņis't.p.'

'sapiņis'

subst., o-c.

es rezej sapiņa, ka es gāļ pa tād liēl, biēz než un
vai āra netik:.

sirdīgs = sirdīks ME III 843 sirdīgs

adj.

jāūnej sak: es i dusmīks. vōcej dusmīg viēta sacij: :
sirdīks.

spruņšis = spruņšs

ME III 1025 spruņšis

'posts, nelaine'

subst., (1) 10-o.

tā ziņg spruņšān maņ bij tāc spruņšs, ka es netik:
ne us priekš, ne apuklān.

strakšis = strakš:

EH II 594 stracis't.p.'

'laika posms'

subst., (1) 10-o.

viēna strakši bij pa'visat trūcig a tuō piēn.

terzele = terzeļ

ME IV 168 terzele

'lamu vārds nekārtīgam vai neizdarīgam cilvēkam'

subst., ē-c.

ak tu terzeļ tāc, nenāk nūja!

tiļlināt = tiļlinat

ME IV 187 tiļlināt't.p.'

'lutināt'

verbs, ā10-o.

viēnigaš bēre bij, ta tuō paš tiļlinai.

tuīns = tuīns

ME IV 254 tuīns

'truls' adj.

no tā laik tas buīns palik: tāc tuīns, riņķi viē
gāi.

Aizg. no ig. tuim 'stumpf, dumm'

usmašs = usmašs

ME IV 309 usmašs

'tīšām' adv.

ne'viēnc tok neids uōtrān usmašs: sliktuā taīsit.

uzdzinīgs = uzdzinīks

ME nav

'alkatīgs' adj.

viņš i vienād uzziniks.ne, kad nay dižzgaā.

vaīdzēt = vaīzet ME IV 435 vaīdzet

'vajadzēt'

verbs, o-c.

vīrs ta ka ņrbeģs ,bet vaīzei bišk vaīrak strādat
a.

znaja = znaj ME IV 747 znaja

'zināšana'

subst., ā-c.

say znaj jāū tur biī, ka nelaīd.

Aizg. no kr. znati

zavatnieks = zavatneks ME IV 693 zavatnieks

'burvis, pestotājs'

subst., o-c.

pa vēcū Meģit tā runaj, ka šis esot biš zavatneks.

6. AR LAUKU SĒTU SAISTĪTĀ LEKSIKA.

Šajā grupā apvienoti ēku un to daļu, dažu saimniecībā lietojamo trauku, ierīču un priekšmetu nosaukumi. Daudzi vārdi ir senantiski tuvi ar dažādām tematiskajām grupām saistītajai leksikai.

Ir 12 % aizgūto vārdu, galvenokārt no vācu valodas. Izskaidrojums acīm redzot meklējams tai apstākļi, ka daudzi būvniecības termini izloksnēs ienākuši no vācu valodas reizē ar reālijām, ko tie apzīmē. Ir vairāki aizguvumi no igauņu valodas, kas nav pazīstami literārajā valodā. Tie saistās ar pavardu, uguns kurināšenu virtuvē vai pirtī, piemēram, kereži, kuīda, tosa.

aluot = alot ME I 69 Ialuot

verbs, 3. io-c.

kuīns alo pa zemsapakš, isceļāš vis: stādīns.

āze = āz ME nav

'metāla cilpiņa durvju utt. aizāķēšanai'

subst., 3. io-c.

duriņā kliņķis priekšā un āz iekšā uotra stēdere, a kraāpit ciē.

beduklis = beduklis ME I 277 beduklis

'kurnja vai cūkas rakurs'

subst., (1) io-c.

pavasari tuos kuīn beduklis vaig nudlīzinat.

bedulēt = bedulet ME nav

'vairākkārt uzraknāt'

verbs, 3. io-c.

jāiēt jākaša plaš smilt, kuīn uzbeduleš!

beŋberis = beŋberš

ME I 279 beŋberis

'līks, zarains koks, arī lieta, kas no tāda koka gatavota'

subst., (1)10-c.

no tād beŋber nekad ilks nebūs.

var ta a tādīn beŋberīn var pagrāpt?

beŋdele = beŋdeļ

ME I 279 beŋdele

'šķērshalkis, kas savieno spāres'

subst., ē-c. Aizg. no bandel 'Binde'

visiā jūtiā i beŋdeļs. ta spārs turas string.

beŋkuris = beŋkurš

ME nav

'neass griežamais vai cērtamais rīks'

subst., (1)10-c.

maļ māja i tīro beŋkur, nevar maiz nudgriest.

beŋkis = beŋķs

ME I 279 beŋķis

'garš solis'

'beŋķis '=mazs solinš, ko lieto ,govī slaucot'

subst., (1)10-c.

ķips žāvoj uz beŋķ.

agrak zeme tupeļ un ta slāuc, tagad a beŋķišin.

Aizg. no vlv. benke 'solis'

berbele = berbeļ

ME I 280 berbele 'c.noz.'

'sīksts, līks, greizs koks'

subst., ē-c.

tā nay nekad lāgs ilks: tād berbeļ viē i.

boņķele = boņķel

ME nav

'dažādas nertas'

subst., ē-c.

ta nu tās saci: " šejat, kuņķa, jums vis: tā boņķel
un liēkat man mier!"

briedināt = briedināt

ME I 336 briedināt

verbs, ājo-a.

ka sāule dabu sakla un vēja stāvēt kād diēn, ta
iskalst, un ta i jābriedina -- jāleļ ūdeņc iēkša,
la briedst.

būcenis = būcēns

ME I 357, MH I 256 'c.noz.'

'piebūve'

subst., (ī)jo-c.

āra būceni stāvej mīt kast.

būšana = būšan

ME I 359 būšana

'saimniecība'

subst., ā-c.

ka i liēlak tā būšan, ta i liēlak tā darišan a.

cērķne = cērķn

ME I 377 cērķne

'riks siles ciršanai'

subst., ē-c.

cērķn bij tēc liēlc oīs, galc tēc līks, zuōb tā pat
ka cirān as, kaklc garē, zuōbiņ gala un kakla iēkša
kāc(-ta).

cujināt = cujināt

ME I 397 cujināt 't.p.'

'uzrīdīt suni'

verbs, ā-c.

tuš sūn ne'raz cujinat nevaizēi, pac zinai, kuŕ/a/
/govs/ jâplēs.

cuka = cukt ME nav

'atverams lūka krāns sildošajā daļā, pa kuru tīra
skursteni'

subst., ā-o.

tas i slikt, ka cuk: iemūre istaba, nūžig nēls nuō-
tāis stabs.

čuoža = čuož||čuožiŃ ME IX 427 čuoža

'izmūrāts iedobums krāsni, plitī vai mūrītī'

subst., ā-o.

čuožina ka ēdeŃ iēlik: ta stāvej sīc.

dakte = dakt ME I 434 dakte

'/lampas/dakts'

subst., ē-o.

vēlākos laīkos biļ petrolā laāps, ta dakt-s dabuļ
visādaks.

Aizg. no vlv. daht

drāte = drāt ME I 494 drāte

'stieple'

subst., ē-o.

drāt-s biļ lēkturē rūtē priēkša.

Aizg. no vlv. drāt

duŃste = duŃst ME nav

'tvans'

subst., ē-o.

vēco plīt ka kurina; un sagrūd pa agr šībet oīē, ta
tad duist nāc iēkša kaīnari, ka baīls.

Aizg.no vācu Dunst 'tvans'

duris = duris || duris ME I 520 duris

'durvis'

subst., i-c.

duris klinīs priēkša un āz iēkša uōtra stāndere, ta
liēk oīē un sprāūz priēkša kād sprūg vai kīl.

durklis = durkls ME I 519 durklis

'skalū tureklis'.

subst., (i)io-c.

esot bīs tāc kuōk staps un zēlz gala, tuō sāuc pa
durkl. tuō liēk istaba viduci un skal sprāūz iēkša,
un vīs: riņki vērp.

durpakala = durpakal ME nav

'aizdurve'

subst., ā-c.

es palūka durpakala sluēt un sāk skatītes, ku tas
vēlc i.

durpriēkša = durpriēkš ME I 521 durpriēkša

Subst. iā-c.

ne durpriēkš nuonst, ne kē.

dzest = zest ME I 549 dzest

'dzest'

verbs, io-c.

viņē iēt klā un abzeš uguņ, un ne kas vai nevāras.

dzīvuoklis = zivokls ME I 560 dzīvuoklis 'c.noz.'

'dzīvojamā māja'

subst., (i)jo-c.

agrak zivokls un rijs, un piederaps - vis: apuž vien
jūnt .

ērbeģis = ērbeģs ME I 574 ērbeģis

'dzīvojamā ēka, bez rijas un piederba pietūves'

subst., (i)jo-c.

Šiēn bij vgs ērbeģs, bet ta silo gan stāvēj.

Aizg. no vlv. herberge

garēties = garetes ME I 602 garēties

'izgarot, lēni izkvēlot'

verbs, ējo-c.

lat nu garejas vie vķ krāsn, ta vķlak taīsis ciē.

gubenis = gubeņs ME I 674 gubenis

'nojums pie rijas pelavu novietošanai'

subst., (i)jo-c.

gubeņs bij pe rijs.

ģevele = ģevel ME I 698 ģevele 'c.noz.'

'mājas gala augšējā daļa'

subst., ā-c.

saiņek nājei. bij apakš tuāis un ģevel geģā nuģpervet.

Aizg. no vlv. gevel

kaļns = kaļnc ME II 143 kaļns

'dzīvojamā māja'

subst., o-c.

kanģ es nāk no kaļn, tikģģ cūk nuģsprģģus.

kāmaris = kāmaris

ME II 149 kāmaris

'istabs'

subst., (1) jo-o.

sezdens vis'vašrak darb - jâcep karaš, jânazga naš-
naš, pîšc jakurina.

Aizg. no vlv. kaner

kloīdūngas = kloīdūngs

ME nav

'loga vai durvju rānja apnales'

subst., ā-e.

ka kloīdūngs piēsit durin, ta uz'reiz smukak isskatas.

Aizg. (?) no vācu Kleidung

kulda = kuļda

ME II 305 Ikuļda

'plīts priekšējā daļa, kur liek uguni'

subst., ā-e.

ka kuļda i zgnak, ta ātrak sasīlēt rīņ.

Aizg. no ig. kolda

kuļs = kuļs

ME II 307 kuļs

'klons'

subst., o-o.

tā'pat vis laūk bār /uzāguš - uz āūkst kuļ a plikaš
kājinā.

kūts = kūts

ME II 338 kūts

subst., i-e. , o-o.

tam gada kūts tas ziēnol gale sagāzas.

tā bij slink neit, ne'naz kūti lēkša negā.

Aizg. no vlv. kato vai kotte

kēncēle = kēncēl

EH I 695 kēncēle

'vees zoka trauks'

subst., ē-o.

oūkēdeņ nes tūda vesa kēncēle, ta vēlāk bij bleķ
spēlms.

keroži = kerož

ME II 368 keroži

'sakarsēti akmeņi pirts iekšējā daļā, kur kuriem
tvaika iegūšanai ļauj ūdeni'

subst., io-o.

us kerožīn pulk ūdeņ uz rēiz nevaig liet, ta isskalo.

Aizg. no ig. keros

laīdars = laīdars

ME II 402 laīdars

'ar kārtin norobežots laukums kūts priekšā'

subst., o-o.

nut: ta ka laīdars vārt: (Sakāmvārds)

piēdarbs = piēdarps||piēdraps ME III 242 piēdarbs

'telpa blakus rījai, kur kūla labību'

subst., o-o.

piēdarbs stāvei spriguļ pakārt.

piēroīdāt = piēroīdat

ME nav

'piegružot'

verbs, āio-o.

iēkša zāģei dēls un ta kāmāt piēroīdai.

roīda - no ig.

poruņi = poruņ

ME II 311 poruņi

'netīrumi, gružiš'

subst., o-o.

sasīlūcij pozuās pa kluoņ viduc, bet guīt-sapakša
vis: tāpat palik:.

puđmeite = puđmeit ME nav

'ōkas panats'

subst., ē-c.

no akneniā mūrei puđmeit, oimēt uz kaļķs pa stāp.

Aizg. no latīņu fundamentus(?)

puļka = puļk ME III 409 puļka

'pulķis'

subst., ē-c.

ka cūkbūda bij vārū puš, ta piēklapei tāpat kād
puļk priekša.

Aizg. no līb. pūlka resp. ig. pulk

puōruzis = puōruzs ME III 457 puōruzis

'lauku mājas priekānams'

subst., (i)io-c.

pa puōruz sāuc tād piēbūvit, ku iēkša iēt. ta tūli
šūkstaš gats: a gvaīt ('ar joni') nenāk iēkša.

rija = ri ME III 533 rija

subst., ē-c.

ka agrek izbēiž kuīt rii, ta nu atnēg laid kād
stund vaī pusstund.

Aizg. no somu(sal. ig. riha)

slekšas = slekš: ME III 925 slekšas

'slazdi'

subst., ē-c.

ka rudoni peļs nāk mēja, ta jāliēk slekš:

Aizg. no ig. loks 'Falle'

slēgtis = slēgts

ME III 1092 slēgtis

'loga rāmis'

subst., (1)jo-c.

luoģiā slēgt a biļ mēl palikuš, vaļzeļ nuoķrāsot.

Aizg. no vlv. slenge 'Einfassung'

spruņģis = ME III 1025 spruņģis

'spruņģulis'

subst., (1)jo-c.

jāpauņā viēne spruņģis un ta jāafasit tas ~~spuņģis~~
cāurums ciē.

stīnis = stīns

EH II 582 stānis

'ovāls koka toveris¹ kas trim kājām, ko izmanto
sālītas gaļas glabāšanai'

subst., (1)jo-c.

stīni glabai gaļ pa ziēm, pavasari ēāve.

Aizg. no vācu v.

stoņķelis = stoņķēls

EH II 583 stoņķelis

'koka trauks bez vāka un roktura, apr. 2 spaiņu
tīlpundā'

subst., (1)jo-c.

stoņķeli stāveļ ūdeņo, ku kārpeļs skalo.

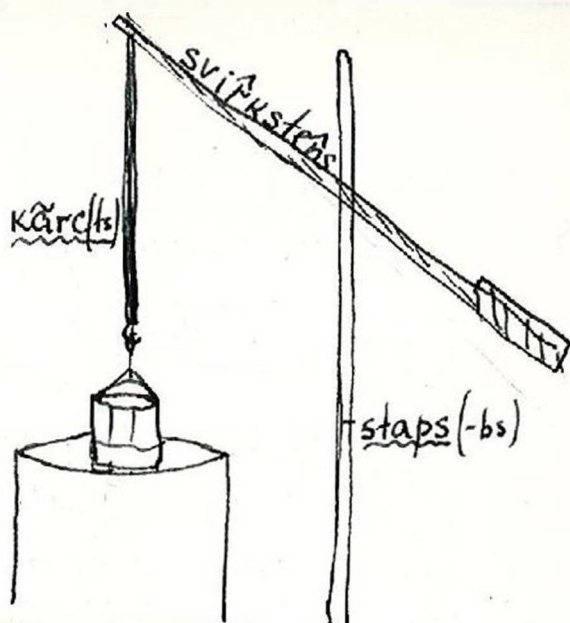
svirkstenis = svirkstens

ME III 1161 svirkstenis

'akas smēlējierīces sastāvdaļa'

subst., (1)jo-c.

ak:s biļ a svirksten, tād-s, ka tagad, nobiļ.

šapatis = šapa^{ts}

ME IV 4 šaparis

'pieliekamais'

subst., (i)ic-o.

šapatis bij vēlākos laikos, agrāk bij zemska^{ts}.

Aizg. no vācu Schafferei

šibere = šiber^s

ME IV 19 šibers

'krāsns aizbīdnis'

subst., ē-o.

ka šiber pa ātr satais ois, ta i duist i^{ks}ā.

Aizg. no v. Schieber

škuore = škuor^s

ME IV 57 škuore

'juata kore'

subst., ē-o.

tuš juat šukš oit: sāuc pa čukut, bet nē pa škuor.

tosa = tos:

ME IV 216 'c.noz.'

'tvaiks'

subst., ē-o.

ka ritig ka^{ts}at kerež, ta uzgāž ūdeⁿ vi^{tsu} un tos:
nāk nuš.

Aizg. no ig. toss 'Dampf'

vānģa = vānģ

ME IV 470 'c.noz.'

'osa'

subst., ā-c.

nen bij pūrcelān krūzit a tād ~~zī~~ tieu vānģin.

vāgūzis = vāguzs

ME IV 493 vāgūzis

'nojune vai šķūnītis ratu un darbarīku novietošanai'

subst., (1)io-c.

vāguzs bij ziņģ staļļam līzas.

Aizg. no lv.

vārde = vārd

ME IV 499 vārde

'sija'

subst., ē-c.

stuk: bij jānģs māja un jāatssprāūz atz vārd-s.

ta ne'kas nopiēģeras ('lopi nenaslinst').

ventā = vent

ME nav

'rokturis/kāda ierīcei/'

subst., ā-c.

sviēkstmašina bij spārn iēkša un vent klēti, ta

tuō griōz uz riņģ.

zemeskanbaris 9 zēmskanbāršs ME nav

'zemes klēts' -zemē ierakts pagrabam līdzīgs

padziļinājums produktu glabāšanai.

subst., (1)io-c.

piēn ~~gibaj~~ zemes glabaj zēmskanbari. tas bij a zēms

kuļ, guļ būvot baļģ, pe kādin klētiņ piētafsis.

7. AR METEOROLOGISKAJĀM PARĀDĪBĀM SAISTĪTĀ LEKSIKA.

Jeru izloksnē ir maz šīs grupas vārdu, kas krasi atšķirtos no literārās valodas. Te apstrādāta leksika, kas vākta, runājot ar teicējiem par l a b u un s l i k- t u laiku. Pienēvam, lietus lišanas apzīmēšanai izloksnē biežāk lieto šādus verbu: draņķēt, duot, gāzt, lītāt, līt, pilināt, rasiņāt, smidzināt (no tiem vairākus arī ar priedokļiem).

bālums = bālums ME I 272 bālums

'baltums'

subst., o-c.

viēno snieg bālums bij āra un celš vis: aīspu-
nac, ku mēn jālēt.

draņķēt = draņķot ME I 489 draņķēt

'līt(lietum ar sniegu)'

verbs, ējo-c.

jādvāri var draņķēt var kas, ta ružiā ne'kuo neskāde.

Aizg. no lv. drank 'Spüllicht'

draņķīgs = draņķīks EH I 330 draņķīgs

adj.

ti^k draņķīks laīks šuode, ka bez ciādiā nevar
aīkl valdīt.

Aizg.

duot = duot

ME I 535 , EH I 350 'c.noz.'

aten.verbs

viņpus upis bij briesmīg nuodeus liēt-s.

dzeņa = zēns

ME I 547 dzeņa

'vēsma'

subst., ā-c.

nav ne'maz vai silc, tad ārkst zēns nāk iekša pa
durīm.

džeštrs = zēštrs

ME I 547 džeštrs

'vēss' adj.

aprīlī vakar jaunabst vai i zēstr.

gabaloņs = gabaloņc

ME I 578 gabalains

adj.

ka i tad gabaloņ, vālei nākoņ, ta jāstās kāpost, ta
galviņš āugot liēls.

gabaluoties = gabalotes

ME nav

'dalīties gabalos'

verbs, ūjo-c.

nebūs ne'viēnc liēt-s, debeš: gabalojag.

kaīlsais = kaīlsais

ME I 133 kaīlsais

subst., o-c.

kaīlsala ruž reižuās issaīst.

klārs = klārs

ME nav

'skaīdrs, dzīdrs, tīrs' adj.

ka zāle ras: un gaīs tās klārs, ta no rīt būs
laps laīks.

kust = kust

ME II 328 kust

verbs, sto-c.

ka sniēks nuokuš, ta lāuk jāū a sāk zūt.

līnāt = līnāt

ME II 489 līnāt

verbs, āio-c.

ka liēt-s iīg līnā, ta vist-s netip vis paspārne,
bet staīga pa liēt nuolaistam astei.

mērguot = mērgot

ME II 602 mērguot

'sīki līt'

verbs, ōio-c.

ritig nelīst, bet mērgo.

pērkuongabāis = pērkuongabāis ME nav

'lietus mākonis'

subst., o-c.

pērkuongabāi jāi siere pa vidučin.

plūāpis = plūāps

ME III 372 plūāpis

'slapjdrankis'

subst., (i)io-c.

trešo diēn nāk tās plūāps no gais, ne'kuo prātig
nedabu darīt.

rēns = rēnc

ME III 520 rēns

'nierijs, rāns' adj.

naī patīk tās mīliks, rēnc laīks, ka vēs nay un
gais skaī viē.

rūsa = rūš

ME III 572 rūsa

'zibens bez pērkons'

subst., ā-c.

rūš vis'vaīrak i āūgusta.

saliēdēt = saliēdet ME nav

'ļaut salīt; samēreēt, lietum lietot'

verbs, ējo-c.

tuōvasaŅ nuōsliŅkoj uŅ saliēdei vis labib.

sāllēkme = sāllēkm ME nav

'saullēkss'

subst., ē-c.

sāllēkme laid guōys āra/ganībās/.

sēma = sēm EH II 478 sēma

'sarna'

subst., ā-c.

tādos skaīdros ziēns rītos, ka i āūkac lais, ta i

sēm.

sēmaņs = sēmaņc EH II 478 sēmaņs

'sarnots' adj.

cik ta gaŅ biŅzit i smuk: ,tāda sēmaņa ziēns
rīta!

slapjē = slapš ME III 916 slapjē

adj.

ka i slap vasaŅ, ta būs švaks gac(-ds).

stabi = stab EH II 567 stabi

'saules gaismas kūlī'

subst., o-o.

ka sālleŅ i stab aņuža, ta būs slika laīks.

strēla = strēl ME III 1088 strēla

'strēle'

subst., ā-c.

dobeš vienas strelas, būs gruoziks laiks.

sturnis = sturns EH II 596 sturne't.p.'

'īsa lietus gāze'

subst., (i)jo-c.

jūlija kāc sturns uznāc gaī, bet zeī ta iskāltus,
ka līz saknītē netiēk.

tilka = tiēk ME IV 188 tilka

'lāstoka'

subst., ā-c.

ka tiēks jāū po jūstx karajas, ta tik es tik: us
kājā.

varavīkna = varvīkn ME IV 483 varavīkna

subst., ā-c.

ka varavīknaī a pīrket rād, ta pīrks nuōpūst.

ziēnas vējš = ziēns vēš ME IV 742 ziēnas vējš
.....

'ziēnēlu vējš'

laīkē jāū pavasāfs ti^k drīz nobūs, šuōde akāī
ziēns vēš.

8. LEKSIKA, KAS ATTIECINĀMA UZ DAŽĀDĀM TEMATISKAJĀM GRUPĀM.

Te ietilpst leksika, kas lielākā vai mazākā mērā saistīta vai nu ar vairākām šai darbā apskatītajām nozarēm, vai arī attiecas uz kādu cilvēka darbības sfēru ārpus tām. Galvenokārt tās ir vārdi, kurus nevar ietilpināt tikai vienā no grupām "Lopkopības leksika" vai "Ar cilvēku saistītā leksika".

akniņš = akniņš ME I 64 akniņš
.....

'akniņš'

subst., o-c.

ganība bij tāc liēle akniņš, ta tuš sēdoj līzas un siīdij kājs pe suš.

akriņš = akriņš ME nav

'akriņš' adj.

akriņš tīruš te bij visriņķi.

akriņš = akriņš ME I 65 akriņš

'akriņš'

subst., o-c.

tēs skaīdij akriņš puš: priēkš stabīn.

aku'rāt = aku'rāt ME nav

'tieši' adv.

vaš nu ta aku'rāt vīpēš tas bij jādaš?

Aizg.

alināties = alināties ME nav

'maldīties'

verbs, ājo-c.

tikmē^ā alinājas pa mež, kamē^ā izga^ā pura āra.

aluoties = alotes ME I 69 aluoties

'naldīties'

verbs, ūjo-u.

ka gana^ā pīma diēna stuk: pazūd, ta gudus alojas.

apriķas = apriķ ME I 115 apriķa

'atgrieztas zemes vēlēnas'

'naizes rieciens'

subst., ā-c.

ka līd līdu^{ās}, ta v^ēlēn^ā sagriež apriķas.

apuklān = apuklān ME I 132 apukal^{us}

'atpakal' adv.

tā ziņ sprāks^{ān} man bij^ā tāc spru^āgs, ka es netik
ne us priekš, ne apuklān.

apužn = apuž ME I 132 apužn

'apakš'

prepoz.

citrēž apuž kakl^ā paliēk spru^āgs, ka at i nu^ācīrpt.

baūdit = būdīt ME I 266 baūdit

'nogaršot'

verbs, o-c.

pac nebāūd, bet uōtren a neduō.

beiguns = beiguns ME I 278 beiguns

subst., o-c.

uōc tīr^{ās} a drīz būs pe beigun.

pavasā^ā puse nāk ga^ā beiguna (t.i., izbeidzama^ā sāli-
tā ga^ā).

bořrāt = bořrat EH I 235 bořrāt 'c.noz.'

'berzēt, būkāt, maisīt'

verbs, ājo-o.

kaļpēls pabořra pa kuŗi, ta iēt labak aiz nuō.

cēruue = cēruū(sic!) ME I 378 cērne't.p.'

subst., ē-o.

šiū viēngād nuōgāi kuneļē a cērunēn.

cišīnāt = cišinat EH I 275 cišīnāt

'dzīt prom, saucot : ciš!'

'nopurināt, notīrīt'

verbs, ājo-o.

cišina vist-s pruoņ.

nuocišina drēbs, drasks piēlīpuš:!

čapte = čapt ME nav

'kopa'

subst., ē-o.

maņ māc vis tuō drēb čapt ciē uņ pruoņ a vis.

Aizg.

čegūās = čegūās EH I 288 čegums

'skausts'

subst., o-o.

viņē pakār kaķ us čegūā uņ izmet: āra.

čičīngriētina = čičīngriētiņ ME nav

'mārīte'

ka čičīngriētiņ uzlatžas, ta i jāpangā us pīrket,

jāuskāp uz akuiņ uņ ta jāskatas, ku lido.

duga = dug ME I 510 duga

'notīrums, dulķainums'

subst., ā-c.

sāras nuodvēl^āk vis tuš dug, ūdeņā^ā kas i klā.

dugēns = dugēns ME I 510 dugains

adj. 'dulķains'

ka ūdeņ^ā i netīrs, ta sak: ak tu dugēn stānāt
ūdeņ^ā!

dzēls = žēls EH I 356 dzēls

'iedzeltens' adj.

no pavasar^ā puķiten^ā citreiz žēls viš pilō grāys.

dzīvs = žīvs ME I 560 dzīvs

'vesels, nesadalīts' adj.

jāduš^ā kustoniā žī kvieš, nonaz nāt nedabu, žīrns
puš.

ērrināt = ērrinat ME I 571/errināt/

'kaitināt/sunī/'

verbs, ājo-c.

ka sun^ā ērrina, ta paliēk negaņē.

gālds = gāls ME I 590 gālds

'apstrādāts dēlītis, ko izmanto trauku gatavošanai
subst., o-c.

mēlnākē^ā kuok plēs gāldos uī žāvo.

izplaknis = isplakns ME nav

'plaši izplestām kājām' adv.

ta isplakns gā, siveņē, kā nu tuš sīten^ā dabuš.

~~kaļķis~~ ~~nodilusi~~

~~varbus~~

kaļķis = kāķis

ME II 172 kaļķis

'runcis'

subst., (1)io-c.

kaļķis nedīgaks ka kaļķis.

koņca = koņca

ME 'c.noz.'

'veca, nodilusi slota'

{nievājošā noz.} 'kājas'

no sluot-s koņca viē palikus.

a sluot-s koņca izmēz apcietn.

dabus pa koņca!

kopsis = kops || kops ME II 254 kopsis

'neliels, mazvērtīgs trauks'

subst., (1)io-c.

es iēlē, kašā kopsi zup:, bet suņo bi izēd-s.

No ig. kops

koska = kosk

ME II 255 koska

'koka niza'

subst., ā-c.

ka liēpaš nuoluobi kosk nuō, ta jāu tie lūk i apuža.

No ig. kosk

kuņa = kuņ

ME II 316 I kunna

'varde'

subst., ā-c.

ka piņno kuņ pavasari slapuna rēzot, ta būšot slap: vasa.

No ig. konn

kuŗvis = kuŗvis

ME II 326 kuŗvis

'grozs'

'ratu virsdaļa'

subst., (1) ū-c.

vēl kuŗvā dēlit pār un sēž vīsu.

kaŗpeļs skaloj drūš kuŗvi.

No vlv. korf

kveksis = kveksis

ME II 351 kveksis

'maza suns'

subst., (1) ū-c.

naš ganos nāc tāc kveksis līz.

keļjāt = keļjāt

ME nav

'pa rēku galam ķerstit'

verbs, ā-c.

kaķs a ķep keļja putniņš no būr āra.

kiŗpa = kiŗp

ME II 381 kiŗpa

'saišķis'

subst., ā-c.

ķineps ('ķimenes') sasiēn kiŗpa un piēkaŗ pe
pakš, lai ižžūst.

No līb. ķimp 'Bīndel'

lukis = luks

EM I 761 luks

'naža spala uzneva'

subst., (1) ū-c.

luks i priēkš tān, lai asniņc neplēst puš tuō
naž spal.

maĩsuũs = maĩsuũs//maĩsuna EH I 778 maĩsuns

'jaukti' adv.

vĩks sei maĩsuũs aũzs un miẽžš.

nenikis = neniks ME II 601 nenikis

'caurteka'

subst., (i)jo-c.

ka neniks istaĩnis, ta slapuũs nay us ceĩ.

No vlv. nonek 'Mönch'

nenĩeties = nenĩetes ME II 602 nenĩeties

'spĩlĩeties'

verbs, ějo-c.

e, ka naze kaķĩ piẽsĩũlite nenĩetias!

nesties = nestes ME II 605 nesties

'rasties'

verbs, o-c.

ka kũtaĩ ciĩt grĩd, guoũeĩ netas puĩks us sĩniĩ.

nuĩdzināt = nuĩžinat ME II 668 nuĩdzināt

'spĩdzināt'/par dzĩvn./

verbs, ājo-c.

puĩks biĩ beskĩĩnig, nuĩžinaĩ kaķ.

nũsa = nũs ME II 679 nũsa

'nuša' subst., ā-c.

nũs tik trak kuõž, ka nedabu guoũs isslĩũkt.

nuoĩjs = nuoĩs ME II 791 nuoĩs

'no vienas vietas, viscaur' adv.

tũr biĩ tĩd viĩt, ku sĩns nuoĩs viĩ.

nuoļekus = nuoļeks ME nav

'viscaur, visapkārt' adv.

bēre ne'naz var negrib zivotes, maīt-s vis: issvaīdīs
nuoļeks viē.

perulis = peruļs ME III 202 II perulis

'perētāja vista'

subst.(1)10-0.

ka peruļs sēž uz uōlaš, ta ilg nevar nuōsti nakt,

pīlēnāis = pīlēņš ME III 232 pīlēņš

'pīlādzis'

subst., (1)10-0.

pīlēņš jāu vairak grib usklaj lāuk šukt.

plāksēniski = plāksēnisk ME nav

'plakaniski' adv.

lāb, ka tas dēls bi krit-s plāksēnisk.

plāksēns = plāksēns ME III 287 plāksēns

'plakans' adj.

vaē ritešs bi tīr plāksēne saspiēsc.

pušs = pušs ME nav

'purvs'

subst., 0-0.

ka guōys pa purīā gani, ta bez gariā zābakim nava
varej iēt.

reīzuāis = reīzuāis ME III 508 reīzuāis 't.p.'

adv.

kreīns reīzuāis gā, bet reīzuāis ne'naz negā
kuōpa.

roīda = roīd ME III 551 roīda

'gruži'

subst., ā-c.

labib bij a visai roīdai.

No ig. roid 'grober Sand, Kies, Staub'

skuībit = skuībit ME III 903 skuībit

'ar(neasu)nazi vai cirvi drāzt, griezt, skaldīt'

verbs, īļo-c.

vēcaš zāgoj, aīkāps nuō, es a cirit nuōskuībi
zārs.

slakāties = slakates ME III 914 slakat(?)

'slacīties'

verbs, āļo-c.

šūōslaiķs kānnaī piēno tok slakajas pār pa maī.

staīgs = staīks ME III 1039 staīgs

'staīgs' adj.

ganibs biī staīg-s, da puriā zīgoj.

stīpāt = stīpat ME III 1076 stīpat

'vilkt, stiept laukā'

'stiept'

'stīpot'

četr vīr stīpai guōys no staīguī āra.

sēns meža biī tik puīk, ka stīpai a kaīpeī
kuīvīn nūja.

kuōk tuōļs stīpai a kuōk stīpaī.

strēķis = strēķs ME III 1087 strēķis

'rinda'

subst., (1)io-c.

bērs tik smuk: zīvojas, krāne kluciš: streči.

No vlv. streke

šķiršts = šķiršo

ME IV 45 šķirsts

'lāde drēbju vai miltu glabāšanai'

subst., o-c.

klēti šķirsta bij uōtra zort milt iekša.

No līb. resp. ig. kirst

trāsēt = trāset

ME IV 228 trāsēt

verbs, ējo-c.

ka vist-s trāse, ta drīz dēs.

tū = tūm

ME IV 281 tūmu 't.p.'

'tuvu' adv.

citreiz, ka bij tūmak pļavs, ta treždenas brāuc
nāja.

nenāc pa tūm!

urināt(ies) = urinat(es)

ME IV 305 urināt

'urbināt, šķirstīt, (meklējot) spiesties dziļāk'

verbs, ājo-c.

oāliš urinajas nūte! apakš spārniā apakša.

9. SKAŅU VĀRDI.

a/ VERBI.

brākšēt = brākšēt ME I 322 brākšēt

verbs, 10-c.

ābol¹ bi¹ tik pulk¹, ka stut-s brākšei¹ viē.

bubināt = bubinat ME I 343 bubināt

ā10-c.

ziņks, ka pazīkst saīnek, ta bubina.

buŕkšēt = buŕkšēt ME I 353 buŕkšēt

10-c.

ka sezeñ piŕti rītig iasvīst uñ nuôperas, ta
vaig nazgates, kanģī ād buŕkš.

čīrkšēt = čīrkšēt ME I 414 čīrkstēt 't.p.'

10-c.

sāūs: laīks bi¹, zeñ ta ka pēln, ka aŕ, ta zuôbos
čīrkšei.

diņkšēt = diņkšēt ME I 469 diņkšēt

10-c.

nazaš būs drīz di¹ gad vēc, skriēn, ka diņkš viē.

ēlināt = ēlinat ME nav

'sasaukties, saucot: ēlo!'

ā10-c.

ka zīd, ka nābuŕgoš gaņc ēlina, ta tik~~1~~ ēlina
preti.

kičīnāt = kičīnat

MEH I 607 kičīnāt

'mājdzīvniekus vai putnus dzīt, uzsaucot "kičš!"

ājo-c.

es kičīnai aīt-s prūm no gubām.

knakšēt = knakšet

ME II 242 knakšet

.....

jo-c.

pošs gāi darbos liēliņ līž, ka knaksei viē.

knukšēt = knukšet

ME II 250 knukšet

.....

'izdot īsas, aprautas skaņas'

jo-c.

aīt knukš, ka i slīn.

kokšīnāt = kokšīnat

EH I 638 kokšīnēt

'saucot "kokš", dzīt govīs'

ājo-c.

ka nāc uz vaka pus, ta kokšīnai uī zīn māja.

kraūkšēt = krāūkšet

ME II 263 kraūkšet

jo-c.

maiz ciēt, krāūkš viē, ka kuož.

kriūkšēt = kriūkšet

ME II 282 kriūkšet

.....

jo-c.

uī tā nuōšd vīstīn, ka kšūliņ viē nuōkriūksei.

kiūkstēt = kiūkstet

ME II 386 kiūkstēt

'riet'

o-c.

tas kvekš kiūkstei gaī, bet guōys jāu no vīn
nebaīdījas.

mēkšēt = mēkšēt EH I 778 mēkšēt

'blēt' (nie.nor.) 10-c.

atved tuš at māja, bet tas lušps cāur diēn mēkš viē.

nuṛkšēt = nuṛkšēt EH 29 nuṛkšēt

'klusu runāt vau dungot' 10-c.

viēš kām kuš nuṛkšēis zēn dēgūn ūn nay lices ne
stās: (ne zinīs) pa vīpiā.

peṛkšēt = peṛkšēt ME II 900 ~~peṛkšēt~~

10-c.

peṛkš ta ka nelāgs siveņc!

pakšīnāt = pakšīnat ME III 50 pakš(ī)nāt

ā10-c.

ta gaī i jāūk gulet šķūni, ka liētiņc pakšīna pa
jušt.

pāūkšēt = pāūkšēt ME III 128 pāūkšēt

10-c.

zīls krīt zeme, ka pāūkš viē.

poṛkšēt = poṛkšēt ME nav

'burbuļot'

'tukšu runāt' 10-c.

zup: vāras, ka poṛkš viē.

siēy staigaj pa mājam poṛkšēdaī.

skrāūkšēt = skrāūkšēt ME III 888 skrāukšēt

10-c.

ka maiz i lāb iscepūs, ta garozīn skrāūkš.

sprakšēt = sprakšēt

ME III 1009 sprakšēt

verbs, o-c.

egļ naik sprakšēt un sprēga, nevar pa tūn iēt.

žlořkšēt = žlořkšēt

ME IV 818 žlořkšēt

io-c.

zābak pīl a ūdēn, žlořkš viē.

plāūmašīn bi, salūzus, un ta brāuc, ka žlořkšei viē.

žlořkšēt = žlořkšēt

ME IV 818 žlořkšēt

io-c.

Rīšns pura i akač : ka no celiņ nuōsti, ta žlořkš viē
zeņ zābakiņ.

b/ NOMENI.

blařkšis = blařkš:

EH I 226 blařkšis 't.p.'

subst., (i)io-c.

ta bi, viēnc liēlc blařkš, un tas trūmuls gāzas
zems.

blāķšis = blāķš:

EH I 227 blāķšis

(i)io-c.

kas tas bi, pa blāķš ? bēniņ duņš laičaņ vēja,
sitas a vōļ.

bliūķšis = bliūķš:

ME nav

'spēcīga skapa'

(i)io-c.

uz'reiz tēc milziks bliūķš, uguņo viē nuōšķst
un egļ sāk dekt.

blīkšis = blīkš: ME I 316 blīkšis

(1)10-c.

un ta biļ vieno traks blīkš:, un kūšūkš: dēļ iēgā-
zas iēkšā kūti.

buņkšis = buņkš: EH I 253 buņkšis

'tāla, dobja, paklusa skana'

(1)10-c.

tād ka pērkon grāļ, tās ka liēlgabal buņkš: biļ.

diņkšis = diņkš: ME nav

'trokanis, kāds rodas, ātri skrienot sīkiem soliņiem'

(1)10-c.

gaļ nāļs stūr tās diņkš: nuōskrēļ, unta ta akal vis:
palik: klus:.

grājs = grāļ ME I 644 grāja

'skana' ā-c.

es ziņdeļ ta ka daļp grāļ, bet tagat tok vaļ ne'naz
tād nay.

Plozine. Visi turpnākie - ~~tan~~(1)10-celni.

klakšis = klakš: ME II 111 klakšis

ka tās klakš: nuōgāļ, ta tā puļk biļ ritiga viēta.

kluņkšis = kluņkš: ME II 236 kluņkšis
.....

tās kluņkš: viē nuōgāļ, un dibena biļ.

knakšis = knakš: ME II 242 knakšis

ka nuōiēt tās knakš:, ta zin, ka peder i piēgriēt.

spuņkšis = spuņkš: ME III 1033 spuņkšis

'spurdziens'

neitoniā tās spuķšs, ka vai nu!

vēķšs = vēķš: ME IV 555 'c.noz.'

'raudiens'

taā jāū ne'kuō nevarej pasacit -- tū'li vēķš:

vaļa.

zlaķššs = zlaķššs ME nav

'asa, ilgstoša, nevienmērīga skaņa'

zirks no tā zlaķš tā sabaīdijas, ka likas sūps a
visiā vāģiā.

zlaūķšs = zlaūķš: ME IV 746 zlaukššs

'dobja, nevienmērīga skaņa'

kūc dušs sitas pa vēi, zlaūķš: viē iēt.

zliūķšs = zliūķš: ME IV 746 zliūkššs

'spēcīga, aprauta skaņa'

ta nāc tās zliūķš: uz'reiz, ka vis tār duļ palik:.

10. INTERJEKCIJAS.

attīn!

ME nav

att sānu klāti : attīn, attīn! tāpat jērs a ,ka radina
sav klā,

atškan!

ME nav

'atpakal!' (zirgļem)

bra'dāuks!

ME I 321

uzreiz - bra'dāuks! ku bīš,ku ne,zaks priekša.

cib-cib

ME I 378 cib

(lieto,saucot vistas)

ciš!

ME I 389 ciš

(lieto,aizbaidot vistas)

cu!

ME I 397 cu!

(lieto,rīdot suni)

čuš!

ME I 423 čuš!

(lieto,runājot par kaut ko izpostītu vai
neizdevušos)

uzgāz ūdeņ virsu,uņ uguņo - čuš! nēllāš gaile
lēkša.

du!

ME nav

tikme! šie - du! prūm.

duo*ču!

EH I 350 duo*ču!

dziŕd*al

ME nav

ejō 'paklau'

ME nav

evō!

ME nav

kaš!

ME II 170 kaš

kāju!

ME nav

(lieto, liekot zirgam pacelt kāju)

kokā!

ME II 254 kokā

(lieto, mudinot govī ēst un iet mājup)

nūž!

ME II 755 nūž

(lieto, nomierinot govī)

plonca-plonca

tas bi, vienc, di, - vis: veš: plonca, plonca,

uñ cāūr (t.i., ātri un pavirši veļā līnāzgāta)

ti!

ME IV 179 ti!

(lieto, saucot vistas)

tpŗū ! (vibrē lūpas)

ME IV 216 tpŗū!

(lieto, zirgu apturot)

tr ! (vibrē mēle) ME nav

(lieto, zirgu apturot)

u*ja!

ME IV 296 u*ja!

(izsaka pārsteigumu)

T Ē Z E S.

1. Jeru izloksne, tāpat kā citas Rūjienas apkaines izloksnes, pieder pie robežizloksnēm starp vidus un lībisko dialektu. Tā ir saglabājusī gan viena, gan otra dialekta iezīnes.

2. Lielāko Jeru izloksnes leksikas daļu veido ar literāro valodu kopīgie vārdi ar zināmām fonētiskām un morfoloģiskām atšķirībām. Kopīgie vārdi ir gan semantiski identī, gan semantiski neidentī literārajai valodai.

3. Semantisko dialektismu grupā ir vārdi, kuriem izloksnē ir cita nozīme nekā literārajā valodā. Ir arī vārdi, kuriem ir vairāk nozīmju nekā literārajā valodā, kā arī vārdi ar mazāk nozīmēm nekā literārajā valodā.

4. Savāktais materiāls rāda, ka Jeros ir saglabājušies izloksnei vai izlokšņu grupai raksturīgi īpatnēji vārdi, kuru nav ne literārajā valodā, ne citās izloksnēs (dialektos). Ir saglabājušies arhaismi, kas literārajā valodā sen zuduši. Leksiskie dialektismi ir gan mantoti, gan aizgūti vārdi.

5. Jeru izloksnē visvairāk aizguvumu ir no vācu valodas. Šī ietekme, ko nosacījusi vācu kundzība, sākusies jau ļoti sen, par ko liecina aizguvumu daudzums. Ir sastopams paralēlisms: kādu lietu vai parādību apzīmē gan ar latviskas cilmes vārdu, gan aizguvumu. Lielākā daļa vācisko aizguvumu kvalificējami par barbarismiem.

6. Jeru izloksnes leksiku spēcīgi ietekmējusi igauņu valoda. Vairāki izloksnē sastopami igaunismi ir arī literārajā valodā, kas liecina par visas tautas sakariem ar igauņu tautu. Daļai Jeru izloksnes igauniskas cilmes aizguvumiem literārajā valodā atbilst aizguvumi no vācu valodas. Daļa igaunismu savas morfoloģiskās un fonētiskās īpašības saglabā spilgtāk nekā literārajā valodā.

7. Zēmkopības leksiku veido galvenokārt mantoti vārdi, kas liecina, ka latvieši jau sen nodarbojušies ar zēmkopību. Aizguvumi lielāko tiesu ir seni, tie nostiprinājušies literārajā valodā.

8. Arī lopkopības leksikas lielākā daļa ir latviskas cilmes. Taču to aizguvumi ir vairāk nekā zēmkopības leksikā. Galvenokārt tie ir vārdi, kas saistās ar zirgkopību.

9. Ar lauku sētu saistītās leksikas grupa pēc cilmes ir nevienveidīga. Ir daudz aizguvumu no vācu un igauņu valodām – gan kopēji ar literāro valodu, gan atšķirīgi.

10. Slāviskie aizguvumi izloksnē lielāko tiesu ir kopēji ar literāro valodu, un šim darbam savāktajā materiālā to ir maz.

11. Leksikā, kas saistās ar apģērba gatavošanu, īpaši ar šūšanu, ir daudz aizguvumu no vācu valodas. Tas liek domāt, ka šie vārdi aizgūti līdz ar lietām un procesiem, ko tie apzīmē. Daudziem no tiem literārajā valodā ekvivalentu nav.

12. Izloksnē ir maz īpatno vārdu, kas saistās ar meteoroloģiskām parādībām. Lieto literārajai valodai identus latviskas cilmes vārdus.

13. Leksika, kas saistās ar ēdiena gatavošanu, galvenokārt ir mantotie vārdi. Lieto arī aizguvumus no vācu un igauņu valodām. Slāviskie aizguvumi ir identiski literārajai valodai.

14. Izloksnē ir īpati skaņu verbi un nomeni, kurus literārajā valodā parasti nelieto.

15. Aizguvumi visumā pieskaņojas Jeru izloksnes fonētiskajai sistēmai un gramatiskajai struktūrai, tomēr lībiešu un igauņu valodas ietekmējušas izloksnes fonētiku.

16. Salīdzinot ar literāro valodu, izloksne ir bagātāka ar formu paralēlismu. Pēdējā laikā izloksnē daudzi vārdi kļūst par arhaiskiem. Literārajās valodas vārdi izspiež dialektismus.

17. Izloksnes valoda nav vienota. Pašreiz dažādu paaužu runātāju leksika ir ļoti dažāda, tādēļ izloksnes materiāla vākumā nepieciešams diferencēt dažādu paaužu leksiku.

IZLOKSNES VĀRDU VOKABULĀRIJS.

abrķasis	akuotens
abrķasītis	akuots
actens	akurāt
ačka	akurātīgs
adionīte	algacis
agrakējs	alināt
agrējs	alināties
aita	aluot
aitin!	aluoties
aitīpa	apakšžuoklis
aitkuilis	apdienēt
aitputriņa	apģalvene
aizart	apgaust
aizarvaga	apīeties
aizgājējs	apīlītis
aizjūgs	apluoks
aizlējs	apnālis
aizmāršīgs	aprika
aizvīrsīgs	apsukāt
aklis	apukļam
aknins	✓ apuž
akna	arankārta
akrinģss	arkls
akriass	art

arumi	ādmīnis
asaruot	ālava ārdīklītis
asinstrauks	ārdīklītis
asms	ārdīt
aste	āze
atāls	baķis
atdabūtis	balmute
atgarētis	balsrīkle
✓ atkarātis	✓ balss
atkars	baltūkanējs
atnata	balzene
atnestis	✓ bante
atskāp	barbars
atskāp!	barināt
atskāpināt	barība
atskāptis	barībsrīkle
atzveltno	bars
audakls	baruoklis
augšžuoklis	baudīt
augt	baumas
aukstā gaļa	baura
aulekši	bauslākens
auns	✓ bazars
auzas	✓ bažītis
auzājs	bābipa
ābuoli	bālēt
āda	bāls

bālums	berbele
bārbala	bert
bārda	berzēt
bārdas	berzt
bārdzība	best
bārkste	bešana
bārkstene	bezzuobis
bārkstens	bēriņš
bārs	bērnāts
✓ bārstīt	bērs
bārstītis	bēruoties
✓ bāzt	bērzens
bāzties	biezais piens
bāžina	biģis
bedājs	bijāšana
bedre	✓ bikstīt
bedrons	bikšas
beduklis	bimbalas
bedulēt	birt
beigties	birze
beigums	biržuot
benberis	biuvāt
benausis	bizenis
bendele	bizināt
benkuris	blarkšķis
benķis	blākšis
benķis	blāķis
berbele	blākītis

blēt

•
blieka

bliekens

bliukšis

blīkšis

blusuoties

bocaka

boknīt

bomburnieks

borava

borene

borgēle

borrāt

bradauks!

bradāt

braukšana ~~braukt~~

braukt

braukulis

braupa

braupas

brakšēt

brede

brennele

brēngs

breste

bricāt

bricāt

briedala

briedināt

briest

brīnīt

brunči

✓bubināt

bufe

bukāties

bukso

bukstiņš

bullis

bullītis

bungāt

bunkšis

burbulēns

burkāns

brīkšēt

burstiķis

✓buonis

buzulis

būcenis

✓būda

✓būšana

cakāt

✓caurocaurēm

caurduras

ceċumi

ceċkuls

ceċlāt

celēns

celiņš

celt

ceļkauliska

ceļkaula

ceņuls

cepiens

cepināt

cepties

cepurīte

cerņņi

cers

četorkenis

cērkne

cērpzāle

~~cērpzāle~~

cērtāt

cērumo

cērūzis

cib

cieniniete

ciens

ciens

ciesājs

ciesš

ciest

ciesš

ciesš

ciesš

cieza

ciliga

cilpiski

cinduka

cingulis

cirkste

cirkulis

cirpējs

cirpis

cirpšena

cirpt

cirta

ciska

ciš

cišināt

cīsties ~~oui~~

oui

cujināt

cuka

curulis

oūka

oūkbūda

oūkēdiens

čagans

čanna

čaplika

čapte

čauksturis

čerpaks	dēlene
čičingrietīna	dinkšēb
čilbaks	dinkšis
čirkšēt	divjūgs
čunčurēt	divzīngu zeme
✓ čuoža	dienastnieks
čupa	dienasbs
čuš	dienenieks
čūpināt	dienētāja
čūpstala	dievs
čūpstala	dievuoties
čūpstināt	dīlīt
daba	dīlīte
✓ dabūt	dīrāt
dakarēt	dīžāt
dakšas	donkāt
✓ dakte	donkurēt
dalbe	dosa
dalība	drabīnas
dalība	dracāties
✓ dampis	dracis
deguncaurums	dragons
dencis	dranķēt
dendelēt	dranķēgs
derēt	draska
dervelis	draudzēties

draudzīga	duris
drāte	durklis
drātēt	durkns
drāziens	✓durpakala
drebiens	durpriekša
drēbeldriķis	duzdums
drēbens	duzēt
✓drēbes	duža
drieguot	dūcis
drīzināt	dūcis
drubazda	dūcis
drukāt	dūdulis
druostala	dūkala
drupens	dūklens
duga	dūnajs
duga	dzeltēt
dugens	✓dzelži
dui	dzēnauška
duilis	dzēsne
dumbrājs	dzest
dundulētis	dzostrs
dundurs	dzelzīte
dunste	✓dzēriens
duole	dzērvīte
duo*šu	dzija
duot	dzildzināt
	dzirda!

dzirdināt	ezēt
dzirkles	ezītis
dzīguot	eža
dzīpars	ēlināt
dzīpstalas	✓ ērbeglis
dzīve	ērkolēt
dzīsla	ērst
✓ dzīt	ērzelis
✓ dzīvs	ēdājs
dzīvumai	ēdināt
dzīvuoklis	ēdnapa
dzīvuoties	ēdumi
ēbuliņš	gabaliņš
ēcekšas	gabaliņa
ēektīpa	✓ gabals
ēcēt	gabals
ēģe	gabaluoties
ējo	gaisuons
ēlks	gaitiņa
ēlst	galdiņš
ērdināt	galds
✓ ērrastības	gaļa
ērrums	gans
ērrināt	gapģis
ērruoties	gapģis
ēškins	garētles
ēvo	gausa

gausīgs	gubenis
gājums	gubina
gānis	guove
glaudīt	gurste
glāsēt	gurte
glāzene	guršņs
glidēt	guāņa
glumums	guņņņs
glundziens	gūža
✓ glūda	gūžīgs
grauņši	ģenele
grauši	ģepelis
grābekis	ģērāt
grābt	ģērūzis
grāja	ģēvelo
grenžģi	iejuģs
griezt	ieklāģi
griezumš	ienaukti
griuzduģi	ienaģi
gruoģi	ieraģanāģš
gruzdums	iet kuopā
grūdēģš	ilknis
grūsnēģš	ilkse
grņņuoklis	irbe
grņņuot	izbārstities
guba	izdabūt

izdienēt	✓ kaltēt
izēdūklī	kananas
izgatavēt	kananpriekša
izkalēties	kani
izknidēt	kannaris
izknidināt	kamputra
izplaknis	kančaka kantika
izsijas	kanika
ībuoties	kanna
īdēt	kanvalis
✓ jakte	kanepes
jancīgs	kanģerēt
✓ jaudāt	kapurētis
jaunaita	karaša
jāt	karavnieks
jēstrīgs	karīte
jēre	karns
jēmi	karpelājs
jērene	karpelis
jūgt	kārties
kacīnāt	kartips
kailsals	kartuons
kaisīt	kaš
kaite	kašāt
✓ kalējs	kašumi
kalninēns	kaucis
kalns	kaudze
✓ kalšana	kaudzē
✓ kalt	kaudžlāva

kaut	klīpāt
kaut	kluči
kažuks	kluģis
kābakāties	klunkšis
kābaks	knaģis
kājdiena	knakšēt
kāju!	knakšis
kālis	knoiza
kāpuosts	knukšēt
kāpslis	knutka
kārnīt	knūja
kārnītis	kocala
kārpe	koitars
kārst	koiza
kārsteva	koksis
kārtuot	kokš
kāsis	kokšīnāt
kičīnāt	koļļāt
klekšis	konea
kļausts	konea
kļanīt	konči
klapi	kopsis
klārs	korķens
kļeidungas	korķis
kļeperis	kornātis
kļeps	koska
kļīpa	koza

krancis

kratīklis

kraukšēt

kraut

krečumi

kreins

kreinuot

krēpes

kriķi

kriukšēt

krumpa

krurpens

kruokis

krustens

krusti

krustkauls

krūškauls

kulda

kulens

kuls

kuļināt

kumelš

kungulis

kunna

kupčis

kuodaļa

kupiča

kupināt

kurpe

kurvis

✓ kust

kustuonis

kušināt

kuža

kūlītis

kūts

kveksis

kviēkt

kvieši

ķeijāt

ķeksis

ķelderis

ķenna

ķonne

ķencele

ķenkais

ķepainis

ķeroži

✓ ķesele

ķērnāt

ķērne

ķēve

ķiba

ķilpis

ķiapa

ķipis

kipluoka	luobīt
kiŗbis	✓luocīt
kiukstēt	luoks
ķivens	luone
ķutes	luops
ķutēt	✓lūkāt
labums	maišums
laidars	maītāties
laist	mangale
laksti	✓manguot
lauks	naut
lēcināt	nekša
lēķa	neklētis
lokšas	neniķis
lonesis	ņēlnplauka
lesnica	nentelis
liesķere	ņēņģētis
✓likt	nest
lini	nesties
līduņieks	nesties
līdums	ņērguot
līņāt	ņēķšēt
līst	ņēķšis
lopurs	ņēle
luksti	ņērcēt
lukis	ņietne
lumsts	ņieturis

mieži
 miltens
 milti
 miruonkauls
 mīderis
 mistiklas
 molļa
 moška
 muons
 mugarkauls
 murakas
 murdzināt
 mužina
 nagaža
 narvuot
 nāburgs
 nākt
 negants
 negs
 negla
 nerselo
 nītit
 nīts
 nuodurt
 nuogulēt
 nuojus
 nuolaist
 nuolekus

nuora
 nurkšēt
 nūž
 pemt
 perkšēt
 pekulis
 paiļāt
 pajunte
 pakakle
 pakalkāja
 pakavs
 pakreiniņš
 pakšinat
 palte
 paltens
 paltas
 panina
 panas
 papuve
 paskaņi
 pavāle
 pauguraine
 paukšēt
 pārnesties
 pākste
 pātaga
 pederes
 pederēt
 pegurs

pēlavas	plēne
pencis	pletīzeris
penka	plonca
perve	plorkšēt
pēzulis	plorza
pērkuone	plunca
pērkuongabals	plaut
pieapaunā	plēkšināt
piedarbs	plēkāt
piedēgas	plūmpis
piedzint	poisis
piegula	pokšināt
piešava	porizāt
piešavens	porkšēt
piennašina	porķis
piereskauls	poruni
pieroidāt	priekšdienas
pingkls	puđwente
pin ģeručs	pulka
pinķerēt	punktierēt
pinķerīgs	puoge
pīlēngis	puokis
plēkarēt	puoruzis
plancka	putas n
planga	pupas
plākšņniski	purs
plākšņs	pusēucis
	pusguove

pusvadnala

pūdējums

pūrs

pūrvieta

radeniķs

radīgs

raibīt

ramnātis

randuoties

ratons

ratipš

ratiski

rats

ratapiķis

raudzēt

rauka

raunātis

raut

redeles

reizums

rencelētis

rente

retiski

rēns

ribas

riekums

rievelība

rija

riktētis

rindens

rīdīt

riksste

rikt

roida

rokšēt

rudzi

ruks

ruksis

rullēt

rullis

runba

runkulis

rūgt

rūsa

rūsa

sacukurētis

saduršanās

saišķis

sakas

saliedēt

salmi

sapins

sari

sarvis

saskriet

saullēkne

sazāluot

sānkauls

sēduka

seksne

selīgs

senģis

serna

sermens

sēks

sērt

sēt

sētuve

sieks

siekvieta

sierēt

siet

siet

siksināt

sile

sirdīgs

sivēns

skabais piens

skābūns

skraukšēt

skrienelis

skripele

skulbīt

skulstīt

slakāties

slapjš

slējas

sliekšas

slenģis

slēpe

sliece

sliet

slikte

sliktēt

slita

snērs

snērs

snuokis

snobikis

spalva

spārns

spert

spindele

spīlarklis

sprakšēt

sprauslāt

sprāgt

sprigulis

springuot

sprungis

sp unģis

spruoga

spuole

spurināties

apurkšis	stuote
apūtināt	sturnis
✓stabi	stutdzelze
staigināt	stūķis
staigs	stūre
stallis	sviekstaušīna
stalnieks	svieksts
statiņš	svīldināt
stilbkauls	svirkstenis
stīnis	sulīnas
stīpāt	sulīnāt
stongelis	suska
storbulīgs	suseklis
storkšis	sūkalas
strakšis	šaparis
streņģe	✓šauva
strēķis	šibere
strēla	šķelbete
stringums	šķetere
strīdīt	šķeterēt
striķēt	šķētināt
striķis	šķēri
strumpas	šķērns
strunķis	šķērui
stuka	šķlets
stumburs	šķiposta
stunt	šķirsts
stuops	šķīt

škuore	tuc
šļūce	uja!
šnuocēt	ukāties
šrudoks	urināt
šoras	urulis
štepēt	usmašus
štose	uzbaidināt
švunka	uzcienīt
✓ taisīt	uzcirst
talstīt	uzdzinīgs
tecināt	uzkala
tolš	uzkaudze
tempis	vadmala
terzele	vaga
tērētājs	vaguot
tērpināt	vaidēt
ti	vaigkauls
tilināt	vaigs
tilka	vaķītis
tillināt	valaka
tīrums	valgs
tītavas	✓ vanga
tosa	varavīkšana
tprū	vasarāji
trākolēt	vāgūzis
trāsēt	✓ vāgi
trr	vāls
tuiss	vānde
tušķis	
tuolis	

✓vārēt	zolēt
vārpa	zemeskanbaris
vārti	ziedala
vārtīties	ziedēt
vāģeknis	ziemas vējš
✓velt	ziemāji
vembels	zilce
vēnta	zirgābuls
vepris	zirgs
✓vest	zidenis
veša	ziraps
vēzns	ziarkšis
vēderapakša	zlaukšis
vēderiņš	zliukšis
vēkšis	znāja
vērstuve	zuoste
vētīt	zustrenes
vienruocis	zvenģele
vienzirga zene	zviegt
villa	žļorkšēt
vinda	žļorkšēt
viroa	žolska
vire	žulīt
vībza	žuokļkauls
vīķi	
vīveles	
vīžāt	
zavatnieks	
zārds	

LITERATŪRAS SARAKSTS.

I e s p i e d d a r b i

1. K. Milenbahs, Latviešu valodas vārdnīca. Rediģējis, papildinājis un turpinājis J. Endzelīns. I, Rīgā 1923-1925; II, Rīgā 1925-1927; III, Rīgā 1927-1929, IV, Rīgā 1929-1932.
2. J. Endzelīns un B. Hauzenberga, Papildinājumi un labojumi K. Milenbaha Latviešu valodas vārdnīcai. I, Rīgā 1934-1938, II, Rīgā 1938-1946.
3. K. Abens, Igaunu-latviešu vārdnīca. "Liesma", Rīgā 1967.
4. S. Cimormāns, Latviešu tautas dzīves pieminekļi. "Zinātne", Rīgā 1969.
5. K. Granta, E. Pampe, Vācu-latviešu vārdnīca. "Liesma", Rīgā 1968.
6. Latviešu leksikas attīstība. LVU Zinātniskie raksti, 86. sējums. "Zinātne", Rīgā 1968.
7. Latviešu etnogrāfija. "Zinātne", Rīgā 1969.
8. A. Laua, Latviešu leksikoloģija. "Zvaigzne", Rīgā 1969.
9. A. Ozols, Latviešu tautasdziesmu valoda. LVI, Rīgā 1961.
10. M. Rudzīte, Latviešu dialektoloģija. LVI, Rīgā 1964.
11. E. Šnīte, Latviešu dialektoloģija un tās turpmākie uzdevumi. VĻIR, III, 1954.

N i e s p i e s t i e

E.Kagaino, Ērgenes izloksnes vārdnīca. Kandidāta disertācija. Rīgā 1971.

A.Broidaks, Pildas izloksnes leksika. Diplomdarbs. Rīgā 1956.

B.Grīna, Smiltenes izloksnes leksika. Diplomdarbs. Rīgā 1957.

LPSR ZA Valodas un literatūras institūta materiāli:

1. Aizguvumi no Baltijas somu valodām.

"Zinātne", R. 1963.

2. Instrukcija apvidu vārdu vācējien. R. 1963.

3. Palīgs apvidu vārdu vācējien. II, Zonkopība.

SAĪSINĀJUMU PASKAIDROJUMS.

- ME - K.Milenbaha, Latviešu valodas vārdnīca, I -IV.
EH - J.Indzelīns un E.Hauzenberga, Papildinājumi un
labojumi K.Milenbaha Latviešu valodas vārdnīcai.
ig. - igauņu
kr. - krievu
līb. - lībiešu
lv. - lejasvācu
pien. - piemēran
sal. - salīdzināt
skatīt - skatīt
u.c. - un citi
v. - vācu
vlv. - viduslejasvācu